memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2018 / 1

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Osmičkový rok v české orálně-historické komunitě

Pavel Mücke

Podobně jako já i mnozí čtenáři i čtenářky tohoto časopisu s největší pravděpodobností pociťují (doslova na „vlastní kůži“) značnou intenzitu pomyslných biorytmů oslav a připomínek osmičkových (či půlkulatých „trojkových“) výročí českých a československých moderních a soudobých dějin. Jak se však jeví rok 2018 v perspektivě života minulého a současného komunity českých orálních historiček a historiků, jíž je tento časopis unikátní komunikační platformou?

Z pohledu institucionálního do druhé dekády své existence vstoupila Česká asociace orální historie (COHA), její vedení po dlouhých letech opustily poslední a (již značně „okoukané“) tváře z časů zakládání tohoto stavovského sdružení (např. já sám) – a na začátku března si COHA zvolila své nové vedení včele s Jiřím Hlaváčkem. Nové výkonné a revizní orgány, jsou schopny dát asociaci novou energii a, jak pevně doufám, povedou ji úspěšně do budoucna, skrze výzvy i nástrahy „tekutého světa“, „doby post-faktické“ a také éry pokračující „digitální revoluce“. Nelze také nepřipomenout, že v rámci březnové valné hromady byly také „Zlatým diktafonem“ oceněni zástupci dorůstající orálněhistorické generace, žáků a studentů základních, středních a vysokých škol, kteří se jali soutěžit o nejlepší studentskou práci v oboru orální historie. Šíře témat i značná kvalita mnoha zúčastněných prací dává dobrý příslib k tomu, že i za pár let bude náš oblíbený „nástroj“ a přístup k poznávání nedávné minulosti (ale i současnosti) v dobrých rukou.

Na začátku června tohoto roku se svého sedmnáctého pokračování dočkal workshop na hradě Sovinci, tradiční to příležitost k setkávání a k výměně zkušeností a nápadů nad začínajícími či probíhajícími orálněhistorickými projekty a výzkumy. Vedle účasti řady nových participujících se do kruhu účastníků se po drobné odmlce – způsobené kariérním „životaběhem“ a službě oboru i „veřejnému blahu“ na vysokých politicko-exekutivních a manažerských postech – zapojili také zástupci generace „otců

zakladatelů“ tohoto setkání (Miroslav Vaněk, Pavel Urbášek, ale též sovinecký ex-kastelán Pavel Zástěra). Byl by to zároveň i více než symbolický návrat „otců zakladatelů“ české orální historie opět mezi „své“.

Také na mezinárodní scéně se jeví být osmičkový rok více než bohatým, neboť řada z nás zažila velké konferenční podniky organizovaných spřátelenými asociacemi v zahraničí: International Oral History Association (IOHA) a Oral History Association (OHA). Na půdě finského Jyväskylä se v červnu 2018 uskutečnil jubilejní dvacátý kongres IOHA, čímž nejenže IOHA jako organizace definitivně stvrdila svůj přechod do třetí dekády své existence, ale konání kongresu jakožto orálněhistorické „olympiády“ symbolicky přiblížilo účastnice a účastníky z řad globální orálně historické komunity „severským“ počátkům těchto setkávání načatých v roce 1996 ve švédském Göteborgu. V kanadském Montrealu v říjnu 2018 se pak uskuteční historicky první společný mezinárodní meeting americké OHA a kanadské Canadian Oral History Association (CANOHA), což bude vůbec poprvé, kdy se OHA vydá se svým pravidelným setkávání „do zahraničí“. Jak vidno, i pro spřátelené globální a mezinárodní mají osmičkové roky své nesporné významy.

A čím konkrétně přispěje do osmičkového soukolí letošní první číslo našeho časopisu? Studie mladé slovenské historičky a antropoložky Kataríny Mlichové, jež v současné době působí jako doktorandka na FHS UK v Praze, se snaží zprostředkovat obraz dvou zaniklých obcí z oblasti Kysuce, jejichž obyvatelé byli nuceni ustoupit stavbě vodního díla Nová Bystrica. Na tento podnětný příspěvek z oblasti regionálních dějin a lokální paměti navazuje studie Matúše Krátkého, doktoranda s UP v Olomouci, jež se zabývá obsahovou analýzou a dobovému kontextu vzpomínání Anny Prchlíkové na život v regionu jihovýchodní Moravy první poloviny dvacátého století. Autorovi tato sonda posléze umožnuje obecněji uvažovat dat fenoménem formování identit a sebeidentifikace s širšími společenstvími. Bohemista Pavel Nečas, jež v současné době působí na Lékařské fakultě UK v Hradci Králové, čtenářky a čtenáře seznamuje s velmi citlivou, a přitom doposud neprobádanou problematikou vzpomínek soudních lékařů a zamýšlí se nad peripetiemi a úskalími výzkumu této velmi specifické socio-profesní komunity. V poslední studii se zakladatelka SOHI (a časopisu Memo), historička Naděžda Morávková věnuje analýze kolektivní paměti obyvatel jihoafrického regionu kwaZulu-Natal, jež se váže k místní osobnosti historika a

posléze i náčelníka Johna Dunna. Touto studií tak doznává obsahu časopisu velmi podnětné (a žádoucí) transnacionální rozměry.

Právě fenomén pamětí, paměti, a jejích proměn jsou pomyslnou červenou nití, jež spojuje nejen samotné příspěvky tohoto čísla, ale definuje také náš vztah k problematice výročí, včetně těch „osmičkových“. Tedy nezbývá než si přát, ať nám paměť (podobně jako oheň) nevládne, ale naopak slouží, a to co nejlépe! Všem čtenářkám a čtenářům přeji inspirativní počtení a hezký zbytek léta!

STUDIE/STUDIES

Zatopené obce Harvelka a Riečnica / The flooded villages of Harvelka and Riečnica

Katarína Mlichová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá dvoma, dnes už administratívne zaniknutými, obcami z oblasti (slovenských) Kysúc, ktorých dôvodom zániku bola výstavba Vodárenskej nádrže Nová Bystrica, ktorá v súčasnosti slúži ako zdroj pitnej vody pre región. Zameriava sa hlavne na opis najdôležitejších charakteristík obcí – Harvelky a Riečnice, a na obdobie od vydania oficiálneho rozhodnutia o výstavbe nádrže až po súčasnosť. Vďaka využitiu metódy orálnej histórie tak zachytáva reálie a udalosti nielen tak, ako to činia dobové pramene, ale aj tak, ako ich vnímali samotní obyvatelia obcí.

Abstract

This article is concerned with two, now administratively non-existent, villages in the Kysuce region of Slovakia. The reason for their demise was the construction of Nova Bystrica reservoir, which presently serves as the source of drinking water for the Kysuce region. It focuses on the main characteristics of both villages – Harvelka and Riečnica, from the time the building permit was issued to the present. Using oral history methodology, this article offers a glimpse into the life and times of these villages, not only from written sources of the period, but also from the memories of the people who lived in them.

Kľúčové slová: Harvelka; Riečnica; Nová Bystrica; priehrada; orálna história.

Key Words: Harvelka; Riecnica; Nova Bystrica; Dam; Oral History.

Úvod

Výstavba vodárenského diela na území obcí Harvelka a Riečnica nebola len obrovským zásahom do kysuckej krajiny, ale bola aj obrovským zásahom do životov ľudí, ktorí tu po celé stáročia nažívali. Keďže účelom tejto stavby dodnes nie je len ochrana pred veľkými vodami, ale funguje aj ako zdroj pitnej vody, platia pre toto územie náležité (hygienické) nariadenia, ktoré nedovoľujú blízkosť obydlí ani na nezaplavenej časti. Kvôli zabezpečeniu pitnej vody v širšom okolí muselo svoje príbytky opustiť viac ako 2000 obyvateľov spomenutých obcí.[1]

I keď sa jednalo o dve samostatné susediace obce, Harvelka a Riečnica si boli vo viacerých ohľadoch podobné. Medzi obcami existovali v ich samotnom charaktere len minimálne rozdiely a v rámci historického vývoja je možné badať len niekoľko nepatrných rozdielov. Preto k nim môžeme pristupovať ako k jednej jednotke. Takýto prístup zároveň odráža prístup samotných rodákov, ktorý badať v nimi písanej literatúre alebo v ich rozprávaniach. Jedna z rodáčok napríklad na túto tému výstižne povedala, že: *„Oni sa považovali títo ľudia skoro ako za jednu dedinu.“*[2]

Poznanie charakteru a histórie obcí napomáha vžiť sa dôvernejšie do ich životov, dáva nám možnosť lepšie pochopiť to, o čo ich obyvateľa prišli a to, aký život boli nútení opustiť. V prvej časti sa príspevok preto zameriava na charakteristiky, ktoré najväčšmi dodávali obciam ich osobitý charakter a vplývali na život miestnych obyvateľov. Pretože spoločensko-kultúrne osobitosti tejto lokality sú sčasti výsledkom špecifického historického vývoja, ponúka druhá časť príspevku historický prehľad – najmä prehľad udalostí súvisiacich s výstavbou nádrže.

Tento príspevok je zároveň akýmsi vstupom do obšírnejšej problematiky vysídľovania obyvateľstva z dôvodu realizácie rozvojového projektu. Obce predstavujú jedny z mnohých, ktoré postihol rovnaký osud aj v našom prostredí. Nádrž Nová Bystrica bola predmetom niekoľkoročného výskumu autorky zameraného predovšetkým na väzbu obyvateľov na domov, mieru ich vyrovnania sa s

[1] V roku 1970 žilo v Harvelke 776 obyvateľov (135 domov) a v Riečnici v tom istom roku 1144 (217 domov). Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. Díl I, Svazek I, Praha : FSÚ, 1978, s. 976–979.

[2] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

vysídlením a na jeho ďalšie vplyvy, pričom jeho ústredná časť spočívala na analýze a interpretácií dát získaných metódou orálnej histórie. Táto metóda bola zvolená z dôvodu možnosti zachytenia životných osudov čo najvernejšie, priamo z rozprávaní obyvateľov zaniknutých obcí, ktorí ponúkli do témy svoje individuálne zážitky a spomienky. Celkovo bolo do výskumu za účelom rozhovoru zapojených 21 osôb – 10 narátorov a 11 narátoriek.[3] Z Harvelky pochádzalo 12 osôb a zvyšný počet pochádzal z Riečnice. Najstarší narátor sa narodil v roku 1924 a najmladší v roku 1977. Všetci vybraní narátori boli dokázateľne spätí s niektorou z obcí a to v rôznej miere – niektorí už od narodenia, niektorí sa prisťahovali za svojím partnerom a podobne. V jednom prípade sa narátor narodil až po odchode rodičov, ale jeho súčasná angažovanosť v záležitostiach obce (napr. organizácia stretnutí) motivovala autorku k jeho zapojeniu do výskumu.

Prírodné a klimatické podmienky

Povrch obcí bol výrazne členitý, s niekoľkými dolinami medzi jednotlivými kopcami, ktoré sa vyznačovali strmými svahmi. Tvorili ho prevažne lesné pasienky a lesy, ktoré vytvárali dominantu prírodnej krajiny. Ornej pôdy bol pomerne nedostatok. Navyše, pôda bola kamenistá a nie veľmi úrodná. Ani klimatické podmienky neboli veľmi priaznivé. Letné obdobie netrvalo dlho a bolo charakteristické častými prehánkami, v dôsledku ktorých hrozilo nebezpečenstvo záplav a zosuvov pôdy.[4] Zimy boli naopak dlhé, mrazivé a s veľkým množstvom snehových zrážok, ktorých výskyt nebol ojedinelý ani pre jarné, či neskoré jesenné obdobie. Takéto zimy spôsobovali, okrem iného, problémy s dopravou do obcí, a teda i so zásobovaním. Netrpeli len ľudia, ale i zvieratá, ktoré hynuli z nedostatku potravy zničenej neskorým snežením, ako tomu

[3] Všetci narátori podpísali pred nahrávaním rozhovoru dohodu o poskytnutí súhlasu na spracovanie a zverejnenie informácií a bola im poskytnutá možnosť zamlčania ich pravej identity. Nikto túto možnosť nevyužil. Niekoľko narátorov sa priamo vyjadrilo, že ich anonymizácia by bola voči ostatným neúctivá a domnievali sa, že využitie tejto možnosti by naznačovalo, že ich výpovede by mohli byť nepravdivé, zavádzajúce a osočujúce. Napriek tomu v tomto príspevku uvádzam len ich iniciály a dátum narodenia, popr. aj úmrtia. Právo na použitie ich neanonymizovaných svedectiev pre tento príspevok by totižto mohlo byť sporné.

[4] K najzávažnejšiemu zosuvu pôdy došlo v Riečnici roku 1962. Vážnosť situácie si vyžadovala aj pomoc armády. O udalosti informovala napríklad Česká televízia v Československom filmovom týždenníku č. 26/1962 a aj dobová tlač (Pravda 22.6.1962; Roľnícke noviny 16.6.1962).

bolo napríklad v roku 1955, kedy v priebehu troch májových dní napadlo takmer meter snehu.[5]

V štúdii Národopisného ústavu SAV autora Augustína Dobrovodského sa uvádza, že miestni obyvatelia akoby tieto tvrdé podmienky ani nevideli a realitu si nadhodnocovali a idealizovali.[6] V súčasnosti, hlavne na základe výpovedí narátorov, sa však javí, že ani nádherná a človekom málo dotknutá okolitá príroda miestnych nezaslepovala a spomínané podmienky si plne uvedomovali. Mnohí si počas rozhovoru pripomenuli, aký bol v ich rodných obciach život ťažký. Rodák z Harvelky tieto podmienky počas rozhovoru opísal takto:

> *„Raz je to len drsná príroda, tie klimatické podmienky sú tam iné. Čo viem, keď si zoberieme tie južnejšie v Kysuckom Novom Meste alebo v Žiline, je to tam také iné. Je to tam pekné popozerať, zakempovať, ale ísť preč.“*[7]

Tento rozdiel v rôznych výpovediach je pravdepodobne výsledkom pôsobenia času. V spomínanom výskume je jedným z dôvodov takéhoto nazerania na skutočnosť nedostatočná znalosť iných pomerov, čo sa pochopiteľne po desiatkach rokov života v inej lokalite zmenilo.

Vzhľad obcí – členenie a sídla

Harvelka a Riečnica boli, tak ako celá oblasť kysuckého regiónu, typické svojím rozptýleným osídlením, ktoré bolo pozostalosťou valašskej a kopaničiarskej

[5] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach.* Čadca : Magma, 2010, s. 340.

[6] Dobrovodský na túto tému v štúdii konkrétne hovorí: *„Na základe týchto skúseností a zážitkov obyvatelia Harvelky mnohé skutočnosti vo svojej obci nadhodnocujú a idealizujú, i keď objektívne je tu bonita pôdy nízka, podnebie drsnejšie a hodnota domov – pre stavebný zákaz nedobudovaných udržiavaných len najnutnejšie – je nižšia, ako v ich vedomí. Toto vyššie hodnotenie je tiež obrazom ich skromnosti, často súvisiacej s nedostatočnou znalosťou pomerov iných.“* Citované z: DOBROVODSKÝ, Augustín. Vzťah obyvateľov k obci Riečnica a motivácia pri výbere ich nového bydliska. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981, s. 183.

[7] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.R. (1955–2014), dňa 16. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

kolonizácie. Sídla sledovali dná dolín, ale vystupovali aj do vysokých polôh.[8] V týchto miestach prví usadlíci zakladali dvory, z ktorých sa rozširovaním postupne vytvorili osady z tradície nesúce meno ich zakladateľa. Vzdialenosť osád bola často veľká a ich rozloženie bolo neusporiadané a nesúmerné, keďže ich výstavba bola výrazne podriadená (ne)dostupnosti vhodnej ornej pôdy. V rámci osád však boli domy v tesnejšej blízkosti, aby túto vzácnu plochu na pestovanie plodín zachovali čo najväčšmi. Ešte v roku 1970 bývalo 30 % obyvateľstva v osadách.[9] Minimálne takýto počet je jednoznačne prípadom aj Harvelky a Riečnice, pretože sa tam kvôli plánovanej výstavbe priehrady nepristúpilo k radovej alebo bytovej zástavbe ani neskôr. Zaujímavým a stále prítomným javom je, že sa jednotliví rodáci podľa týchto osád dodnes identifikujú. Takmer všetci narátori pri rozprávaní uviedli, z ktorej osady či dvora pochádzajú. Podobne identifikovali aj ostatných rodákov, na ktorých prišla reč. Priezvisko bolo až tretím identifikačným prostriedkom po mene a názve osady.

Neprehliadnuteľným prvkom harvelských a riečnických osád boli klasické drevenice. Podľa údajov z kroník bolo murovaných stavieb na začiatku šesťdesiatych rokov len niečo cez desať a väčšina rodinných domov boli drevenice staré aj niekoľko desaťročí. Výstavba domov sa začala vzmáhať až od šesťdesiatych rokov, kedy sa miestni obyvatelia začali zamestnávať v novo-vznikajúcich podnikoch, čo vysvetľuje úryvok z harvelskej kroniky: *„Peniaze takto zarobené vkladajú do stavebného materialu a stavajú pekné murované domy.“*[10] So stavebným rozmachom postupne začala aj výstavba verejných budov, akou bol napríklad kultúrny dom. Výstavba murovaných domov mala v obciach spočiatku pomalší priebeh, lebo vzdialenosť do najbližších predajní so stavebným materiálom bola pomerne veľká. Touto vzdialenosťou sa cesta za ním stávala nákladnou a pre mnohým veľmi ťažko uskutočniteľnou, pretože automobilov v obciach bolo len niekoľko. Nie ojedinele si materiál – ako napríklad tehly – na výstavbu domov vyrábali obyvatelia sami. Pozitívny trend výstavby však nemal dlhé trvanie. Po vyhlásení stavebnej uzávery koncom roka 1972 v ňom nebolo možné pokračovať. Povolené boli iba nutné opravy, ku ktorým sa pristupovalo až v stave núdze. Harvelská kronika to opisuje stručne, no výstižne: *„Nových domov nepribudlo nič. Keďže je obec na likvidacii, skrz*

[8] GERÁT, Rudolf. *Kysucké premeny.* Martin : Osveta, 1987, s. 15.
[9] GERÁT, Rudolf. *Kysucké premeny,* s. 22.
[10] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 30.

priehradu."[11] Vyhlásením stavebnej uzávery neustála len samotná výstavba domov, ale aj ich zveľaďovanie, lebo *„každého odrádza to, že sa musia v kratkej budúcnosti vysťahovať. Občania strechy len tak látajú."*[12]

Spôsob obživy a pracovné príležitosti

Ako vyplýva z vyššie opísaného, tak priestoru, kde by miestni mohli zakladať svoje polia, nebolo mnoho. V podstate to bolo možné len na miernejších svahoch a v dolinách, no i v týchto miestach bola pôda kamenistá a jej obrábanie bolo veľmi náročné. Napriek tomu sa tam, ako aj na celých Kysuciach, presadil roľnícky spôsob života a poľnohospodárstvo ostávalo dôležitým zdrojom obživy. Na poliach sa pestovalo len niekoľko druhov potravín a krmiva – ako napríklad zemiaky, jačmeň, ovos, ďatelina, kapusta, a inej zeleniny. Produkcia z týchto políčok postačovala len na vlastnú potrebu, z ktorej do roku 1968 ešte uberali povinné dodávky časti produkcie štátu.[13] Uľahčiť si svoju prácu mohli domáci len vo veľmi obmedzenej miere s využitím koní, ktorých počet mal v obciach postupom času ale klesajúcu tendenciu. Ba čo viac, neprístupný terén mal za následok, že vyhliadky na mechanizáciu práce mali malé predpoklady.[14] Podmienky na poľnohospodárstvo komplikovali aj časté výkyvy počasia, no vzťah pôde, k roli, bol v oboch obciach i tak veľmi hlboký, pretože roľa bola zárukou prežitia.

> *„Podľa prírody v roku 1962 môžeme tento rok charakterizovať ako chudobný, studený, nie najvďačnejší za namáhavú a ťažkú prácu roľníka. Roľníci siali a ťažko siali. Často im jarné brázdy zavievali snehové fujavice a od zimy im krehli prsty. Zima trvala až do júna. V takomto nepriaznivom počasí mrzli bez výnimky všetky jablone, hrušky a len sem-tam mali ovocinári trochu radosti z úrody sliviek. Rozmachy prírody kráčali i letom, keď dosť často, od lejakov, zvierali roľníci namiesto*

[11] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 98.
[12] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 98.
[13] Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 79.
[14] Ani v jednej obci nebolo počas ich existencie založené Jednotné roľnícke družstvo. Samostatne hospodáriaci roľníci ale v roku 1969 v Riečnici a v roku 1974 v Harvelke založili Spoločenstvo jednotne hospodáriacich roľníkov. Zdroj: JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach*, s. 321.

> *klasov len steblá slamy a miesto bohatých „ostrviek" – sušiakov s krmovinami, trčali zo zeme len ostrvky."*[15]

Okrem poľnohospodárstva žili miestni aj z chovu hovädzieho dobytka, no ani k tomu neboli podmienky v obciach veľmi priaznivé. Jeho chov bol málo výnosný a kvôli nedostatku blízkych pasienkov o to komplikovanejší. Každá rodina i tak vlastnila aspoň malý statok, z ktorého produktov si prilepšovala na živobytie. Dnes v Turci žijúca narátorka k vtedajšiemu rodinnému hospodárstvu povedala:

> *„Áno, mali sme statok. V podstate boli sme – dá sa povedať – takmer sebestační. Čo tam bolo treba kúpiť v obchode? Múku, soľ, dajme tomu olej, ale to tiež väčšinou bravčová masť bola, maslo. Boli kravy, boli sliepky, boli husi, boli kačice. Toto všetko sa chovalo. Viem, že aj perličky boli, aj to sme chovali. Občas potom malé sliepočky, tie liliputky boli. Dá sa povedať, že človek bol sebestačný, aj keď to čerstvé mäso nebolo denne na tanieri. Väčšinou to bolo na tú sobotu a nedeľu, no ale kým ste tie husi, kačky a toto pojedli... A potom prasa sa zabilo a nie jedno. Niekedy aj dve, tri boli, takže tam sa mäso naúdilo. Bolo údené mäso od roka do roka, ináč sa nedalo konzervovať, pretože zo začiatku ani chladničky neboli. Aj keď tá elektrifikácia prebehla, keď som ja mala asi štyri roky – tuším – v šesťdesiatom druhom alebo tak nejako."*[16]

Pre obce bol síce charakteristický roľnícky spôsob života, ale *„roľníkov obhospodarujúcich pôdu by výnos z nej neuživil,"*[17] kvôli čomu bolo pre rodinu potrebné zaobstarať ďalší príjem. V sledovanom období, v druhej polovici 20. storočia, nebol v Harvelke ani v Riečnici dostatok pracovných príležitostí. V obciach fungovalo len niekoľko inštitúcií, ktoré ponúkali možnosť zamestnania – ako napríklad škola a obchod. Zopár mužov a žien sa ešte mohlo zamestnať na správe ciest alebo v štátnych lesoch, no ďalšie podniky či závody v týchto obciach absentovali, a preto *„pod vplyvom industrializácie podstatná časť mužov, čiastočne i slobodné ženy, odchádzali do hutných a banských centier severnej Moravy, ako aj do*

[15] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 48.
[16] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.H. (1958), dňa 23. januára 2016 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[17] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 47.

priemyselných podnikov v blízkosti. Napriek tomu, že každá rodina vlastnila pôdu, už ju neobrábali všetku.“[18] Najviac obyvateľov bolo teda zamestnaných mimo obce. Ako bolo uvedené, išlo predovšetkým o mužov, ktorí odchádzali na tzv. týždňovky a domov prichádzali len na najnutnejšie poľnohospodárske práce, zatiaľ čo ženy ostávali doma a starali sa o gazdovstvo, pole a rodinu.

> *„Otec chodil väčšinou do Čiech na týždňovky a mama bola školníčka v škole. Mali sme aj kravu, tak sa trochu gazdovalo... A keď otec prišiel, tak jej čosi pomohol, ale väčšinou to seno, to sa nosilo na chrbáte. My sme nemali koňa. Alebo jej pokosil, to pomohol. Ale tie zemiaky, to sme väčšinou sami, lebo nemohla na neho čakať, kedy príde.“*[19]

Ani projekt výstavby nádrže obciam nepriniesol veľa nových a perspektívnych pracovných možností, ako by sa mohlo predpokladať a ako tomu bolo v prípade inde budovaných vodných diel. Len niekoľko miestnych obyvateľov pracovalo okolo samotnej stavby a išlo predovšetkým o práce súvisiace s úpravou terénu.

Rodina, spoločenstvo a intralokálne vzťahy

Rodiny bývali veľké.[20] Za rodinu sa považoval široký okruh ľudí a *„každý príbuzný býval príbuzným ďalšieho príbuzného a zriedka sa medzi nimi nenašiel vzťah odvodený z pokrvenstva, manželstva alebo kmotrovstva. Najmä v endogamných dedinách, kde žili otcovskí i materinskí príbuzní, švagrovia a švagriné, kmotrovci vybraní z vlastnej obce, mohol byť každý každému voľajakým spôsobom ‚rodinou‘.“*[21] I keď sa citovaný úryvok vzťahuje na tradičnú slovenskú rodinu v roľníckom prostredí všeobecne, zároveň presne zachycuje aj harvelskú a riečnickú realitu. Ešte aj dnes sa ukazuje, že obyvatelia z predmetných obcí hľadajú akýkoľvek príbuzenský vzťah k ostatným rodákom.

[18] Citované z: JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach*, s. 315.
[19] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.G. (1949), dňa 14. januára 2016 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[20] Štúdiom riečnickej rodiny sa zaoberal výskum NÚ SAV autora Petra Salnera. Pozri: SALNER, Peter. Riečnická rodina. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981, s. 88–103.
[21] Citované z: BOTÍKOVÁ, Marta – ŠVECOVÁ, Soňa – JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava : Veda, 1997, s. 131.

„Zaujímavé bolo, že väčšina bola rodina. Že napríklad v tej osade to bola krstná mať, toto bol kmoter, to bola taká rodina. Aj teraz, keď sa stretávame, tak si uvedomujem, že sme s viacerými ľuďmi rodina aspoň po neviem akom kolene.“[22]

V prípade nového zväzku sa vo väčšine prípadov dá hovoriť o patrilokálnom usídlení, ale dochádzalo aj k príchodu ženícha do domu nevesty. O tom, kde sa nová rodina usídli, rozhodovalo najväčšmi finančné zabezpečenie. Nebývalo nezvyčajné, ak bol medzi manželmi väčší vekový rozdiel, pričom mladší mohol byť aj muž. Nie ojedinele dochádzalo i k opätovnému sobášu jedného z partnerov, ako tomu bolo napríklad v rodine najstaršej narátorky:

„Moja mama sa vydala, sa zval Holienčin Matej, ale on keď nebolo zamestnania, to všetko išlo do Ameriky a on tam, no tam kdesi v tej šachte lebo kde zahynul. Potem mama, keď zostali sami, tak taký Kotvas Michal ze dvora im pomáhal hodne a potom sa zaň aj vydali. Aj boli starší od neho.“[23]

Hlavou rodiny boli gazda a gazdiná a toto postavenie v hierarchii im bolo zaručené vlastníctvom pôdy. Starostlivosť o deti spočívala na matke, no veľkú autoritu mal aj otec. Okrem nich sa na výchove potomkov podieľala i ostatná časť dediny, ktorá mala vplyv na deti prostredníctvom akejsi sociálnej kontroly. Pre upresnenie treba dodať, že sociálna kontrola tam mala svoje opodstatnenie nielen pri výchove dieťaťa, ale vplývala na všetky aspekty súkromného a verejného života.[24]

Vzťahy medzi obyvateľmi v jednotlivých obciach boli, až na niekoľko málo osobných konfliktov, veľmi dobré.[25] Dedinčania tam žili akýsi spoločný život a nažívali podľa slov mnohých ako jedna rodina. Tieto úzke väzby vyplývali hneď

[22] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.Š. (1960), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[23] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1924), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[24] JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici.* Čadca : Magma, 2005, s. 50; SALNER, Peter. Riečnická rodina. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/.* Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981, s. 86–88.
[25] Ojedinele sa narátori zmienili o tzv. šarvátkach medzi miestnymi. I tieto šarvátky však vznikali najmä pod vplyvom alkoholu a dnes sú pripomínané skôr ako úsmevné príhody.

z niekoľkých skutočností. Prvou z nich bol fakt, že množstvo obyvateľov bolo skutočne rodinne prepojených. Obyvateľov vzájomne stmeľovali aj poľnohospodárske práce. Tie neboli v Harvelke a Riečnici jednoduché a v rodine pri ich vykonávaní často chýbala mužská pomocná ruka, kvôli čomu boli jednotlivé rodiny odkázané na pomoc okolia. Táto pomoc bývala obojstranná a princíp reciprocity tam fungoval dokonale. Neboli to avšak len poľnohospodárske práce, ktoré vykonávali spoločne, ale práce všetkého druhu. V rozprávaniach narátorov sa príbehy spoločného kopania zemiakov, sušenia sena a páračky objavovali veľmi často a narátori boli pri ich opisovaní patrične hrdí na fakt, že pomoc bola vykonávaná nezištne a bez toho, aby o ňu musel niekto žiadať. Táto skutočnosť sa tak stala jednou z najvýraznejších charakteristík obcí, ktorú reflektovali ich vtedajší obyvatelia, ktorí často hovorili o tom, že tam *„žili vlastne ako jedna rodina. To tam vlastne každý vedel o sebe. Keď sa niečo robilo, tak nečakal... On automaticky išiel. Chodili si navzájom pomáhať,“*[26] a že *„v postate tí gazdovia sa stretávali na poli. Ako oni sa videli v postate každý deň. To každý vedel, kde kto je a čo robí... To spoločenstvo bolo také. Ale oni museli aj spolu žiť a spolu pracovať, inak by nedokázali prežiť.“*[27]

Spoločné trávenie voľného času bolo ďalším integračným momentom. Najviac spomínané boli premietania filmov, počúvanie rádia alebo televízie, divadelné predstavenia, tanečné zábavy a hlavne vzájomné návštevy, od ktorých neodrádzali ani veľké vzdialenosti medzi osadami a i keď *„boli vzdialení, tí ľudia o sebe vedeli. Keď sa stretli, keď už potom v nedeľu bola tá omša, tak sa vlastne stretli a už si porozprávali, keď skončila tá omša a už: ‚Čo máte vy tam nové u Romana? A čo máte vy tam zasa u Holienčinovcov nové?‘ Viacej sa porozprávali medzi sebou.“*[28]

Obyvatelia sa azda ešte väčšmi družili vďaka významným životným situáciám. *„Významnejšie rodinné udalosti prinášali so sebou nahromadenie práce a rad problémov, ktoré sa ľahšie riešili so susedskou pomocou a radou. Boli tiež*

[26] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[27] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.P. (1956), dňa 12. januára 2016 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[28] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

príležitosťou na upevnenie priateľských vzťahov a na vzájomné prejavy úcty.“[29] V tých neľahkých a neveselých sa prejavovalo hlboké sociálne cítenie a súdržnosť. Príkladom oboch udalostí je spoločná príprava osláv stého výročia narodenia Alojza Kováča, dedinského rozprávača, a neskoršie i jeho pohreb, na ktorom sa zúčastnila takmer celá Riečnica.[30]

Dôkazom, že šlo skutočne o akúsi komunitu, sú oslovenia, ktoré harvelský rodák a biskup Viliam Judák uviedol v jednej z jeho publikácií. V publikácií *Spod Beskyda veselo i vážne* menuje niekoľko rozprávačov, ktorých oslovuje napr. tetka Vangorka, sváko Francek od Kliešťa, sváko Fedor.[31] Takéto špecifické oslovenie má svoje opodstatnenie len vtedy, keď publikum, ktorému je kniha určená, vie, o aké osoby presne ide a bližšie určenie nie je potrebné.

Náboženský život

Náboženstvo vždy bolo ďalším dôležitým prvkom utvárajúcim a stmeľujúcim komunitu Harvelčanov a Riečničiarov a bolo samozrejmou súčasťou ich životov, či už vedome, alebo nevedome. Pramene k obci Riečnica zachytávajú vierovyznanie miestneho obyvateľstva už od konca 18. storočia, kedy bol počet farníkov 1281 a o 100 rokov vzrástol takmer o 1000 jedincov. I keď sa číslo môže zdať relatívne nízke, predstavuje takmer 100 % obyvateľstva tejto farnosti (pod ktorú patrila aj Harvelka) a tento podiel sa až do zániku obcí takmer nezmenil. Až v roku 1911 sa prvýkrát uvádza aj iné vierovyznanie ako katolícke – konkrétne sa spomína 20 židov, no ani v tomto prípade toto číslo až do zániku obcí výraznejšie nekolísalo.[32] Pod pojmom náboženstvo sa v tomto prípade teda myslí kresťanská viera, konkrétne katolicizmus, aj keď etnografický výskum z tejto oblasti dokázal prítomnosť rôznych ľudových predstáv a povier.[33]

[29] Citované z: ŠKOVIEROVÁ, Zita. Intralokálne vzťahy v obci Riečnica. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981, s. 132.
[30] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach,* s. 337.
[31] JUDÁK, Viliam. *Spod Beskyda veselo i vážne. Životné príbehy ľudí z Riečnice a Harvelky.* Čadca : Magma, 2004.
[32] JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky.* Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda, 1995, s. 20–23.
[33] OLBERTOVÁ, Veronika. *Potopená kultúra.* Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda, 2012, s. 42–43.

Dejiny farnosti Riečnica možno datovať od roku 1788, kedy táto farnosť, a pod ňu pridružené časti, vznikla. Z udalostí 20. storočia je dôležitá hlavne výstavba kostola Narodenia Panny Márie, ktorý stojí ako jediná pôvodná stavba v Riečnici dodnes. Kostol bol dokončený v roku 1905. Keďže vzdialenosť jednotlivých osád a riečnického kostola bola aj niekoľko kilometrov a cesta k nemu nebola najmä v zimných mesiacoch ľahká, o kostol mali záujem aj farníci z Harvelky. V roku 1933 bol posvätený základný kameň pre kaplnku Harvelke. Tak ako v prípade Riečnice, i tam sa podarilo vybudovať boží chrám predovšetkým vďaka pomoci farníkov.[34] Túto stavbu sa nepodarilo Harvelčanom zachovať a dnes na jej mieste stojí len jej replika vybudovaná v roku 2006. Farnosť Riečnica bola oficiálne zrušená 30. júna 1987. V čase, keď v obciach pobývalo už len niekoľko málo obyvateľov. Posledná svätá omša sa konala 29. júna 1987 a zúčastnilo sa na nej 15 veriacich.[35]

Väčšina obyvateľov bola silne nábožensky založená a navštevovala všetky bohoslužby, po ktorých mali obyvatelia priestor na zdieľanie radostí a starostí. Náboženstvo spájalo obce i vzájomne, pretože i keď mali Harvelčania neskôr svoju vlastnú kaplnku, omše v nej bývali pomenej a niektoré sviatky sa slúžili len v riečnickom kostole. Integračná funkcia náboženstva bola v prípade tejto komunity umocnená faktom, že išlo o prejavy a prax jedného náboženstva a po tejto stránke tak nedochádzalo k ďalšej diferenciácii obyvateľstva.

Na podobu náboženského života v obciach malo vplyv hneď niekoľko faktorov. Prvým z hlavných bol vzťah k svätostánkom zahŕňajúci aj možnosti účasti na spoločnej svätej omši. Svätá omša sa v kostole v Riečnici po jeho vybudovaní konala spočiatku len v jednu nedeľu v mesiaci a i tá sa častokrát konala podľa počasia tak, aby bolo umožnené zúčastniť sa na nej aj ľuďom z ďalekých vrchov. Takže zatiaľ čo *„v nedeľu chodili do kostola všetci, aj z tých kopcoch poschádzali, cez týždeň to už bolo také smutnejšie. To bol každý po robotách.“*[36]

Hlboko zakorenená viera bola dôvodom, prečo si miestni ľudia hľadali iné spôsoby, ako spoločne zasadnúť k modlitbe – častokrát sa stretávali na spoločnej

[34] JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky*, s. 24–26.
[35] JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky*, s. 27; Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, bez paginácie.
[36] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.B. (1967), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

modlitbe v niektorej z domácností.[37] Ani stavba kaplnky v Harvelke úplne nevyriešila situáciu so svätými omšami. Farár bol do obce privážaný len niekoľkokrát do mesiaca, a tak ako v Riečnici, i tam sa museli obyvatelia vynájsť. Spoločenský život bol takto vďaka spoločnému čítaniu náboženskej literatúry v súkromí domovov o to užšie spätý s životom náboženským. V tomto prípade môžeme hovoriť o tzv. ľudovej religiozite, zbožnosti, ktorá prebiehala bez usmerňovania zasvätenou osobou.[38] Význam spoločnej modlitby dokazuje i nasledovný citát rodáka z Harvelky a súčasného nitrianskeho biskupa:

> *„Koľkí by ešte radi postávali pod kostolnými lipami! Ešte raz by chceli počuť zvučný hlas zvona či žblnkot potôčika. Ešte raz by si chceli sadnúť alebo sa postaviť na svoj ‚pľac' v kostolíku. Ešte aspoň jeden Otčenáš či verš piesne so svojimi rodákmi! No už to nebude možné. Harvelka aj Riečnica zmiznú z mapy. Ustúpili vodnej nádrži, ktorá dobrou pitnou vodou bude zásobovať Čadcu i Žilinu."*[39]

Veľký záujem a starostlivosť o hmotnú podobu a reprezentáciu viery – o oba svätostánky, taktiež dokazuje ich hlboký vzťah k náboženstvu. Boli to práve miestni obyvatelia, kto sa finančne a prácou podieľal na ich výstavbe a opravách, keď boli príspevky na tieto účely zamietnuté. Zaujímavé je tiež sledovať reakcie obyvateľov na osud týchto budov v čase likvidácie hmotných statkov a hmotnej kultúry v obciach. Príbehy o rabovaní kostola (väčšmi než o rabovaní domov) poburujú rodákov ešte i dnes a objavili sa v takmer každom rozprávaní narátorov. O tom, do akého stavu sa kostol dostával, si veľmi dobre pamätá aj vtedajšia obyvateľka Riečnice, ktorá bývala len kúsok od tejto stavby:

> *„To je zázrak, to je skutočne zázrak. Lebo to aj biskup hovoril, aj rozprávali, že tam už boli na tom múre navŕtané nálože a nebolo človeka, čo by to bol odpálil. Aj články sú o tom, že to potom zachránili tí ochranári, keď prišla revolúcia. Inač už bol vyrabovaný ten kostol. Aj keď som sa prišla pozrieť, bol otvorený cez sakristiu. Boli oltáre pobraté,*

[37] JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky*, s. 17–19.
[38] OLBERTOVÁ, Veronika. *Potopená kultúra*, 2012, s. 38.
[39] Citované z: JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky*, 1995, s. 60.

> *lavice... To tam bol jeden chaos. Už boli poposúvané, aj pohnutá bola spovedelnica. A cez tú sakristiu chcel niekto tú lavicu zobrať, tak som povedala, no kto toto môže urobiť, že keby to niekto sťahoval do iného kostola, tak ide hlavným vchodom. To takí istí, čo aj náš dom vykradli, že takú úctu nemali k tomu kostolu. To som bola taká znechutená z toho, že ako sa to zachovalo.* [40]

Ako už bolo zmienené a ako vyplýva aj z vyššie uvedeného citátu, kostol v Riečnici sa stal jedinou pôvodnou stavbou, ktorá sa *in situ* zachovala dodnes. Články v novinách a zmienky v ostatnej literatúre svedčia o tom, že za žiadnu stavbu sa v obci nebojovalo tak, ako tomu bolo v prípade kostola.[41] Dalo by sa argumentovať, že snahy o zachovanie stavby ešte neznamenajú silný vzťah k náboženstvu, no v príspevku Rudolfa Geráta sa vyslovene hovorí o tom, že ľudia, ktorí vydali nariadenie na demoláciu kostola nemali veľmi vrúcny vzťah k náboženstvu, čo by mohlo naznačovať, že pre miestnych nešlo len o stavbu ako takú, ale stavbu s duchovným významom.[42] Navyše, jeden z argumentov podporujúci zachovanie kostola znel: *„Objekt kostola je jedinou stavbou, ktorá poukazuje na existenciu bývalej obce Riečnica, na jej históriu a tradičný spôsob organizácie duchovného života.“*[43]

Druhým faktorom bolo vnímanie sviatočných dní, rituálov, sviatostí a iných pridružených zvykov. Náboženské zvyky a tradície (vrátane tých, ktoré obyvatelia za náboženské považovali) sa v Harvelke a Riečnici dodržiavali dosť skalopevne. Išlo o prípady, kedy ľudia dodržiavali istý spôsob odievania, stravovania a kedy spoločné slávenie sviatkov bolo vhodnou príležitosťou na vzájomné návštevy a spoločné trávenie voľného času. Sviatok a veci sviatočné sú určené aj tým, že sú spojené s miestami a vecami, ktoré nie sú určené k všednému dňu, a o to väčší význam im obyvatelia Harvelky a Riečnice prisudzovali.[44]

[40] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.Š. (1960), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[41] GERÁT, Rudolf. Chcelo sa zakričať: „Zadržte, počkajte“, *Kysuce*, 6. januára 1989; PAVLÍK, Vladimír. Rodná dedina je zakaždým len jedna, *Kysuce*, 13. januára 1989.
[42] *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka.* Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 1999, s. 28.
[43] Citované z: *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka*, 1999, s. 28.
[44] SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství.* Praha : Portál, 2004, s. 40.

„Vytiahnuť z truhlice ‚kostolné háby' znamenalo odtrhnúť sa od všednosti a pozdvihnúť oči aj srdce k Božím hodnotám. Ak sa celý týždeň človek krčil pod ťarchou každodennosti a všednosti, ak ho často ťažký život ubíjal, tu si uvedomoval svoje vyvolenie, slobodu a hodnosť Božieho dieťaťa. Na ‚mieste Božom' – ako sa zvyklo hovoriť – bola škola života, každodenných vzťahov, vzájomného odpustenia a pomoci.....tieto chvíle, keď bolo človeku ‚akosi ľahšie na duši', umožňovali obohatiť biedny život ‚Božím dotykom'. Dávali mu možnosť stretnúť sa so známymi, s ktorými bol ‚srodinený', či už pokrvne, alebo duchovne, cez kmotrovstvá – lebo tu ‚každý s každým' bol rodinou."[45]

Podľa Durkheima sviatok vytvára a obnovuje určitú spoločnosť a tento argument podporujú aj ďalej uvedené skutočnosti.[46] Slávenie nedele alebo sviatočných dní svätou omšou malo okrem náboženského teda aj sociálny rozmer. Čas pred alebo po svätej omši bol pre miestnych časom stretávania sa, na ktoré počas pracovných dní nebol čas, či príležitosť. Tam si vymieňali obyvatelia rady, príbehy, dopytovali sa na zdravie a nažívanie svojich známych. Slovami Viliama Judáka, sa *„postupne takto vytvárala syntéza náboženstva, rodiny a obce. Tu bilo srdce tohto spoločenstva, ktoré bolo podľa mnohých ‚pánubohu za chrbtom'."*[47]

Osobitý význam malo, a ako sa ukazuje i stále má,[48] pre dedinčanov úmrtie v obci. I v týchto prípadoch sa odzrkadľuje prepojenie náboženského a sociálneho. V Harvelke aj Riečnici bolo bežnou praxou, že sa susedia chodili k mŕtvemu modliť po dva večery a na pohrebe sa zúčastňovala takmer celá dedina.[49]

Náboženstvo bolo medzi dedinčanmi prítomné nielen vo sviatky, ale aj počas všedných dní. Prítomnosť sakrálneho bola zjavná pri akejkoľvek profánnej činnosti, čoho príkladom je aj nasledujúci postreh: *„Každá činnosť sa zvyčajne začínala prežehnaním sprevádzaným slovami V mene Božiem alebo Pane Kriste, prežehnaj!"*[50]

[45] Citované z: JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici*, 2005, s. 47.
[46] SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*, 38–39.
[47] Citované z: JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici*, s. 47.
[48] Obyvatelia obcí sa dodnes vo veľkej miere zúčastňujú posledných rozlúčok so svojimi rodákmi.
[49] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach*, s. 337.
[50] Citované z: JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici*, 2005, s. 53.

Nárečie[51]

Obec Harvelka a Riečnica boli charakteristické špecifickým a vzájomne podobným nárečím, ktoré však nebolo typicky kysucké.[52] Toto nárečie možno ešte i dnes badať v ústnom prejave ich rodákov, ktorí si azda ani neuvedomujú, akú výpovednú hodnotu nesie táto skutočnosť. *„Dialekt sa tu javí ako moment identifikovania sa s obcou, lokálnou kultúrou, regiónom. Predstavuje zdieľateľný, respektíve zdieľateľnostný fenomén.“*[53] Harvelčania a Riečničania mali, a niektorí dodnes majú, tendencie hovoriť veľmi krátko a bez dĺžňov, ako aj používať skomolené a prispôsobené výrazy (*zemky* – zemiaky). Ojedinelými neboli ani úplne nepodobné výrazy ako *lýška* (lyžica), *patyk* (haluz), *rajzovať* (cestovať).[54]

História Harvelky a Riečnice

Obe obce sa môžu pýšiť dlhoročnou históriou. Ich osídľovanie, ktorého spôsob poznačil vzhľad dedín a ktorý sa odrazil na viacerých aspektoch života v nich – spôsobe bývania, obživy a vzájomnej ľudskej interakcie, možno datovať od polovice 16. storočia a je späté s valašskou a kopaničiarskou kolonizáciou. Oblasť Kysúc patrila počas stáročí rôznym panstvám často meniacich svojich majiteľov. Za najvýznamnejších majiteľov územia, na ktorom vyrástli obe obce, možno považovať Fridricha a Jána Löwenburgovcov, ktorí v údolí potoka Riečnica založili novú osadu s názvom Riečnica (*possessio Riecsnicza*). Osada Harvelka (staršie názvy *Gabrielka*, *Hawrelka*), s ktorej kolonizáciou sa začalo v polovici 17. storočia a začiatkom 18. storočia, patrila pôvodne k Starej Bystrici a k jej administratívnemu osamostatneniu došlo až v roku 1952 jej zlúčením s osadou Lutiš-Oselnica.[55]

[51] V tomto príspevku nie sú výroky narátorov uverejnené vo fonetickom prepise, ktorý by síce dokázal prítomnosť dialektu, ale komplikoval by plynulosť čítania.
[52] Nárečie v tejto oblasti bolo predmetom výskumu pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV venujúceho sa tvarosloviu, hláskosloviu a špecifickej slovnej zásobe. Pozri: NIŽŇANSKÝ, Jozef – RIPKA, Ivor. Charakteristika nárečí zátopovej oblasti na Kysuciach. In: *Kysucké informácie – správy a informácie*. Čadca : Kysucké múzeum, 1980. s. 59–92.
[53] Citované z: OLBERTOVÁ, Veronika. *Potopená kultúra,* s. 21.
[54] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach*, s. 322; JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici*, s. 71.
[55] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach,* s. 334, 341; JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici*, s. 25.

Dôležitým obdobím, ktoré sa, i keď nie v dobrom, vrylo do povedomia hlavne starších rodákov, bolo obdobie druhej svetovej vojny. Obyvatelia oboch obcí zažili prítomnosť fašistických, partizánskych a sovietskych oddielov. Nemecká posádka bola usadená priamo v budove školy a jej cieľom bolo mariť akcie partizánov a zabraňovať ich spolupráci s miestnym obyvateľstvom. Z tohto poverenia zabili práve za spoluprácu s partizánmi obyvateľa Štefana Ragana. V tomto čase pobýval v obci jeden obyvateľ židovského pôvodu, istý Ing. Popper, ktorého osud podľa údajov z miestnej kroniky ostal po odvedení z obce, nevedno kam, neznámy. Obeťou partizánskych oddielov sa stal prievozník Rudolf, veliteľ Hlinkovej gardy v Harvelke, ktorého neskôr našli za obcou mŕtveho. Snáď najväčší strach a neistotu pociťovali obyvatelia pri prechode frontu v prvý aprílový týždeň, keď ich trýznil strach z výsledku stretov oboch znepriatelených strán. Po tom, ako cez obec prešli už vysilené nemecké jednotky, 6. apríla 1945 vstúpili do obce vojaci Červenej armády zo smeru od Oravskej Lesnej. Vidina oslobodenia však vyšla miestnych veľmi draho. Odchodu jednotky Červenej armády 1. mája predchádzalo habanie koní, šatstva, krmiva a stravy, ako aj zlé zaobchádzanie s obyvateľstvom.[56]

„Hovorí sa že tu bude priehrada na pitnú vodu.“[57] Písal sa rok 1970 a týmito slovami harvelská kronika prvýkrát zmieňuje to, čo navždy poznačilo existenciu obcí a ich obyvateľov. Tieto slová boli reakciou kronikára na výskum prietoku vody obecných potokov. Jeho výsledkom bolo, že ešte toho roku – 12. februára, Ministerstvo lesov a vodohospodárstva Československej socialistickej republiky vydalo rozhodnutie o výstavbe vodného diela Nová Bystrica na území Harvelky a Riečnice.[58] Niektoré z vyššie opísaných charakteristík obcí, predovšetkým tých prírodných, prispeli k rozhodnutiu o vybudovaní novej vodárenskej nádrže práve pod sútokom potokov Riečnica a Harvelka.[59] Štúdia, ktorá bola uverejnená vo Vlastivednom časopise v roku 1988, uvádza dôvod rozhodnutia nasledovne:

[56] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach,* s. 345–346.
[57] Citované z: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 87.
[58] OLBERTOVÁ, Veronika. *Potopená kultúra,* s. 12.
[59] Zaujímavosťou je, aké dôvody vybudovania priehrady práve na území Harvelky a Riečnice považovali obyvatelia za rozhodujúce. V povedomí rodákov stále rezonuje fakt, že Harvelka a Riečnica neboli jediné z možných lokalít pre výstavbu nádrže. Domnievajú sa, že dôvodov, prečo boli vybrané, bolo viac, než sa uvádzalo v oficiálnom vyjadrení. Počas rozhovorov bol niekoľkokrát

> *„Neúnosné hospodárenie na roztrúsených kopaniciach, nedostatok vody a vodohospodársko-energetické potreby národného hospodárstva rozhodli koncom*
> *60. rokov o výstavbe vodnej nádrže pod sútokom potokov Riečnica a Harvelka. Roku 1970 tu bol uskutočnený vodohospodársky a geologický prieskum a následne prijaté definitívne rozhodnutie, v dôsledku čoho ONV v Čadci zastavil ďalšiu výstavbu v Riečnici a Harvelke.“*[60]

Ďalším rozhodnutím, ktoré poznačilo nielen charakter okolitej prírody, ale hlavne životy obyvateľov, bolo rozhodnutie o stavebnej uzávere. Stavebná uzávera bola vyhlásená 22. decembra 1972. Vyhlásenie stavebnej uzávery znamenalo pre obyvateľov zákaz stavebnej činnosti a povolené boli len nutné stavebné úpravy.[61]

Reakcie obyvateľov na rozhodnutie o výstavbe nádrže

Definitívne rozhodnutie o výstavbe priehrady až tak neprekvapilo. Celá záležitosť bola v štádiu rozhodovania dlhšiu dobu. Výstavba nádrže začala menšími prácami v roku 1974, avšak väčšie práce začali takmer o desať rokov neskôr, takže obyvatelia stále dúfali, že sa od výstavby ustúpi. Narátori si poväčšine dobre spomínali na to, ako reagovali na výstavbu a nutnosť vysťahovania oni sami, či ako reagovalo ich okolie. K bližšiemu upresneniu reakcií nechajme prehovoriť priamo niektorých z nich:

> *„Sme tomu neverili najprv. Sme si mysleli, že to len tak rozprávajú a postupne až k tomu prišlo. Boli sme z toho strašne nešťastní, že sme sa museli odsťahovať.“*[62]

---

prezentovaný názor, že iné obce boli od tohto osudu uchránené vďaka osobám na významných pozíciách, ktoré v nich mali nehnuteľné majetky. Ešte zaujímavejším, no nijako písomne nepodloženým, názorom bolo, že vodohospodárske účely neboli tými jedinými, pre ktoré musia miestni obyvatelia lokalitu opustiť. Niektorí boli presvedčení, že ich izolované obce sú vhodným miestom pre vojenské účely a dokonca sa vyskytol termín *studená vojna*. Tieto údajné dôvody sa nevyskytujú v žiadnych doposiaľ známych prameňoch a sú najskôr len produktom kolektívnej historickej pamäti rodákov.

[60] Citované z: *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka*, s. 7.

[61] JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach*, s. 334.

[62] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1930–2015), dňa 10. februára 2014 v Kysuckom Novom Meste. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

„Boli z toho zhrození a stále dúfali, že to nebude, že sa to neuskutoční. Bohužiaľ sa to uskutočnilo.“[63]

„To sa dlhó ťahalo – raz pôjdeme, raz nie. A potom už to tak prišlo. Škoda to bolo zaniknúť. To bola pekná obec – jedna, druhá – a ľudia by sa boli doposiaľ zmohli.“[64]

„Tí starí boli takí, čo sme rozprávali, vôbec sa im nechcelo. Povedali, že radšej umrú, že oni tam nepôjdu. Že ich ako starý strom nikde nepresadíš. Nám to bolo jednoduchšie.“[65]

„Tak sa tomu neverilo, tak na sto percent, že to bude, že k tomu dôjde. No a potom prišlo k tomu. Muselo sa ísť. Ja poviem tak – to bolo donútenie. Málo je tých, čo vám povedia, že sú radi, že odišli. Málo!“[66]

„To boli tie tvrdé povahy. Oni boli zlomení, ale to nebolo na nich moc vidieť. Nedávali to až tak strašne najavo. Chodil tak, ale keď dakoho videl, tak chodil tak akože vo veselosti – akosi bolo, akosi bude.“[67]

„Dolu na rozcestí ty vody a tam boli tí starší a kerýsi aj zomreli od ľútosti. Až mi ide mráz tuto do tváre. Gazdovali, trápili sa a všelijako a na staré dni hybaj preč.“[68]

Otázkou je i to, ako obyvatelia pristupovali k potrebe tejto stavby. Uvedomovali si ju? Chápali ju? Osobné názory a odpovede na tieto otázky sa líšili od tých, ktoré boli v tom čase verejne prezentované. Jednu z verzií prezentovaného zachytáva nasledujúci úryvok:

[63] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[64] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.B. (1934), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[65] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.Š. (1960), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[66] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[67] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.P. (1956), dňa 11. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[68] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1924), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

> *„Aj keď toto rozhodnutie ťažko doľahlo najmä na staršiu generáciu, zrastenú so svojou dedovizňou, postupne pochopila požiadavky moderného národného hospodárstva, ktoré na neúrodných kopaniciach (kde výnosy poľnohospodárskych plodín nepresahovali 3 – 4 násobok) postaví hospodársko-spoločensky významnejšiu vodnú nádrž, prospešnú pre celú našu spoločnosť.“*[69]

Podobné výroky o tom, že všetci obyvatelia nakoniec nutnosť výstavby pochopili, sa objavujú aj v obecnej kronike. V rámci rozhovorov sa takto ale ani jeden z narátorov k téme nevyjadril a na ich základe teda možno povedať, že to ani jeden nevníma takto ani dnes. Naopak. Niekoľko z nich vyjadrilo názor, že táto stavba nie je ešte dnes plne využitá a je teda otázne, či jej výstavba bola skutočne natoľko potrebná pre spoločnosť.[70] Jediným náznakom bolo vyjadrenie jedného z narátorov, že tam pravdepodobne bola voda predsa len najlepšia.[71]

Snaha presvedčiť miestnych obyvateľov o potrebe výstavby vodárenského zdroja práve na území Harvelky a Riečnice očividne nefungovala. Z článku z obdobia dokončovania stavby, t.j. z roku 1989, vyplýva, že ľudia s takýmito dôvodmi stále neboli stotožnení a nemali sa k spolupráci. V článku sa uvádza:

> *„Ešte dnes (5. septembra 1989) v priestore povodia býva 9 rodín, ktoré už nemajú elektrický prúd a hoci majú pridelené náhradné byty, predsa sa nevysťahovali... Rodnú hrudu si každý nosí v sebe, nech je kdekoľvek. Tak sa situáciu snažia chápať bývalí Harvelčania a Riečničania. Vodárenská nádrž je realitou. Vari aj preto sa treba dívať najmä do budúcnosti a hľadať odpovede na otázku – aký úžitok budeme mať z obrovských zásob vody, ktoré budú za humnami? Veď mnohé obce majú akútne problémy s vodou zvlášť v Bystrickej doline chápu rozvádzače vody ako lízanie medu*

[69] Citované z: *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka*, s. 7.

[70] Niekoľkí, do problematiky zanietení, rodáci z obcí dnes napr. na sociálnych sieťach poukazujú na nedostatočné využitie kapacít nádrže, ktorá ich pripravila o vtedajšie domovy. Zdroje, na ktoré odkazujú ale autorka nepovažuje za dostatočne hodnoverné, a preto im v tejto štúdii zameranej primárne na opis charakteristiky obcí a obdobia druhej polovice 20. storočia, nie je venovaná väčšia pozornosť.

[71] *„Asi aj voda tam najkvalitnejšia bola.“* Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom A.K. (1959), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

cez sklo... Keď tu teda priehradu máme, nemajme ju len na chválu, ale aj na úžitok.“[72]

Rozprávanie narátorov je značne odlišné ako všetky v tej dobe verejne prezentované tvrdenia. Harvelčania a Riečničania sa nikdy plne nestotožnili s rozhodnutím a s oficiálnymi dôvodmi výstavby nádrže v katastri ich obcí, no skôr rezignovali na akýkoľvek boj o záchranu ich domovov a s osudom sa zmierili. Takéto postoje súvisia azda aj s tým, koho za stavbou videli a koho vinili za svoj nešťastný osud. V obciach nedošlo ani k žiadnym výraznejším prejavom vzdoru (okrem tých verbálnych), nakoľko sa ľudia domnievali, že by to bola len márna snaha.

„Viete, to bola taká doba, že tam sa sťažovať moc nedalo. Prijali tí ľudia ten údel. Niektorí to naťahovali do poslednej chvíle. Nechceli sa vysťahovať. Dokonca boli už aj od elektriny odpojení, ale ešte tam dožívali.“[73]

„Akože bol som samozrejme naštvaný. Vtedy bola iná doba, iné princípy. Nikto o tom nepolemizoval. Ani nedali ľuďom na výber, že – chcete tú priehradu alebo nechcete?“[74]

„Ja nechcem nadávať na zriadenie vtedajšie, no teraz by sa to nebolo stalo. Buď by nebola sa stavala priehrada vôbec, alebo ako v Žiline – postaveli novú dedinu, dostal by chalupu každý.“[75]

„My sme sa nebúrili. Poplakali sme si a išli sme.“[76]

V prípadoch podobných tomu z Harvelky a Riečnice sa stáva, že vysídlené osoby obviňujú za takúto – ich slovami – krivdu, štátnych predstaviteľov, resp.

[72] Citované z: PAŠTRNÁK, Ladislav. Zahatali vody Bystrice, *Kysuce*, 6. októbra 1989.
[73] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom A.K. (1959), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[74] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom P.R. (1965), dňa 13. januára 2016 v Čadci. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[75] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom M.R. (1949), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[76] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

reprezentantov štátnej moci v obciach.[77] V tomto prípade tomu tak ale úplne nebolo.[78] Na základe vyjadrení narátorov možno konštatovať, že všetci, ktorí sa k tejto otázke priamo vyjadrili, vinili za svoj osud vtedajší režim. Jediným rozdielom bolo to, ako vnímali svojich rodákov, predstaviteľov štátnej moci.

Niektorí vnímali predstaviteľov obce, predsedov MNV Romana a Šutiaka, len ako niekoho, kto si musel plniť svoju pracovnú povinnosť. Iní sa domnievali, že i keď nemožno priamo viniť vtedajších predsedov, tak na zabránenie výstavbe neurobili dostatok. Takýto názor však ani jeden z narátorov neuviedol ako svoj, len naznačil, že i takto sa niektorí iní k problematike vyjadrovali.

> *„To si každý robil svoju povinnosť. To nemôžem.... Však starý otec bol predsedom tam. No bol, bol volený, musel tak skákať, ako mu hrali. Takže to sa nedalo.“*[79]

> *„Ja si myslím, že tam je ťažko niekoho obviňovať. Proste niekto rozhodol o tom, alebo tá voda bola asi najkvalitnejšia... Je treba riešiť takéto problémy s tou pitnou vodou, takže iná možnosť ani nebola. Ale ťažko povedať, že by niekto bol za to konkrétny zodpovedný. Keď aj také reči boli na úradníkov, na obecný úrad, že sa ich málo zastávali. Myslím si, že v tej dobe sa nedalo nejako zásadne postaviť proti tomu.“*[80]

> *„Poobviňovali starostu, že predseda to tam... Ale predseda za to nemohol. Ešte minule tá jeho dcéra – sme boli na pohrebe – plakala, že sa ona len*

[77] Podobný prípad z výstavby priehrady Mohale v Južnej Afrike spomína v jednom zo svojich článkov aj Olivia Bennett, keď hovorí, že ľudia vinili za rozhodnutie o výstavbe priehrady hlavného predstaviteľa obce. Zdroj: BENNETT, Olivia. Breaking the Threads. The Real Costs of Forced Resettlement, *Oral History*, vol. 27, no. 1, Spring 1999, s. 42.

[78] Na tomto mieste si dovolím upozorniť, že som s vyhláseniami vzťahujúcimi sa k štátnym predstaviteľom v obciach pracovala veľmi opatrne, nakoľko som vnučkou vtedajšieho predsedu MNV Harvelka a mnohým táto skutočnosť bola známa. Odpovede napriek tomu považujem za úprimné, pretože podobné postoje boli aj voči predsedovi MNV v Riečnici.

[79] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom M.R. (1949), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

[80] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom A.K. (1959), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

bojí, že jej raz ľudia budú vykrikovať, že jej otec zapredal dedinu. Ale to vtedy povedali komunisti – takto to bude a hotovo!"[81]

„Tu obviňovali švagra – predsedu Šutiaka. Ja to nepoviem. On bol na to krátky, aby on to zastavil. No a v Harvelke samozrejme vášho starého otecka obviňovali. Ale oni, aj jeden aj druhý, bol tak spätý s tým rodným krajom, že keby boli mohli, tak oni to zastavia. Určite! Však veď to bolo také na cti utrhanie týchto ľudí, že im ubližovali. Okres to urobil. Na okrese to napiekli a potom ten režim bol taký, aký bol. Vy ste mladá, vy neviete o tom toľko, čo vieme my o ňom. Takže ten režim bol na vine."[82]

„Si spomínam, že keď chodili na návštevu, alebo tatík, tak chlapi to tak komentovali. Tak dosť na predsedu Šutiaka a aj na tajomníka Jankoviča. Ako, že to dovolia, že to vôbec s tým súhlasili?! Že by to nemalo byť. Tak boli tak znechutení. Aj ako chlapi, tak nadávali – aj na zriadenie, na tie kontingenty, čo museli odovzdávať, to všetko... Tak boli tak nepriateľskí k nim, k tomu vedeniu a k štátu a vôbec k predstaviteľom štátu zaujatí. To si pamätám, ale u žien si to nepamätám."[83]

Výkup nehnuteľností a hľadanie nového bydliska

Ľudia sa snažili aspoň o dostatočné odškodnenie za ich majetky a ostatnú ujmu. K výkupom nehnuteľností sa pristúpilo prvýkrát v roku 1978 v osade u Mackurov a súviselo s nimi niekoľko problémov. Len máloktorí z obyvateľov boli spokojní s prisúdenou hodnotou majetku, čo v obciach spôsobovalo nezhody. Ľudia neboli podľa ich mienky dostatočne odškodnení, pretože nielenže im nebol preplatený všetok majetok, ale ani všetky pozemky, nakoľko *„sa nevykupovalo všetko, vykupoval sa len intravilán, to je blízko zastavaných plôch – akože dvory, kde boli chalupy a nejaké humná a okolo sa vykúpil. A potom pozemky, ktoré boli v zátopovej oblasti. Ostatné*

[81] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.Š. (1958), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[82] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[83] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.Š. (1960), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

pozemky v Harvelke nie sú vykúpené a sú vlastne stále majetkom tých ľudí, ktorí tam bývali.“[84]

Ešte i dnes poburuje zmienka o tom, že nie všetko, čo obyvatelia vlastnili, im bolo aj napriek sľubom preplatené, ako tomu je napríklad v nižšie uvedenom prípade rodáka z Riečnice:

> *„Pamätám si – to som bol veľmi mladý chalan – bola ustanovujúca schôdza a ja som tam bol jako decko. Celá obec tam bola. Vtedy si pamätám, že hovorili tam tí mocipáni za tým stolom vpredu: ‚Každá medza, každý strom, každý krík, všetko vám bude preplatené!‘ Neni nám dodnes preplatené! Nielenže nám medza neni, nám strom, neni nám roľa zaplatená, ktorá je v extraviláne. Zaplatil sa iba intravilán, aj to za – na dnešné pomery – veľmi smiešnu sumu. Čiže boli sme štátom – dá sa povedať – okradnutí a sme dodneska. Nám teda uškodeli veľmi... Rozhodne pociťujem krivdu.“*[85]

Výška kompenzácie závisela na tom, akou sumou bol ich majetok ohodnotený odhadcami. Napriek tomu, že existovali základné parametre, podľa ktorých sa majetok ohodnocoval, ľudia boli názoru, že niektoré ohodnocovanie nebolo tak úplne spravodlivé a *„neplatili im tak poctivo. Niektorí dostali aj za to, čo nebolo hodné a druhí zas mali aj niečo...“*[86] Či boli dôvodom známosti autorka predchádzajúceho výroku posúdiť s určitosťou nevedela, no každopádne tam podľa nej *„niečo nehralo.“*[87]

Predchádzajúce riadky odkazujú na náznak niečoho, čo sa – i keď veľmi sporadicky – objavovalo v rozprávaniach rodákov. Harmonické vzťahy medzi obyvateľmi mohli byť narušované závisťou a vzájomným upodozrievaním. Podľa doterajších zistení však šlo skôr o emócie a názory, ktoré sa reálne neodzrkadlili vo

[84] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.R. (1955–2014), dňa 16. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[85] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom V.K. (1963), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[86] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[87] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

vzájomnej interakcii medzi obyvateľmi, ale ostali vyjadrované len v súkromí domovov.

„Finančne tých ľudí neoceňovali tak, ako by mali. Veď oni dostali doslovne – dá sa povedať – almužny za to. Keď aj tie domy im trošku zaplatili, ale to pole, tú drinu... To tam všetko zostalo.“[88] Hmotné statky a pozemky teda neboli tým jediným, za čo Harvelčania a Riečničania neboli odškodnení. Veľa narátorov odkazovalo na skutočnosť, že pod vodou ostala aj ich drina a pot, spomienky a minulosť. Nezakladali si len na tom materiálnom a nimi pociťovaná krivda bola teda o to väčšia.

Obyvateľom boli štátom ponúknuté náhradné byty. V blízkom okolí – predovšetkým v Čadci, Kysuckom Novom Meste a v Novej Bystrici, bolo pre nich vyčlenených niekoľko bytov. Ich počet bol však obmedzený, a preto získanie takéhoto náhradného bytu nebolo samozrejmosťou. Väčšina sa napokon i tak rozhodla hľadať náhradné bývanie samostatne, a to podľa istých osobných preferencií. V prvom rade ľudia hľadali také bývanie, ktoré by im naďalej zaručovalo blízkosť k rodine. Navyše, rodiny si často pri hľadaní bývania vzájomne vypomáhali. V prípade, že niekoľkí z jej členov odišli za novým bývaním skôr, na tomto území potom hľadali náhradné bývanie i svojim príbuzným. Práve týmto spôsobom vznikli v niektorých oblastiach početné skupiny rodákov z kysuckých obcí, o čom sa zmienil aj rodák z Harvelky:

> *„Oni išli tak – čo ja viem – viacerí do tej určitej oblasti. Napríklad kde boli moji rodičia, tam je veľa Riečičňanoch, Harvelčanoch. Takže to bývali časti – takzvaný Zelený háj – to boli šetko títo horňaci... Viac-menej kde mal kto známeho, poradil mu tú chalúpku akúsik.“*[89]

Rodáci často označovali za kritérium výberu ich bydliska vhodné pracovné príležitosti. Postarší sa snažili nájsť také miesto, kde by mohli aspoň v obmedzenej miere pokračovať v predchádzajúcom spôsobe obživy. V neposlednom rade boli kritériom výberu podobné prírodné podmienky. Zjednodušene môžeme povedať, že väčšina nechcela ísť niekde, kde je priveľmi teplo, či v okolí chýbajú lesy a kopce.

[88] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[89] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom M.R. (1949), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Demolácie, asanácia

Hygienické normy neumožňovali v obciach zachovanie stavieb, a preto sa muselo pristúpiť k ich likvidácii a to buď rozobratím a následným predajom, vypálením alebo demoláciou. K likvidáciám dochádzalo priebežne a nie až po úplnom vysťahovaní, takže niektorí rodáci týmto prácam priamo prihliadali.

Pred likvidáciou sa podarilo uchrániť len niekoľko objektov.[90] Celkovo 16 budov bolo z obcí prevezených pre ich kultúrnu hodnotu v rámci záchranného etnografického výskumu do Múzea kysuckej dediny v neďalekej Vychylovke.[91] Snaha o zachovanie aj nehmotného kultúrneho dedičstva pokračovala v podobe komplexného národopisného výskumu NÚ SAV, ktorý sa uskutočnil v rokoch 1975–1980. Niekoľko ďalších budov, alebo ich častí, bolo po odkúpení rozobraných a prevezených na iné, majiteľom nie vždy známe miesta

Veľkou aférou z tohto obdobia bola asanácia spoločného cintorína z Riečnice do neďalekej Novej Bystrice. Asanácia neprebiehala podľa predstáv miestnych a skutočnosť, že s pozostatkami nebolo zaobchádzané veľmi úctivo, zachycujú rôzne zdroje.[92] Obyvatelia na praktiky prevozu spomínajú s pohoršením a smutne priznávajú, že si nie sú úplne istí, či sa pod náhrobnými kameňmi v Novej Bystrici dnes nachádzajú skutočne pozostatky ich rodinných príslušníkov.

In situ sa z budov zachoval len kostol Narodenia Panny Márie v Riečnici, ktorý sa vyhol už odsúhlasenej demolácii. Podarilo sa tak pravdepodobne na nátlak verejnej mienky a ochrancov prírody. V apríli 1989 bolo po dlhom úsilí vydané povolenie o ponechaní stavby. Povolenie ale obsahovalo niekoľko podmienok, ktoré sa vzťahovali primárne na zabezpečenie stavby tak, aby neovplyvňovala čistotu okolia, keďže išlo o pásmo hygienickej kontroly II. stupňa. Od roku 1996 je kostol v Riečnici kultúrnou

[90] Jedným z objektov bol aj vzácny Raganov mlyn, ktorý bol do skanzenu prenesený z Harvelky. Tento objekt bol tiež prvým murovaným domom v obci. Zdroj: KONTRIK, Alojz. Skanzen Vychylovka – expozičná a prezenčná činnosť. In: JESENSKÝ, Miloš a kol.: *Etnografia Kysúc a Tešínska. Zborník z medzinárodnej etnografickej konferencie*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014. s. 200.

[91] Rozhodnutie o zániku obcí bolo impulzom pre vznik Múzea kysuckej dediny. Zdroj: *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka*, 1999, s. 11.

[92] Okrem výpovedí ľudí sa o tom zmieňuje aj harvelská obecná kronika. Zdroj: Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, s. 87.

pamiatkou.[93] Osud tejto stavby bol predmetom diskusie aj v regionálnej tlači. Za zachovanie stavby sa postavil napríklad Rudolf Gerát, ktorý v periodiku *Kysuce* takto vyzýval k záchrane kostola:

> *„A tak by sa chcelo uvažujúcemu človeku zakričať: Zadržte! Počkajte! Veď tie biele múry bývalého kostola, to je jediný a posledný znak bývalého osídlenia. Jediný doklad o tom, že tu žili ľudia. A že ich nebolo málo. Veď tá stavba nikomu neprekáža! Je mimo zátopového územia. Môže sa zakonzervovať, zamurovať, aby zbytočne nelákala turistov či vandalov do zakázaného priestoru. Alebo ju môže – v súlade s hygienickými predpismi – využívať organizácia, ktorá bude zabezpečovať prevádzku vodnej nádrže.“*[94]

V rovnakom periodiku sa o mesiac neskôr objavil článok Vladimíra Pavlíka, ktorý za záchranu argumentoval nasledovne:

> *„Keby aspoň jeden objekt zostal. Chodili by sme sa dívať z kopca, na ktorom budú rásť kvety a malinčie na dno priehrady, kde stála kolíska a bol rodný dom. Ale kde ho hľadať? Ako ukázať vnukom kde stála moja rodná dedina, kde ma mať kojila a kde sme vyrastali, pracovali, obrábali pôdu, rúbali stromy, ale ich i sadili. Ako ukážeme vnukom rodný dom, či rodný dom našich predkov?... Je to akt ľudskosti, spomienka na minulý život, nielen na kresťanskú kultúru, ale i na biedu kysuckého ľudu, na boj s utrpením, na boj s neprávosťou. Je to pomník minulosti a len poznaním minulosti môžeme poznať prítomnosť a vytvárať budúcnosť.“*[95]

Posledné roky existencie obcí

Plánovaná výstavba nádrže vplývala na život v dedine a na dedinu samotnú v mnohých smeroch, nakoľko vysídlenie Harvelky a Riečnice nebolo jednorazovým aktom, ale procesom, ktorý trval niekoľko rokov. Obyvatelia odchádzali priebežne podľa toho, ako si kto zabezpečili nové bývanie. Úbytok obyvateľstva bolo badať už od začiatku sedemdesiatych rokov. Predovšetkým tí mladší sa rozhodli z dediny odísť

[93] *Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka,* s. 28–29.
[94] Citované z: GERÁT, Rudolf. Chcelo sa zakričať: „Zadržte, počkajte“, *Kysuce*, 6. januára 1989.
[95] Citované z: PAVLÍK, Vladimír. Rodná dedina je zakaždým len jedna, *Kysuce*, 13. januára 1989.

skoro po vyhlásení uzávery, zatiaľ čo staršia generácia svoj odchod stále odďaľovala, a preto boli obyvatelia na verejných schôdzach urgovaní, aby postupne uvoľňovali svoje obydlia a tak umožnili ďalšiu výstavbu nádrže.

Sťahovaním mladšej generácie a odďaľovaním odchodu u tých starších dediny starli, čím sa zmenila ich sociálna štruktúra.[96] Dôvody, prečo odchody starší ľudia odkladali, zhrnul autor štúdie *Vzťah obyvateľov k obci Riečnica a motivácia pri výbere ich nového bydliska* slovami: *„O tejto časti predpokladáme, že je sociálne slabšia, menej mobilná a pružná pri výbere nového bydliska, zároveň je však vekom a spôsobom života a hospodárenia viac viazaná na kraj, k obci, prírodným podmienkam, domu, hospodárstvu.“*[97] Najviac odchodov bolo v obci Riečnica zaznamenaných v rokoch 1975–1979, kedy sa odsťahovalo až 103 rodín. Obyvatelia odchádzali prevažne do okolia Martina, Topoľčian a Nitry. V okrese Čadca ostalo asi len 15 % z ich celkového počtu.[98] Poslední obyvatelia z obcí odišli v roku 1989.

Dňa 1. januára 1981 bola uskutočnená integrácia oboch obcí do obce Nová Bystrica. V roku 1982 sa v Harvelke definitívne zrušila základná škola a v roku 1985 aj materská. Obchod s potravinami bol pre nízky počet obyvateľov v Harvelke zrušený v roku 1987 a o rok neskôr aj v Riečnici. V roku 1989 bolo v obciach zrušené autobusové spojenie.[99] Začalo pribúdať opustenej pôdy a obyvatelia už takmer nechovali žiaden dobytok. Niektorí vytrvalci, ktorí aj po vysťahovaní stále prichádzali tráviť čas v svojich domovoch, už prichádzali do domov často vyrabovaných a bez elektrickej energie. Obce postupne dožívali. Nažívanie, atmosféru a život v posledných rokoch existencie dedín zachycujú snáď najlepšie priamo slová narátorov:

[96] Hovoríme o trvalom odchode, pretože návraty v čase, keď ešte bolo kam a za kým sa vracať, boli pomerne časté.
[97] Citované z: DOBROVODSKÝ, Augustín. Vzťah obyvateľov k obci Riečnica a motivácia pri výbere ich nového bydliska. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981, s. 181.
[98] Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, bez paginácie.
[99] Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka, bez paginácie.

„Smutno tam už bolo. Nevravím, že tí lepší odišli a horší ostali, ale smutno. Už taká stiesnenosť, taká depresia. Sme si: ‚Prečo to takto dopadlo? Veď nám tu bolo dobre.' Smútili, duševne sme sa trápili."[100]

„Dedina išla tak potichu do zániku. Čím ďalej tam bolo menej ľudí, menší ten spoločenský život tam bol. Prestali sa tam slúžiť omše v kostole, lebo už nebolo vlastne pre koho. Zrušila sa farnosť Riečnica, zrušil sa miestny národný výbor. Obec patrila už pod miestny národný výbor v Novej Bystrici. Rušili sa niektoré spoje, čo tam boli, jako autobusové. Už s tým, že keď sa začala riadne výstavba teho priehradného múru, tak boli tam obmedzené tie dopravné možnosti."[101]

Opustené domy sa stali lákadlom pre ľudí z okolia, ktorí bez zábran odnášali z domov všetko, čo sa odniesť dalo. Ostych nemali ani pred kaplnkou v Harvelke a kostolom v Riečnici. Po rokoch ale už nebolo ani čo rabovať, na miestach neostalo vôbec nič.

Bolo to práve pripomenutie si tohto obdobia, pri ktorom sa narátori emočne najviac prejavili, a to aj napriek tomu, že u viacerých to neboli jediné smutné situácie, o ktorých sa rozhovorili. U viacerých sa pri tomto spomínaní objavili nenápadné slzy, či dokonca plač. Takéto pocity nevyvolalo ani spomínanie na ťažké obdobie vojny, či na smrť blízkych. Emočné prejavy teda nesú istú výpovednú hodnotu o tom, aký dôležitý medzník v ich životoch nútený odchod znamenal.

„Keď sa ľudia sťahovali, tak vtedy boli plače. Ono každý sa jakosi s tú rodnú hrudu ťažko lúči, aj s tými susedmi Lebo povedám – mal toho suseda a išiel úplne do nového prostredia, neznámeho."[102]

„Jaký len strašný žiaľ. Ešte bola aj naposledy svätá omša. Ja keď si pomyslím, ako sme len vrieskali pred tu kaplnku, pred tým kostolíkom, keď sa lúčeli se mňu."[103]

[100] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[101] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.R. (1955–2014), dňa 16. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[102] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.R. (1955–2014), dňa 16. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

„Jednu pani dokonca v jeden deň odviezli do bytu – dali im také sociálne byty – odviedli ju tam a za dva dni, keď išli búrať – náhoda to bola, že sa dovnútra pozreli – tá baba, tá pani, prišla! Tá babka sa tam vrátila. Takže keby nebol ten robotník pozrel ešte dovnútra, tak by bola vlastne v tých ruinách zostala.“[104]

„Ťažko, ťažko sa odchádzalo.“[105]

Súčasnosť

Obyvatelia z obcí neodišli tak úplne navždy. Každoročne prichádza väčšina z nich aspoň na stretnutie rodákov. Stretnutia sa konajú každý rok od roku 1991 medzi sviatkom Petra a Pavla a sviatkom sv. Cyrila a Metoda, striedavo v Harvelke a Riečnici. Stretnutie sa oficiálne začína svätou omšou, no ľudia sa schádzajú už oveľa skôr, aby pomohli s prípravami alebo aby využili čas na návštevu miest, kde kedysi stáli ich domy. Po omši nasleduje kultúrny program, počas ktorého vidieť, ako sa rodáci medzi sebou vítajú, objímajú a horlivo komunikujú. Spoločne spomínajú, radujú sa a plačú, ale podľa slov najstaršej narátorky to sú *„slzy aj radosti, aj žiaľu.“*[106] Pravidelné návštevníčky opisujú stretnutia rodákov nasledujúcimi slovami:

„Stretnutie, to je taká spomienka, taká radosť zo života, keď tam prídem... Tu ešte aj tie obrazy tancujú, spievajú... Všetci sa tam stretneme, vyobjímame, poplačeme, posťažujeme, poradujeme sa. Ako keď dáte malému dieťaťu nejakú hračku – pohráme sa, porozprávame.“[107]

[103] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1924), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[104] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[105] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom F.F. (1926–2015), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[106] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1924), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[107] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.Š. (1958), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

„A každý tam ešte rád ide. Už hodne ich vymrelo, ale ešte tí deti sa snažia též tam prísť a stretnúť. Je to strašne dobrá a krásna vec, keď si tak ľudia spomínajú.“[108]

Na miestach, kde kedysi stáli ich domy, si rodáci začali stavať pamätné kríže a tabule informujúce o tom, kto v danej lokalite v minulosti býval. K týmto pamiatkam sa dnes pravidelne vracajú a trávia pri nich vzácny spoločný čas.[109]

Dnes, po desiatkach rokov života mimo Harvelky a Riečnice, majú rodáci stále povedomie o tom, kde kto žije. Darí sa im to hlavne vďaka pravidelným stretnutiam, vzájomnej osobnej korešpondencii a v čoraz väčšej miere aj vďaka novému prostriedku ich komunikácie – internetu. Prostredníctvom internetu navzájom komunikujú, zdieľajú spoločne fotografie, hľadajú svojich predkov a rozširujú medzi sebou radostné aj smutné noviny.

[108] Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1930–2015), dňa 10. februára 2014 v Kysuckom Novom Meste. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.
[109] Niektoré kríže tu stáli ešte v období existencie obcí. Pri týchto sa miestni stretávali a spoločne modlili. Dnes ich obnovujú.

Záver

Lesy, lúky, voda. To sú dominanty harvelskej a riečnickej krajiny dnes. Nie je tomu však ešte ani tridsať rokov, čo sa z dvoch kysuckých obcí odsťahovali poslední obyvatelia a voda zaplavila časť ich územia. Začiatkom sedemdesiatych rokov minulého storočia Ministerstvo lesov a vodohospodárstva Československej socialistickej republiky vydalo rozhodnutie o výstavbe Vodárenskej nádrže Nová Bystrica, ktorá navždy poznačila nielen túto krajinu, ale pozmenila životy takmer dvoch tisícov obyvateľov Harvelky a Riečnice. Tí na svoju domovinu spomínajú dodnes, s radosťou a smútkom zároveň.

Život v Harvelke a Riečnici nikdy nebol príliš ľahký – prírodné podmienky tam neboli veľmi priaznivé a počasie ťažko pracujúcim ľuďom tiež nie vždy prialo. Spoločne, ako jedna rodina, však dokázali neľahké časy prekonať a toto spoločné úsilie ich o to viac stmelilo. Okrem spoločnej práce, spoločného trávenia voľného času a blízkych rodinných vzťahov ich vo veľkej miere spájalo aj náboženstvo.

Náboženstvo ich spája aj dnes. V obciach stoja v súčasnosti len dve stavby, všetkým spoločné – kaplnka Božského Srdca Ježišovho v Harvelke a kostol Narodenia Panny Márie v Riečnici, v ktorých sa už dlhé roky každoročne konáva niekoľko svätých omší. Kostol v Riečnici bol zároveň jedinou stavbou, ktorú sa na pôvodnom mieste podarilo pred buldozérmi uchrániť. Okrem tohto kostola sa zachránilo už len niekoľko ďalších stavieb, cenných ako kultúrne dedičstvo, ktoré boli prevezené do Múzea kysuckej dediny.

Obyvatelia napriek chýbajúcim hmotným dôkazom ich prítomnosti v harvelskej a riečnickej krajine nezabudli. Nezabudli ani na krivdy, ktorých sa – podľa ich slov – na nich dopustil vtedajší režim. Odchody z donútenia ich ale poznačili vo viacerých smeroch. To je však téma do budúcnosti, no vďaka poznaniu spôsobu života v obciach a historických okolností súvisiacich s výstavbou nádrže, ktoré boli predmetom tohto príspevku, možno týmto vplyvom lepšie porozumieť.

Obr. 1: Osada Judákovia v Harvelke (1980).[110]

[110] František Fedor, súkromný archív.

Obr. 2: Spoločné kosenie lúky.[111]

Obr. 3: Pohľad na kostol v Riečnici tesne pred zánikom obce (1986?).[112]

[111] Irena Miháliková, súkromný archív.
[112] Angela Slivková (rod. Judáková), súkromný archív.

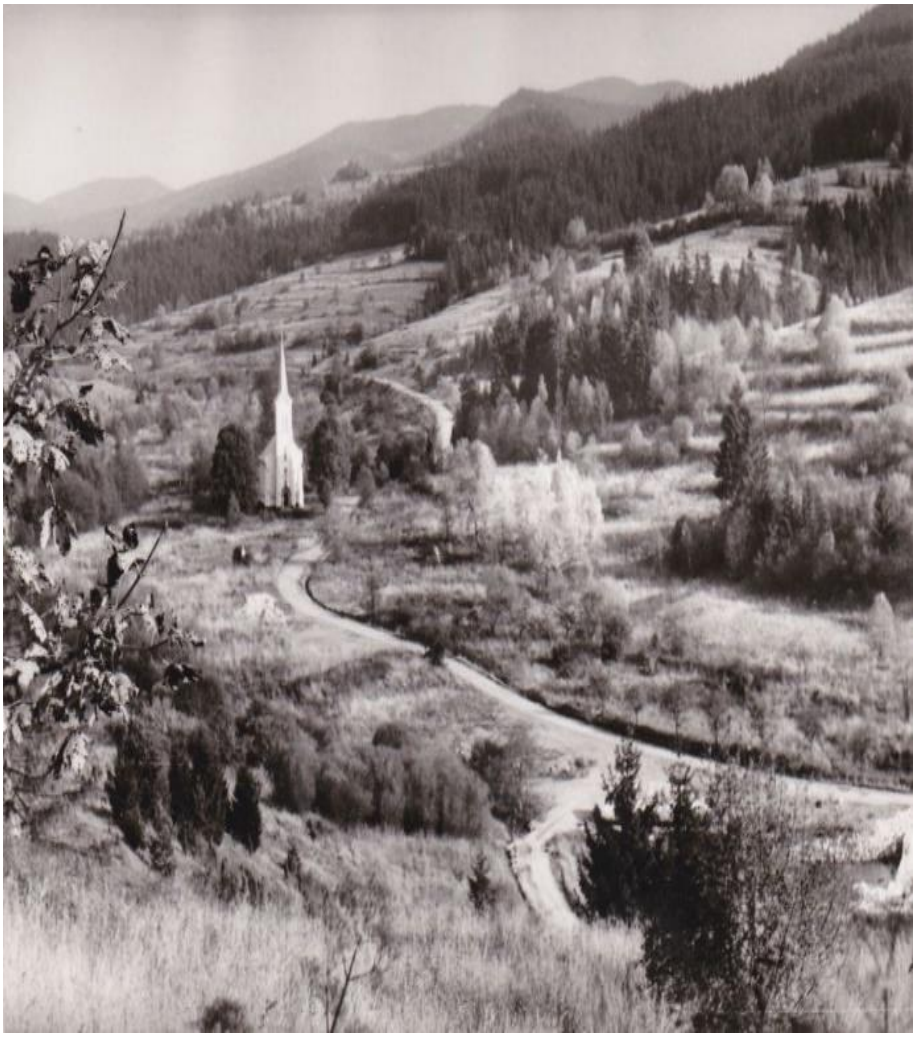

Obr. 4: Kostol v opustenom údolí Riečnice.[113]

[113] Angela Slivková (rod. Judáková), súkromný archív.

Obr. 5: Asanácia cintorína v Riečnici (1987?).[114]

Obr. 6: Tabuľa s názvom dediny, ktorá bola objavená v Harvelke (2013).[115]

[114] Anna Špidusová (rod. Buchová), súkromný archív.
[115] Súkromný archív autorky.

Obr. 7: Pamätná tabuľa rodiny Františka Maruniaka (Francka) a Sidónie, rod. Romanovej (od Krcha) s deťmi v Harvelke (2015).[116]

[116] Zdroj: súkromný archív autorky.

Obr. 8: Pamätný kríž rodného domu Rudolfa Judáka a Márie Judákovej (rod. Plazákovej), ktorý na tomto mieste stál v rokoch 1960 – 1984 (2013).[117]

[117] Zdroj: súkromný archív autorky.

Použité zdroje / References

Pramene

Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Harvelka.

Štátny archív v Bytči – pobočka Čadca, Obecná kronika – Riečnica.

Články v periodikách

DUNAJOVEC, Jozef – SKLENKA, Marián. Pompeje so šťastím, *Pravda,* 22. júna 1962.

GERÁT, Rudolf. Chcelo sa zakričať: „Zadržte, počkajte“, *Kysuce*, 6. januára 1989.

PAŠTRNÁK, Ladislav. Zahatali vody Bystrice, *Kysuce*, 6. októbra 1989.

PAVLÍK, Vladimír. Rodná dedina je zakaždým len jedna, *Kysuce*, 13. januára 1989.

PLIŠTILOVÁ, M. Po zosuve pôdy v Riečnici, *Roľnícke noviny*, 16. júna 1962.

Literatúra

BENNETT, Olivia. Breaking the Threads. The Real Costs of Forced Resettlement, *Oral History*, vol. 27, no. 1, Spring 1999. s. 38–46.

BOTÍKOVÁ, Marta – ŠVECOVÁ, Soňa – JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. *Tradície slovenskej rodiny.* Bratislava : Veda, 1997.

DOBROVODSKÝ, Augustín. Vzťah obyvateľov k obci Riečnica a motivácia pri výbere ich nového bydliska. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981. s. 181–195.

GERÁT, Rudolf. *Kysucké premeny.* Martin : Osveta, 1987.

JONEKOVÁ, Eva – JUDÁK, Viliam – LALINSKÝ, Milan. *Nová Bystrica. Rozlohou najväčšia obec na Kysuciach.* Čadca : Magma, 2010.

JUDÁK, Viliam. *Návraty k rodnej hrude. Stručné dejiny Riečnice a Harvelky.* Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda, 1995.

JUDÁK, Viliam. *Spod Beskyda veselo i vážne. Životné príbehy ľudí z Riečnice a Harvelky.* Čadca : Magma, 2004.

JUDÁK, Viliam. *V dome našej matky. 100 rokov kostola v Riečnici.* Čadca : Magma, 2005.

KONTRIK, Alojz. Skanzen Vychylovka – expozičná a prezenčná činnosť. In: JESENSKÝ, Miloš a kol.: *Etnografia Kysúc a Tešínska. Zborník z medzinárodnej etnografickej konferencie*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014.

NIŽŇANSKÝ, Jozef – RIPKA, Ivor. Charakteristika nárečí zátopovej oblasti na Kysuciach. In: *Kysucké informácie – správy a informácie*. Čadca : Kysucké múzeum, 1980. s. 59–92.

OLBERTOVÁ, Veronika. *Potopená kultúra.* Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda, 2012.

Pamätnica zaniknutých obcí Riečnica a Harvelka. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 1999.

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850 – 1970. Díl I, Svazek I, Praha : FSÚ, 1978.

SALNER, Peter. Riečnická rodina. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981. s. 88–103.

SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství.* Praha : Portál, 2004.

ŠKOVIEROVÁ, Zita. Intralokálne vzťahy v obci Riečnica. In: *Národopisné informácie. Riečnica – Harvelka /Výskum zátopovej oblasti na Kysuciach/*. Bratislava – Čadca : NÚ SAV, 1981. s 123–145.

Rozhovory

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.G. (1949), dňa 14. januára 2016 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.K. (1935), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom A.K. (1959), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani A.Š. (1960), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom F.F. (1926–2015), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.B. (1934), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.B. (1967), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.P. (1956), dňa 11. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.P. (1956), dňa 12. januára 2016 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom J.R. (1955–2014), dňa 16. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.H. (1958), dňa 23. januára 2016 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.M. (1951), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1924), dňa 8. februára 2014 v Oravskej Lesnej. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.R. (1930–2015), dňa 10. februára 2014 v Kysuckom Novom Meste. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom M.R. (1949), dňa 7. februára 2014 v Novej Bystrici. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pani M.Š. (1958), dňa 15. februára 2014 v Košťanoch nad Turcom. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom P.R. (1965), dňa 13. januára 2016 v Čadci. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Rozhovor Kataríny MLICHOVEJ s pánom V.K. (1963), dňa 15. februára 2014 v Bystričke pri Martine. Prepis rozhovoru uložený v osobnom archíve autorky.

Obrazové prílohy

Obr. 1: Osada Judákovia v Harvelke (1980). Zdroj: František Fedor, súkromný archív.

Obr. 2: Spoločné kosenie lúky. Zdroj: Irena Miháliková, súkromný archív.

Obr. 3: Pohľad na kostol v Riečnici tesne pred zánikom obce (1986?). Zdroj: Angela Slivková (rod. Judáková), súkromný archív.

Obr. 4: Kostol v opustenom údolí Riečnice. Zdroj: Angela Slivková (rod. Judáková), súkromný archív

Obr. 5: Asanácia cintorína v Riečnici (1987?). Zdroj: Anna Špidusová (rod. Buchová), súkromný archív.

Obr. 6: Tabuľa s názvom dediny, ktorá bola objavená v Harvelke (2013). Zdroj: Súkromný archív autorky.

Obr. 7: Pamätná tabuľa rodiny Františka Maruniaka (Francka) a Sidónie, rod. Romanovej (od Krcha) s deťmi v Harvelke (2015). Zdroj: súkromný archív autorky.

Obr. 8: Pamätný kríž rodného domu Rudolfa Judáka a Márie Judákovej (rod. Plazákovej), ktorý na tomto mieste stál v rokoch 1960 – 1984 (2013). Zdroj: súkromný archív autorky.

Zoznam skratiek

MNV – Miestny národný výbor

NÚ SAV – Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied

ONV – Okresný národný výbor

SAV – Slovenská akadémia vied

O autorke

*Mgr. Katarína Mlichová (*1990)* vyštudovala na Univerzite Palackého v Olomouci odbory História, Kultúrna antropológia a Judaistika: Dejiny a kultúru Židov. Od roku 2016 je doktorandkou odboru Obecná antropológia na Fakulte humanitných štúdií Univerzity Karlovej. V súčasnosti sa venuje problematike vysídlenia a orálnej histórii.

Email: kata.mlich@gmail.com

Studie vznikla v rámci projektu SVV Imaginace „Jiného“, kolektivní reprezentace a politiky sociální exkluze, VS 260 468 řešeného na FSH UK.

Pamäť a regionálne dejiny. Metodická a obsahová analýza spomienok Anny Prchlíkovej na roky 1924-1948 v Luhačovickom Zálesí[118] / Memory and regional history. Methodical and Content Analysis of Anna Prchlíková's Memoirs for 1924-1948 in Luhacovice Zálesí

Matúš Krátky

Abstrakt

Článok sa venuje rozboru obsahu a kontextu spomienok pamätníčky Anny Prchlíkovej z Krhova, ktorá prostredníctvom rozhovoru s Miroslavom Navrátilom v roku 2010 spomínala na agrárnika Františka Stáru. Keďže sa vymedzuje len na tento prameň, nadväzuje na staršiu tradíciu orálnej histórie s popisnými pasážami, kde obsah zohráva rovnako dôležitú úlohu ako dôvod spomínania. Rozprávanie Anny Prchlíkovej vykazuje viaceré trendy: spomína prevažne na negatívne zážitky, pozitívne hodnoty ako hra v detstve sú ukazované len v kontexte k tragédiám. Mimoriadne dôležitú úlohu v rozprávaní zohráva formovanie identity, kde je možné vypozorovať morálne hodnotenia na základe náboženských či politických preferencií. Prostredníctvom rozprávania o mužských aktérov príbehu postupne vzniká štruktúra „my" v opozícii voči „oni".

Abstract

The article deals with the analysis of the content and context of memoirs of Anna Prchlíková from Krhov, which, in an interview with Miroslav Navrátil in 2010, referred to the agrarian politician František Stára. Since it is limited to one source, the text follows the older tradition of oral history with descriptive passages where content plays an equally important role as a reason for remembrance. Anne Prchlíková's

[118] Text vznikol s podporou MŠMT, grant IGA_FF_UP_2017_048 *Vliv pozemkových reforem mezi lety 1918 a 1948 v Československu na život a práci vybraných agrárníků na jihovýchodní Moravě.*

narrative has several trends: it mainly mentions negative experiences, positive values like play in childhood are shown only in the context of tragedies. An extremely important role in the narrative is played by identity formation, where moral assessments can be observed on the basis of religious or political preferences. Through the narrative about the male actors of the story, the structure of "we" gradually emerges in opposition to "them".

Kľúčové slová: Spomienky; Druhá svetová; Protektorát; Pamäť; Zlín; Krhov; František Stára; Rozhovor.

Key words: Recollections; Second world war; Protectorate; Memory; Zlin; Krhov; Frantisek Stara; Interview.

Úvod

Ako najbežnejšie sa ľudia dostávajú k poznaniu minulosti? Pokiaľ by správnou odpoveďou boli historické monografie a články, pravdepodobne by celá historická obec nadobudla výrazný pocit zadosťučinenia. Avšak náš najbežnejší kontakt s minulosťou, pokiaľ opomenieme minulosť uplynulú pred sekundou, tvoria spomínanie a rozprávanie. Hoci „spomínať a rozprávať" v metaforickom slova zmysle môžu aj dokumenty a zápisy oficiálnych úradov, v tomto texte sa zameriam na osobné spomienky. S nimi sa totižto stretáva laická verejnosť najbežnejšie a často majú rozhodujúci vplyv na budovanie kolektívnej pamäte.

Popularitu práce so spomienkami a pamäťou je možné sledovať v rámci premien historických paradigiem po druhej svetovej vojne. Hlavným zmyslom nových prístupov pre historikov bol pokus o hľadanie „hlasu znevýhodnených", či skúmanie „zo spoločnosti vylúčených.[119]" Za nevyslovené heslo tak môžeme považovať negáciu výroku „históriu píšu víťazi![120]" Tento prístup otvoril nové priestory výskumu v ktorom sa dnes, viac či menej, pohybuje väčšina bádateľov.

[119] Považujem za potrebné podotknúť, že tento stav je výsledkom percepcie marxistickej filozofie v západnej Európe, zatiaľ čo v krajinách východného bloku v 60. a 70. rokoch bola marxistická filozofia aplikovaná do histórie úplne inak.

[120] Vhodná by mohla byť aj parafráza Henryho Forda o hľadaní pravdy prostredníctvom porazených, avšak koncept pravdy je dnes často metodologicky ťažko vysvetliteľný.

Pre český a slovenský priestor tieto nové paradigmy v plnej miere prichádzajú až po uvoľnení politických pomerov na konci osemdesiatych rokov. Napriek pomerne dlhej dobe je stále možné pociťovať istý deficit medzi prístupmi českej a slovenskej oproti americkej, britskej, či francúzskej historiografii.[121] Radmila Švaříčková Slabáková súčasný stav v ČR považuje stále za rannú fázu vývoja.[122] Lenže súčasná popularita moderných dejín, projektov na zachovanie spomienok, ale aj rozvoj amatérskych historických prác založených na spomienkach súčasníkov musia otvoriť priestor na odbornú debatu o medziach a výsledkoch takýchto výskumov.

Tento text si kladie za úlohu pohybovať sa niekde na rozhraní medzi zbieraním pamätí, tj. rekonštrukciou príbehu a metodickej kritiky.[123] Predmetom záujmu je v tomto prípade spomínanie Anny Prchlíkovej na obdobie rokov 1924-1948[124], v ktorom sa vyskytujú minimálne dve roviny. V prvom rade sa jedná o spomienky na regionálnu osobnosť Františka Stáru a jeho pôsobenie v kontexte dobových spoločensko-politických premien. František Stára bol vlastníkom a správcom časti majetku z bývalého panstva Světlov a zároveň aj poručníkom respondentky. Jeho životný príbeh sa dotýka mnohých v súčasnosti populárnych tém na výskum, ako sú premeny vidieka, kolaborácia v období Protektorátu či ľudové súdnictvo a zmena pomerov po druhej svetovej vojne. Zámerom však nie je poskytnúť životopis Františka Stáru, ale naznačiť možnosť jeho vytvorenia na základe týchto spomienok a ukázať možnosť prepojenia tradičného zberu informácii a tvorby príbehov s kritickou analýzou. To môže mať význam hlavne pre spopularizovanie tejto oblasti výskumu a pre metodiku popularizačných prác.[125]

[121] Je to jav spôsobený pravdepodobne nedostatočnou interdisciplinaritou v krajinách východného bloku, pretože ako prvý s predstavou vytvárania faktov na základe vonkajšieho vplyvu prišiel ruský neurofyziológ Jevgenij Sokolov v 50. a 60. rokoch minulého storočia. Viď SOKOLOV, Evgeni. The modeling properties of the nervous system. In: MALTZMAN, I. – COLES, K. (eds.) *Handbook of Contemporary Soviet Psychology*. New York : Basic Books, 1969. s. 672.

[122] ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. Where Is Oral History Today? Individual Memory and the Stories about the Nazi Period. In: ARBEIT, Marcel – CHRISTIE, Ian (eds.). *Where Is History Today? New Ways of Representing the Past*. Olomouc : Palacký University Olomouc, 2015. ISBN 978-80-244-4760-5, s. 123.

[123] Alebo navrátiť sa späť „jednou nohou" do diskurzu pred druhou vlnou post pozitivistickej kritiky, kde predmetom bádania bol nielen dôvod spomínania, ale aj obsah.

[124] Rozhovor Miroslava Navrátila (laického bádateľa) s pamätníčkou Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora. s. 1-21.

[125] Františkovi Stárovi sa venujú vo svojich výskumoch iní bádatelia na Univerzite Palackého.

Druhou úrovňou textu sú psychologické aspekty pri tvorbe spomienok, ktoré často výrazným spôsobom determinujú čo a akým spôsobom si opýtaný vybavuje. Niekoľkí bádatelia ako Maurice Halbwachs prišli v minulosti s pojmom kolektívnej pamäte, v ktorej nezohráva kľúčovú úlohu individualita spomínajúceho, ale spoločenský tlak, kolektív, či iné dôvody.[126] Pamäť dotyčného sa totižto môže prispôsobovať aktuálnemu spoločensko-politickému diskurzu a hlavne vlastnému prospechu.[127] Anna Prchlíková ako konzervatívna kresťanka nadväzuje na kritiku komunistov a vytvára tak aj psychologickú pozíciu, v ktorej sa vyhraňuje jej vlastná skupina „my" voči „iným". Čo je obsahom týchto skupín a ako ich tvorba prebieha v samotnom rozprávaní?[128] A aký má dopad na samotný naratív príbehu?

K psychologickým aspektom, ktoré výrazne zasahujú do skúmaných spomienok patrí hlavne rodina, náboženstvo a predstava idealizovaného stereotypu muža. Tieto tri predpoklady vychádzajú z tradičného prostredia na Morave a metodologicky z viacerých úvah o práci Sigmunda Freuda.[129] Aký je teda ideál maskulinity pre mladú ženu z moravskej obce v skúmanom období? Akú úlohu v príbehu zohráva otec? Ako rodina funguje a reaguje na stresové podmienky hlavne v kontakte s vojnou?

V neposlednom rade je rozprávanie zdrojom k zisteniu informácií o respondentke a jej rodine. Kvôli vplyvom skúmaného obdobia sa väčšina spomienok odohráva s negatívnym prívlastkom.[130] Akú úlohu však má negatívna emócia, akou je

[126] HALBWACHS, Maurice. *On Collective Memory.* Chicago : University of Chicago Press, 1992. ISBN 978-0-226-11596-2, s. 37-191.

[127] DAWSON, Grahame. *Soldier Heroes: British Adventure, Empire and the Imagining of Masculinities.* Londýn : Psychology Press, 1994. ISBN 0-415-08881-X s. 23

[128] Obsahom vnímam hodnoty, ktoré na základe rozprávania skupina zdieľa. Táto hodnota však nie je trvalá, je premenlivá na základe subjektu. Vymedzenie na „my" a „oni" v tomto texte tak nemôže prekročiť osobné vnímanie Anny Prchlíkovej. O nemožnosti presunu hodnôt na skupiny mimo dané uvažovanie upozornil napr. aj Jordan B. Peterson pri jeho výskume o pocitoch radosti pri odbočení na správny most cez Dunaj, ktorý rozhodoval o cieli transportu: Oswiencim/Dachau. Rovnako ako väčšina ľudí nedokáže pochopiť radosť nad týmto rozdielom, môžu byť nepochopiteľné hodnoty, mysliešnkové posuny a konania Anny Prchlíkovej, nakoľko celé jej konanie sa deje v určitom kontexte. Viď. PETERSON, Jordan B. *Maps of Meaning. The Architecture of Believe.* Londýn – New York : Routledge, 1999. ISBN 978-0415922227, s. 38-40

[129] O politických dopadoch freudových prác na menšinové kultúry viď. ZARETSKY, Eli. *Political Freud.* New York : Columbia University Press, 2015. ISBN 978-0-131-17244-8

[130] Hlavne z mladosti a detstva sa respondentka rozpamätáva na negatívne zážitky či udalosti, ktoré často pretínajú zdnalivo spokojné obdobie, ako napr. hra/požiar, koniec vojny/ znásilnenie.

napríklad strach, na pamäť? V akom vzťahu sú pozitívne a negatívne spomienky v prípade Anny Prchlíkovej?

Faktory ovplyvňujúce spomienky na F. Stáru

Hlavným účelom rozhovoru s Annou Prchlíkovou bol život Františka Stáru, člena obecnej rady v Krhove za *Republikánsku stranu zemědelského a malorolníckeho lidu v republike Československé*.[131] A. Prchlíková poznala vďaka prostrediu Krhova mnohé aspekty Stárovho života priamo alebo aspoň sprostredkovane. Rozhovor vedený Miroslavom Navrátilom je tak neustálym prebiehaním medzi spomienkami na vlastný život a na životný príbeh F. Stáru. Je nutné podotknúť, že prvotné spomienky sa viažu na nízky vek respondentky a je preto predpoklad, že sú výrazne ovplyvnené viacerými faktormi.

Faktor číslo jeden je v tomto prípade rodina. Nakoľko F. Stára, ako jeden z nových majiteľov panstva Světlov, pochádzal z inej časti Moravy,[132] jeho hlavným spolupracovníkom sa stal miestny dlhoročný starosta a otec A. Prchlíkovej. Výraznú úlohu v etablovaní konkrétnych spomienok mala aj jej matka, ktorá sa o Františka Stáru starala práve v rannom období jeho príchodu do Krhova. Je teda namieste vyvodiť predpoklad, že spomienky sa nesú v duchu kolektívnej rodinnej predstavy a pamäte, pretože na ich vytváraní majú podiel minimálne dve generácie. Keďže spomienky či zážitky iných osôb v rozhovore s A. Prchlíkovou absentujú, jedná sa o odhad. Avšak je teoreticky možné, že celkový obraz ovplyvnili aj skúsenosti iných členov rodiny či domácnosti.

Výrazný vplyv na spomínanie však môžu mať aj väčšie štruktúry, než akou je nukleárna rodina na Morave prvej polovice 20. storočia. Tá síce v prípade vidieku a malomesta mohla byť pomerne široká, ale bolo by nesprávne opomenúť kolektívne vnímanie celej obce, príp. jej časti tvoriacej jednu entitu. Typicky dominantnou entitou na Morave v danom období boli katolícki roľníci, pričom hlavne viera zohrávala podstatnú úlohu pri formovaní sebaidentity. V kontexte niekoľkých silných

[131] SOkA Uhershé Hradiště, fond AO Krhov, k. 4, *Kandidátní listina Domoviny, domkářů a malorolníků* inv. c. 50.
[132] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 1.

protiklerikálnych vĺn a snahy presadiť ateistické a na viere neviazané školstvo, vznikala v tomto prostredí silná animozita medzi skupinami „my“ a „oni“. „Tých druhých“ by bolo veľmi ťažké presnejšie definovať, ale ich spoločným znakom bol práve pokrokový prístup k náboženstvu. Avšak medzi majoritou katolíckeho obyvateľstva dochádzalo k pevnejšiemu upínaniu k svojim tradičným hodnotám a predstavám o svete, s čím bezpochyby súvisí rozvoj kolektívnej pamäte na tomto stupni.

V súvislosti s pamäťou a zásahom kolektívu či dobového pohľadu nemožno opomenúť ani zásadný fakt, že súčasná doba prináša odlišné spoločensko-politické okolnosti zasahujúce do tvorby pamäte. Zatiaľ čo v rokoch 1948-1989 dochádzalo ku kritike cirkvi a k ešte väčšiemu prehlbovaniu rozdielov medzi veriacimi a neveriacimi, súčasný vývoj dovoľuje kritické poznámky na zavedené historické predstavy. Z toho vyplýva pozitívny efekt na spomínanie mnohých ľudí, pričom do povedomia a verejného diskurzu sa tak dostáva široké spektrum ideovo rôznorodých spomienok. Jedným z typických prejavov je aj upozornenie na predošlé nespravodlivosti, ktoré je typické pre rozprávanie Anny Prchlíkovej.[133]

Charakterové vlastnosti F. Stáru z pohľadu Anny Prchlíkovej

Prvotná spomienka na F. Stáru sa viaže na jeho príchod do Krhova v roku 1924. Respondentka mala v tom čase dva roky, preto sú tieto spomienky výsledkom kolektívnej pamäte rodiny. Podľa rozprávania nadviazal Stára s rodinou Prchlíkov korektný vzťah a istý čas sa u nich stravoval. Keďže statok Světlov bol spoluvlastnený trojicou ľudí, okrem Františka Stáru aj zemským radom Aloisom Trhlíkom a brnenským lekárom dr. Drškom, chodili zvyšní dvaja na občasné kontroly hospodárenia. Podľa slov Anny Prchlíkovej bol F. Stára dobrým hospodárom, ktorý „rozuměl hospodářství, lidem platil za práci, ale vyžadoval poctivě odvedenou práci, nesnesl žádný – šlendrián –.“[134]

[133] Opakovane napr. Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 4, 6, 17, 19.
[134] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 1.

Pristavme sa pri tejto „spomienke“. Jedná sa rozhodne o generalizovanie životnej skúsenosti, pretože dvojročné dieťa s vysokou pravdepodobnosťou nevie patrične zhodnotiť uzávierku hospodárenia statku, a mimo to neviaže toto hodnotenie len na konkrétny časový údaj. Z vlastností ako je poctivosť, či odmietanie podvodov a nespravodlivosti vyplýva jednoznačné zaradenie F. Stáru medzi rovnaký okruh ľudí akými boli respondentka a jej rodičia. Sú to vlastnosti veľmi cenené medzi veriacimi a ako je zrejmé z ďalších spomienok, vypovedajú o názorovej kompatibilite medzi Stárom a Prchlíkovou. Potvrdzuje to aj apológia v dodatku k charakteristike naznačujúca, že práve pre jeho poctivosť ho mnohí pokladali za prísneho a niekoľkí za zlého, ale on taký v jej očiach nebol. Osobnú striedmosť a pracovitosť spomína aj pri majetkových pomeroch, kde priznáva zanedbávanie osobného prospechu u F. Stáru a zvýšené investície do strojov a poľnohospodárstva.[135]

Pochopiteľne, na mieste je otázka, či môžeme tieto vlastnosti vztiahnuť nielen na kompatibilitu so skupinou, ale aj na konkrétnu charakteristiku človeka. Bolo by nesprávne predpokladať, že tento prameň vypovedá o všetkých životných príležitostiach pri ktorých mohol František Stára preukázať poctivosť alebo spravodlivosť. Na akúkoľvek presnejšiu charakteristiku neexistujú patričné pramene. Avšak už pri tomto úvodnom čítaní je možné konštatovať, že spomienky Anny Prchlíkovej budú viac či menej deformované sympatiami.

Postupný vývoj v texte naznačuje aj kvalitatívnu premenu od spomínania na apológiu, ktorá sa výrazne ponáša na obhajobu pred súdom, príp. iné obdobné žánre.[136] Hoci toto spomínanie nemá nijakú silnú váhu na rehabilitácii osoby ako takej, môže takáto potreba vyplývať z vnútornej motivácie spomínajúcej.[137] Takéto prejavy nie sú ničím nezvyčajným ani v kontexte odhaľovania utajených či zabudnutých informácií, spomeňme si napr. na vlnu vďaky a dokumentov o sirovi Nicolasovi Wintonovi po odhalení jeho minulosti. Ten síce patrí do opačného spektra, avšak vzbudil veľký záujem o spomínanie na tragické predvojnové a vojnové roky u detí, ktoré zachránil. V prípade F. Stáru je, pochopiteľne, tento dopad čisto na

[135] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora s. 3.
[136] Ide hlavne o neustále upozorňovanie na morálnosť konania a ospravedlňovanie pomocou nemožnosti iného konania. Viď prípad obvinenia z kolaborácie.
[137] PETERSON, Jordan B. *Maps of Meaning,* s. 42.

regionálnej úrovni, kde môže spätne dôjsť k spravodlivosti, či „víťazstvu rozumu“ nad „iracionalitou“ udalostí.

Angažovanie F. Stáru v dobe Protektorátu Čechy a Morava

Veľmi citlivou otázkou vo vzťahu k osobe Františka Stáru, ale aj iných, je otázka kolaborantstva či servilnosti voči Nemeckej ríši a protektorátnym úradom. Rozpad druhej československej republiky totižto vytvoril viaceré podmienky, ktoré boli potom odsúdené v rámci povojnového retribučného súdnictva. Zatiaľ čo na Podkarpatskej Rusi došlo po vojne v rámci ZSSR k potreniu rusínskeho nacionalizmu a na Slovensku v rámci obnovenej ČSR k odsúdeniu pôvodného kresťansko-nacionalistického krídla vedeného HSĽS, v Čechách a na Morave sa na vedľajšiu politickú koľaj dostali tzv. agrárnici, teda strana v ktorej pôsobil aj František Stára. Dôvodom neobnovenia agrárnej strany v povojnovej ČSR bola práve jej participácia v Strane národnej jednoty pred rokom 1939 a potom v *Národním Souručenství* počas obdobia protektorátu.[138] F. Stára sa ako jeden z aktérov na regionálnej úrovni taktiež dostal do kontroverzného postavenia.

Ako líči vo svojich spomienkach Anna Prchlíková, manželia Stárovci patrili v Krhove medzi jediných plynulo nemecky hovoriacich občanov, z čoho vyplývala Stárova prítomnosť pri nemeckých inšpekciách či iných udalostiach.[139] Tento argument je veľmi dôležitý z pohľadu ospravedlnenia konania (alebo prítomnosti), pretože sa v ňom nevyskytuje vlastné rozhodnutie, ale predurčenie k úlohe na základe vzdelania.

František Stára podľa slov A. Prchlíkovej sprevádzal nemecké a protektorátne komisie po vybraných statkoch, kým ľudia ukrývali svoju hydinu, dobytok a zásoby inde. Nakoľko sa jednalo o protištátnu činnosť, aj Stárova úloha v kontexte tohto rozprávania získava nový rozmer. Zatiaľ čo po vojne bol obviňovaný

[138] Josef Harna tvrdí, že neobnovenie agrárnej strany viedlo k jednoduchšiemu prechodu z demokracie do vlády KSČ v roku 1948. HARNA, Josef. Agrární hnutí do roku 1938. In: MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na úze mí českých zemí a Československa v letech 1861-1998.* Olomouc : Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2000. ISBN 80-86200-25-6, s. 182-183.

[139] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 6.

z účasti na týchto kontrolách, v tomto rozprávaní je možné nájsť aj iné línie výkladu. Je však na mieste podotknúť jeden problém. Tieto väzby často prichádzajú až „s časom“, „nadhľadom“, či „odstupom od udalosti“ a často nereflektujú zmýšľanie človeka v danej chvíli (alebo sú len výsledkom činnosti nevedomia). Ani táto spomienka, v prípade, že ju považujeme za bezvýhradne spoľahlivú, nie je jednoznačným dôkazom o korelácii medzi Stárovým výberom kontrolovaných statkov a ukrývaním nadlimitného majetku, pretože stále chýba informácia ako prebiehala spolupráca medzi Stárom a hospodármi. Pre historika zaoberajúceho sa morálkou konania, či výskumom ľudových súdov je však takéto hodnotenie argumentov a uvedomenie si chýbajúcich dôkazov metodicky dôležité.

Keďže spomínanie je subjektívne, okrem generalizácií na celú spoločnosť sa venuje aj dopadu či úlohe jednotlivca. A. Prchlíková začala svoje rozprávanie o vojnových rokoch Stárovou funkciou a výkladom dôvodov, konal tak ako konal. Na podporu svojho argumentu si v ďalšej fáze rozprávania berie svoj vlastný zážitok a skúsenosť s Františkom Stárom, spojený s pracovným miestom na hospodárskom družstve. Toto miesto jej mal odporučiť práve on, hoci o okolnostiach ako ho získala z jej rozprávania nevieme viac než skonštatovanie, že sa jednalo o šťastie.[140] Napriek tomu vníma Stárovu informáciu o voľnom mieste ako veľkú pomoc pri vyhnutí sa povinnosti nasadenia na práce v Nemecku, a teda ako dôkaz o pozitívnom konaní F. Stáru pre Krhov.

Spomienky súvisiace so Stárom po druhej svetovej vojne

Ako bolo naznačené už predtým, zmena pomerov po ústupe nemeckej armády a strate právomocí protektorátnych úradov nemala pre aktívneho agrárnika zapojeného do sprevádzania nemeckých hospodárskych komisií čisto pozitívny dopad. Podobne ako Anna Prchlíková sa aj František Stára stal predmetom záujmu vyšetrujúcich partizánov a neskôr retribučného súdnictva. Pomoci zo strany svojich susedov a spoluobčanov sa však podľa vlastných slov nedočkal, čo potvrdzuje aj rozčarovanie zo spomienky: „A tak ti, jehož chléb jedli, se mu takto odměnili.[141]“ A. Prchlíková sa

[140] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 6-7.
[141] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 14.

v tomto bode rozprávania definitívne vyčlenila do opozície voči partizánom a neskorším komunistom, ktorých pôsobenie považovala za nepatričné. Toto vymedzenie je dôležité vo vzťahu konštrukcie príbehu „my“ proti „nim“

Pozrime sa na záver spomínania o Stárovi, kde ako jeden z hlavných aktérov vystupuje aj jeho syn Jaroslav. Podarilo sa mu v časoch, keď boli označení za kulackú rodinu, emigrovať do zahraničia, o čom nevedel ani jeho otec František. Na samotnom konci už rozprávanie nemá taký apologetický charakter a venuje sa spájaniu sledu udalostí, ktoré Stárovcov postihli. Keďže boli označení za kulakov a pôda im bola zabraná v prospech formujúceho sa družstva, opustili Krhov a tým sa línia spomienok končí. Po takmer tridsaťročnom pôsobení v Krhove sa manželia Stárovci takmer bez majetku vrátili do Stárovej rodnej obce Vícenice.[142]

Vlastné spomienky A. Prchlíkovej v kontexte jej socioekonomického milieu

Rozprávanie je spomínaním na obdobie jej mladosti a raného dospelého života s drobnými presahmi do detstva. S ohľadom na obdobie, v ktorom žila, to nie sú len pozitívne spomienky. Politické a spoločenské zmeny v 30., 40, a 50. rokoch zasahovali výrazne do individuálnych životov mnohých občanov Československa, príp. iných štátov vzniknutých na tomto území. V prípade Luhačovického Zálesia hovoríme o ČSR a Protektoráte Čechy a Morava, svoju úlohu však v celorepublikovom meradle zohrali aj iné štátne útvary, ako slovenský štát, či územia okupované inými štátmi. Hoci politické okolnosti často nevytvárali pocit bezpečia či spokojnosti, negatívne spomienky sú dominantnejšími v rozprávaní. S ohľadom na dané obdobie je to pochopiteľné.

Rozpomínanie na detstvo nebolo evidentne podstatnou zložkou rozhovoru s Annou Prchlíkovou, hoci táto téma by hlavne v súčasnosti mohla byť zaujímavá pre mnohých bádateľov a bádateľky. Z ranného detstva si spomenula na požiar, po ktorom sa rozdelil majetok trojice majiteľov světlovského statku. Ako obraz typického detstva na moravskom vidieku na sklonku 20. a začiatkom 30. rokov tu vystupuje hranie sa

[142] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 19.

v prírode s ostatnými rovesníčkami, ktoré pre Annu náhle prerušuje požiar a s ním spojený strach, zvedavosť, prekvapenie a iné emócie.[143]

Anna Prchlíková navštevovala miestnu školu, ktorej výstavbu dávno pred jej narodením inicioval jej otec. V roku 1932, keď mala respondentka 10 rokov, jej otec ustanovil za poručníka Františka Stáru. V ten rok zomrel. Ako dôvod považuje A. Prchlíková hádku s miestnym učiteľom, ktorú jej otec absolvoval mesiac pred svojou smrťou. František Milíček, pokrokový učiteľ z Bojkovic, mal zakázať modlenie v škole, ktoré bolo podľa slov tradičné.[144] Tento evidentný kontrast medzi otcom Anny Prchlíkovej a učiteľom je veľmi zaujímavý z pohľadu použitého naratívu, pretože psychicky náročnú debatu a chlad v miestnosti posudzuje spomínajúca ako hlavné príčiny smrti jej otca. Toto obvinenie vychádza z myšlienkových predispozícií, ktorými sú pre A. Prchlíkovú tradičné kresťanské hodnoty prostredia moravskej obce.

V prípade učiteľa Miličku je možné zbadať ďalší z prejavov naratívu, keď rozprávajúca hovorí o zjavnom rozpore medzi učiteľovým konaním a spôsobom nadobudnutia vzdelania, Výrazne mu mal pomôcť jeho strýko a olomoucký kanonik v jednej osobe: Ferdinand Černík.[145] V argumente je zvýraznený logický problém, ktorý Anna Prchlíková vidí v konaní Františka Miličku. Napriek tomu ho nijak výrazne neodsudzuje, nepranieruje jeho vlastnosti a samotná kritika je prednesená len formou spomenutej kontroverzie.

Genderové aspekty spomienok

S vojnovými časmi bývajú spojené rôzne druhy negatívnych zážitkov a spomienok. Mimo frontu je to hlavne bombardovanie či straty na civilnom obyvateľstve, pre ženy býva frustrujúca prítomnosť vojakov zvyšujúca šance na znásilnenia, obťažovanie, ale aj zistenia o smrti blízkych príbuzných na frontoch. Napriek tomu sa táto oblasť výskumu dostala do povedomia v strednej a východnej Európe len nedávno a je stále na počiatku.

[143] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 2.
[144] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 2-5.
[145] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 5.

V rámci spomienok Anny Prchlíkovej na vojnu je možné porovnať dva objekty spomínania, dvoch vojakov zasahujúcich do deja príbehu. Jedným z nich je Chorvát Karol Hočevar slúžiaci v nemeckej armáde. Na základe svojej chorvátčiny dostal od nich prezývku „Kako." Tým druhým je neznámy Rus, s ktorým sa Anna Prchlíková stretla na miestnej zábave.

Karol Hočevar pôsobil v Krhove ako člen nemeckej domobrany ubytovanej v tanečnom sále. Podľa rozprávania je možné odvodiť, že sa jednalo prevažne o starších mužov z Rakúska, ale Hočevar bol muž s opálenou pokožkou a bielymi zubami, otec dvojročného dieťaťa vo Viedni. Jeho jediný doklad mal byť rodinný erb. Hoci o žiadnom bližšom vzťahu s ním A. Prchlíková nerozpráva, z charakteru spomienok je možné vyvodiť, že patril k obľúbeným hosťom v dome a svojim správaním si získal dôveru. A. Prchlíková mu zadovážila civilné oblečenie a mapu, ktoré potom využil pri zbehnutí z armády. Za túto bola veľmi skritizovaná svojou sestrou Marií, ktorá sa bála o život rodiny. Na tejto spomienke je možné vidieť, ako niekoľko rokov protektorátu začlenilo strach do každodenného života ľudí. Síce sa K. Hočevar na istý čas do Krhova vrátil, ušiel pred postupujúcimi sovietskymi vojskami. Keď Anna Prchlíková zistila, že odišiel, pokúšala sa ho dohnať a nájsť. O jeho ďalšom osude nemá žiadne povedomie.[146]

Ako kontrast k spomienkam na „sympatického Kaka" vystupuje v rozpomienkach neznámy ruský dôstojník, ktorý Anne Prchlíkovej vyznával lásku na miestnej zábave. Hoci nemal byť pod vplyvom alkoholu, pretože v Krhove sa podával len „sifón so šťavou", vyznal Anne lásku v kuchyni a snažil sa ju presvedčiť, aby si ho vzala a odišla s ním. Tej sa táto situácia nepáčila a odmietla ho. Napriek tomu sa nejednalo o finálne slovo príbehu, z čoho vyplýva aj traumatický zážitok spojený s nasledovným obťažovaním. Síce sa nejednalo o priame fyzické obťažovanie a násilie, ruský dôstojník mal Annu prenasledovať na ceste až kým sa pred ním neukryla. Na jej osobné šťastie boli potom sovietski vojaci prevelení inam.[147]

[146] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 10-12.
[147] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 12-13.

V oboch prípadoch spomienky na mužov vystupuje strach ako dôležitý činiteľ. V prípade Karola Hočevara je to kombinácia strachu o priateľa a o život vlastnej rodiny, pričom obidve tieto veličiny idú proti sebe. Anna Prchlíková svojou pomocou pre K. Hočevara ohrozila z pohľadu jej sestry celú rodinu a v kontexte doby sa jedná o pravdivé tvrdenie. Avšak spoločenské pomery sa menili, takže k žiadnym negatívnym dopadom nedošlo. Strach z ruského dôstojníka, hlavne v momente prenasledovania, má však iný vnútorný význam. Jedná sa o znechutenie, bytostný strach z toho čo sa môže stať, miestami aj o život, pretože prítomnosť takto negatívneho elementu by ovplyvnila celkovú kvalitu života, príp. v dôsledku dlhodobého odmietania akéhokoľvek styku by mohlo dôjsť aj na fyzické násilie. Zatiaľ čo prvý prípad je súbojom obáv a odvahy, druhý je bytostnou panikou a strachom o vlastnú existenciu.

Z viacerých častí rozprávania vyplýva rôznorodý pohľad na maskulinitu a mužskú identitu z pohľadu rozprávajúcej. Primárnym pozitívnym vzorom z minulosti ostal otec, aj na základe jeho zbožnosti, práci či rodinnému životu. Pozitívny pohľad na konanie Karola Hočevara vyplýva z naratívu, ktorý dotyčný použil pri svojej prezentácii – dominantnú úlohu tu hrá rodinný život a odhodlanie sa vrátiť do Viedne ku žene a dieťaťu, rovnako aj veselé a príjemné vystupovanie. Tieto konzervatívne hodnoty v kombinácii s úprimnosťou sú ideálnou predstavou Anny Prchlíkovej o funkcii, myslení a správaní mužov v sledovanom období. Oproti tomu vystupuje ruský dôstojník, ktorý neprijíma odmietnutie a dotyčnú psychicky ohrozuje. Dôležitým prvkom na vyhranenie je aj scéna z kuchyne, kde sa v dobe vyznania lásky podľa slov Anny Prchlíkovej nenachádza nik, len kríž, čím môže poukazovať aj na agresivitu a ľahkomyseľnosť tohto správania bez zamyslenia nad dôsledkami.[148] Celkovo sú popisy okolia, počítajúc aj scenériu cesty, kde ju neskôr vojak obťažoval, ďaleko plastickejšie než pri iných spomienkach. Z toho je možné predpokladať, že negatívna emócia v tomto prípade zohrala dôležitú úlohu pri detailnej konštrukcii spomienky. Otáznou ostáva faktická presnosť.

Obdobné vnímanie maskulinity prechádza aj do politického zmýšľania. Vyplýva to hlavne z pozície skúseností politickej minulosti otca A. Prchlíkovej, kde

[148] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 12.

model konzervatívnej agrárnej politiky vystupuje ako status quo na Morave. Základnými kritériami v spomienkach respondentky je pracovitosť a dobrý úmysel, ktoré na základe rešpektovania kresťanských hodnôt a práce pre obec agrárnici v osobe jej otca mali. Ako bolo v texte spomenuté, povojnový vývoj práve túto tradične silnú stranu vylúčil z ďalšej existencie. Takúto zmenu nevidela Anna Prchlíková pozitívne, a to hlavne vďaka jej vnímaniu nových partizánov a komunistov ako „oportunistov a samozvaných sudcov“.[149]

Antikomunizmus ako súčasť sebaidentity

Problém konfrontácie starých a nových poriadkov po rozpade svetového usporiadania v dôsledku ukončenia druhej svetovej je stále významnou témou historiografie a pravdepodobne ňou aj naďalej ostane. Hlavným dôvodom je, že radikálne zmeny sa v strednej a východnej Európe diali nielen v štátnej rovine, kde vznikali a zanikali rôzne národné či nadnárodné štáty, ale aj socioekonomickej a spoločensko-politickej rovine, kde dochádzalo k zásadným premenám ideológií a politického vnímania či rozvratu tradičných stranícko-politických milieu. Výsledkom tejto transformácie bola veľká premena politických preferencií, pretože masa voličov ostala s volebným právom, avšak bez svojej preferovanej politickej strany a často boli prípadne alternatívy neprijateľnými z ideologických dôvodov. Veľké množstvo pravicových voličov agrárnej strany sa tak dostalo k iným politickým subjektom, napríklad k Československej strane lidovej, ale všeobecne dochádzalo k príklonu k ľavicovým demokratickým hnutiam a stranám. Bohužiaľ, Anna Prchlíková nereferuje o svojej zmene pohľadu, ale výrazne odsudzuje komunistickú stranu.

Tento rozpor je spôsobený niekoľkými podmienkami. Programový prienik medzi kresťanskými agrárnikmi a komunistami sa hľadá len veľmi ťažko, z dôvodu mnohých protichodných názorov na základné otázky. Avšak odmietnutie „nového usporiadania“ v tomto prípade vychádza aj z vlastnej skúsenosti s partizánmi a ľudovým súdnictvom, keď pre svoje konanie za protektorátu bola Anna Prchlíková vypočúvaná bojkovickými partizánmi. Rovnako bolo postupované aj proti Františkovi Stárovi. Pozrime sa však opäť na vzťah maskulinity a politiky. Pre A. Prchlíkovú boli mnohí partizáni „horúcimi hlavami“, robili rôzne „prehmaty“ a „nerozumné veci“,

[149] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 14.

pričom vyšetrovali každého, kto mal s Nemcami známosť alebo s nimi nejako spolupracoval.[150] Z celého citovo zafarbeného výlevu je badať upnutie k vlastným hodnotám a vyhradenie sa voči premenám v občianskom živote po roku 1945.

Osobné spomienky

Zo spomienok Anny Prchlíkovej je možné dozvedieť sa viac aj o jej zdravotnom stave, pod ktorý sa nepochybne mohol podpísať aj stresujúci život prežitý v 40. a 50. rokoch. Jej sestra Marie, ktorá bola už počas Protektorát ťažko chorá, umrela. Anna neskôr dostala tuberkulózu a iné zdravotné komplikácie, ktoré ju na dlhší čas dostali do sanatórií. Z hľadiska dejín emócií alebo medicíny sa jedná o veľmi užitočné spomienky. Na základe analýzy slov a naratívu sa môžeme nazdávať, že vlastnú chorobu brala A. Prchlíková s nadneseným humorom až ironickosťou, hlavne neustále problémy či nezabranú liečbu. Tento druh spomienok sa tak nielen obsahovo, ale aj emočne oddeľuje od spomienok naviazaných na politické dianie.

Záver

V texte som sa venoval obsahovej a kontextovej analýze spomienok Anny Prchlíkovej z Krhova ako prameňa pre interpretáciu regionálnych dejín a dejín pamäte. Napriek neveľkému rozsahu sa text vyvíja hneď v niekoľkých rovinách, ktoré sú často prepojené len ústredným naratívom. Jednou z úrovní výskumu je rekonštrukcia politického života Františka Stáru, činného v agrárnej strane a neskôr perzekvovaného pre svoje postoje. Z charakteru prameňa vyplýva, že takto získané údaje a informácie nemusia byť vždy presné a jedná sa skôr o rámcový príbeh. Ten predstavuje Františka Stáru a jeho ženu v sieti politických zmien v Protektoráte a v čase tzv. ľudovej demokracie, keď sa postupne z vlastníka pôdy a gazdu stáva obyčajný roľník bez pôdy v dôsledku spolitizovaných procesov. Keďže táto téma je stále bádateľským projektom viacerých historikov spolupracujúcich na Univerzite Palackého, nebolo mojim primárnym cieľom vytvoriť vyčerpávajúci a konečný životopis osobnosti, hoci podľa môjho presvedčenia môže byť veľmi obstojne faktograficky skonštruovaný.

[150] Rozhovor Miroslava Navrátila s Annou Prchlíkovou v Krhove 13.4.2010, uložené v osobnom archíve autora, s. 14-15.

Druhá úroveň textu, rovnako spojená s rozprávaním o Františkovi Stárovi ako aj vlastným životom Anny Prchlíkovej, sa týka viacerých psychologických javov spojených s pamäťou či identitou. V úvodnej polemike som vyslovil predpoklad, že ústredným naratívom bude konštrukcia identít my a oni, ktoré budú vo vzájomnom protiklade. Ako určujúce faktory boli navrhnuté rodina, náboženstvo a politické zázemie.

Nepochybne najvýraznejším elementom celého rozprávania bolo práve náboženské vierovyznanie, ktoré so sebou nieslo viacero určujúcich téz. Anna Prchlíková prikladala svojmu vierovyznaniu výrazný podiel na budovaní nielen vlastnej, ale aj skupinovej identity. Viera sa dostala do pamäti na mnohé detaily, ako napr. prítomnosť kríža v kuchyni na dedinskej zábave v scéne s obťažujúcim ruským dôstojníkom. Viera a s ňou prepojené rodinné zázemie tak tvorili ideové gro v interpretácii povojnových zmien, hlavne z pohľadu kritiky politických krokov komunistov či partizánov.

S tradičnými hodnotami v rozprávaní úzko súvisí aj predstava o mužoch a ideáli maskulinity. Zatiaľ čo obdobie 1939-48 prináša mnohé dynamické premeny, Anna Prchlíková sa ako mladá žena stretáva s obťažovaním, hrozbami násilného odchodu do Moskvy či urážkami, avšak na strane druhej aj s mnohými pozitívnymi prejavmi, ako je vernosť rodine. Jej osobné skúsenosti s mužmi-vojakmi tak kopírujú viaceré trendy zo súčasných pamäťových štúdií, ako napríklad kritika prístupu spojeneckých vojsk (v tomto prípade Červenej Armády Zväzu sovietskych socialistických republík). Nepochybne má rozprávanie súvislosť so súčasným stavom verejného diskurzu o správaní ruských vojsk, pretože obdobná kritika pred rokom 1989 v ČSSR nemohla vzniknúť. To však neznamená, že je vykonštruované, hoci jeho úplnú pravdivosť nie je možné na základe prameňov určiť. Z analýzy detailnosti spomienok však vyšlo, že práve negatívne zážitky patrili medzi hlavné piliere celého spomínania.

Nakoľko jednou z ambícií textu bolo aj konfrontovať obsah spomienok s kontextom doby a upozorniť na možné metodické problémy pri práci s nimi, v texte dochádza k viacerým exkurzom či doplneniam. Konštrukcia presného príbehu je veľmi náročná, čo potvrdili aj viaceré nepresné informácie či slepé vetvy príbehu (biele miesta v rozprávaní, či nedostatok podrobnejších informácií). So spomienkami

pamätníkov je kvôli overovaniu validity nutné pracovať opatrne, zároveň však sú najbežnejšou formou histórie s akou sa stretáva laická verejnosť. Rozprávanie rodinných príbehov patrí medzi taktiež medzi spôsoby formovania identity či kolektívneho vedomia, ktoré zas výrazne formuje vnímanie minulosti. Aj spomínanie Anny Prchlíkovej nesie známky prenášania spomienok a hodnôt iných rodinných príslušníkov a aj samé, pravdepodobne, prenáša ďalšie vplyvy do spoločnej rodinnej pamäte. Aj preto patrí kritika spomienok k dôležitým metodikám historikovej práce.

Zoznam použitej literatúry

ABRAMS, Lynn. "Memory as Both Source and Subject of Study: The Transformations of Oral History." In: BERGER, Stefan – NIVEN, Bill (eds.) *Writing the History of Memory.* Londýn : Bloomsbury, 2014, s. 89-109.

DAWSON, Grahame. *Soldier Heroes: British Adventure, Empire and the Imagining of Masculinities.* Londýn : Psychology Press, 1994. ISBN 0-415-08881-X.

DRAAISMA, Douwe. *Metaphors of Memory. A history of ideas about the mind.* Cambridge : Cambridge University Press, 2000. ISBN 0-521-65024-0

HALBWACHS, Maurice. *On Collective Memory.* Chicago : University of Chicago Press, 1992. ISBN 978-0-226-11596-2.

HARNA, Josef. Agrární hnutí do roku 1938. In: MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998.* Olomouc : Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2000. ISBN 80-86200-25-6. s. 164-184.

KANSTEINER, Wulf. "Finding Mdaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies." *History and Theory* 41, č. 2. (2002). S. 179-197.

PETERSON, Jordan B. *Maps of Meaning. The Architecture of Believe.* Londýn – New York : Routledge, 1999. ISBN 978-0415922227.

SOKOLOV, Evgeni. The modeling properties of the nervous system. In: MALTZMAN, I. – COLES, K. (eds.) *Handbook of Contemporary Soviet Psychology.* New York : Basic Books, 1969. s. 670-704.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. Where Is Oral History Today? Individual Memory and the Stories about the Nazi Period. In: ARBEIT, Marcel – CHRISTIE, Ian (eds.). *Where Is History Today? New Ways of Representing the Past*. Olomouc : Palacký University Olomouc, 2015. ISBN 978-80-244-4760-5, s. 121-129.

ZARETSKY, Eli. *Political Freud.* New York : Columbia University Press, 2015. ISBN 978-0-131-17244-8.

O autorovi

*Mgr. Matúš Krátky (*1994)* interný doktorand katedry historie na Univerzite Palackého v Olomouci. Primárne sa venuje vzťahu medzi formovaním politických strán a novinárskou činnosťou v slovenskom jazykovom prostredí Uhorska v druhej polovici 19. storočia.

E-mail: matus94@gmail.com

Advokáti mrtvých – orální historie na poli soudního lékařství / Lawyers for the Dead – Oral History in the Field of Forensic Medicine

Pavel Nečas

Abstrakt: Studie popisuje výzkumný záměr, jehož cílem bylo vytvořit soubor rozhovorů se soudními lékaři. Přibližuje způsob oslovování narátorů, tvorbu dotazníků a posléze se zabývá jednotlivými fázemi edičního zpracování textu, a to přepisem nahraného textu, anonymizací, formální, stylistickou a gramatickou úpravou textu. Zdůrazněny jsou opakované konzultace textu s narátory před autorizací. Je konstatován velký rozdíl mezi nahraným textem a autorizovanou podobou a podtržena mimořádně velká míra autocenzury.

Abstract: The study describes a research project aimed at creating a set of interviews with forensic doctors. It approaches the way of addressing narrators, making questionnaires, and deals with the individual editions of text editing, such as transcription of recorded text, anonymization, formal, stylistics and grammatical text editing. Repeated text consultations with narrators prior to authorization are highlighted. There is a striking difference between the recorded text and the authorized form as well as an extraordinarily high degree of self-censorship.

Klíčová slova: Orální historie – soudní lékařství – dějiny lékařství.

Key words: Oral History – Forensic Medicine – History of the Medicine.

Úvod

Předmětem tohoto sdělení je představení orálněhistorického výzkumu, který byl proveden v letech 2012-2014 mezi specifickou skupinou lékařů, a to mezi soudními lékaři. Na jeho základě byla vytvořena publikace vydaná roku 2017.[151] Při sběru dat a

[151] NEČAS, Pavel (ed.) *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři.* Praha: Galén, 2017, 549 s.

jejich následném zpracování autoři vycházeli z orálněhistorických zásad;[152] vlastní orálněhistorická analýza získaného materiálu nebyla cílem výzkumného záměru. Tím naopak bylo vedle sběru dat také vyhotovení doprovodných metatextů – úvodních studií (shrnujících principy orální historie, představení soudního lékařství a pojednání o ediční úpravě textu), poznámek pod čarou (kde se vysvětlují lékařské termíny a kontexty poznámkovaného textu), medailonů narátorů, rozsáhlého biografického slovníku, obrazových a textových příloh.[153] Respekt k narátorům a zároveň důraz na čtenářův komfort vedl editora k volbě osmifázového procesu editace textu.

Výzkumný záměr lze zařadit do širšího kontextu rozhovorů z rozličných profesních světů, např. *Rozhovory s českými lingvisty I, II, III,* rozhovory s literárními vědci (vydané pod názvem *Tato fakulta bude rudá!*) či *Rozhovory s lékaři a vědci*[154] aj.

1 Soudní lékařství jako zdravotnický obor

Soudní lékařství je zdravotnický obor, jehož „prioritním úkolem je ochrana veřejného zdraví a napomáhání spravedlnosti uplatněním poznatků medicínských a přírodních věd na poli práva. Hlavní součástí soudnělékařské praxe je provádění zdravotních pitev v případě náhlých, nečekaných a násilných úmrtí a soudních pitev na žádost orgánů činných v trestním řízení.“[155]

[152] Editor průběžně konzultoval problematiku s odborníky z Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, z čehož se postupně rozvinula plodná spolupráce; k základním orálněhistorickým otázkám viz VANĚK, Miroslav. *Orální historie. Metodické a technické postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003; VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015; HLAVÁČEK, Jiří. Promarněné naděje? Praktické a etické problémy orálněhistorického výzkumu tzv. intelektuálních elit. In MÜCKE, Pavel – BRYCHTA, Martin (eds.) *Na hranici mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha – Ostrava: Česká asociace orální historie – Ostravská univerzita, 2016, s. 109-122.

[153] Autorem poznámek pod čarou, medailonů narátorů a biografického slovníku je spoluautor výzkumného záměru Petr Hejna, přednosta soudnělékařského pracoviště Fakultní nemocnice v Hradci Králové.

[154] HOLÝ, Jiří. *Tato fakulta bude rudá!* Praha: Akropolis, 2009; CHROMÝ, Jan – LEHEČKOVÁ, Eva. *Rozhovory s českými lingvisty I, II, III.* Praha: Dauphin, 2007-2010; NEDOROSTOVÁ, Běla. *Rozhovory s lékaři a vědci.* Praha: Beletris, 2015.

[155] HEJNA, Petr. Soudní lékařství – malý velký obor ve službách medicíny a práva. In NEČAS, Pavel (ed.) *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři.* Praha: Galén, 2017, s. 15-25, dále viz

Soudní lékařství bývá mylně zaměňováno s patologií, a přestože s ní souvisí, jde o samostatné obory s odlišnými cíli práce. Protože soudní lékaři vystupují u soudu jako soudní znalci a podávají odborná stanoviska k souzeným případům, jsou zvyklí na preciznost vyjadřování, a tak představují „náročné narátory“, jak doložíme níže.

2 Sestavení tematických okruhů

Prvním krokem k uskutečnění celého výzkumného záměru byla teoretická rozprava, zda lze tak rozsáhlý úkol vůbec uskutečnit a zda výzkumný cíl (sepsání knihy) lze zajistit finančně,[156] tj. zda by o knihu byl zájem v nakladatelství. O záměru autoři hovořili především s Oldřichem Frycem, profesorem soudního lékařství českého původu působícím v Ženevě. Poté došlo k vytyčení témat, která by mohla být v rozhovorech probírána. Jádro okruhů[157] spočívalo v narátorově minulosti, tj. v jeho vysokoškolských studiích, profesním a případně též osobním životě, ale otázky se nevyhýbaly ani narátorovu současnému pohledu na obor. Již při koncipování okruhů bylo evidentní, že jde pouze o inspiraci pro jeho vyprávění, nikoli o formulář, který by bylo nutno formou dotazníkového šetření naplnit. Každý rozhovor je tedy jiný, v některých výrazně převažuje biografický charakter, v jiných je těžiště vyprávění v soudnělékařských kazuistikách, v dalších dominuje hodnocení současné situace oboru. Mnoho témat se otevřelo až během rozhovorů samých.

3 Volba a oslovování narátorů

Cílem výzkumného záměru nebylo oslovit všechny soudní lékaře, to by ani nebylo možné. Autoři proto stanovili kritéria, jimiž se při volbě narátorů řídili. Kritériem byl rok narození – nejpozději 1951, u mladších lékařů pak habilitace v oboru. Od začátku práce byl kladen důraz na to, aby nebyli upřednostňováni pouze akademicky postupující lékaři pracující v rámci lékařských fakult (tzv. *školáci*), ale aby měli své místo i zaměstnanci bývalých Krajských ústavů národního zdraví (tzv. *kunzáci*), tj.

VOJTÍŠEK, Tomáš. Koncepce oboru soudního lékařství, kompetence soudního lékaře. In HIRT, Miroslav et al. *Soudní lékařství, 1. díl*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 25-32.

[156] Výzkumný záměr byl iniciativou obou autorů a není součástí žádného grantového projektu ani postgraduálního vzdělávání.

[157] Tematické okruhy jsou uvedeny v přílohách knihy.

lékaři, kteří pracovali a pracují v rámci zdravotnictví a o akademickou dráhu usilovat nemuseli, popř. nemohli.

Výhodou bylo, že se soudní lékaři nejen v České republice dobře znají, scházejí se na odborných konferencích, spolupracují v obtížných případech apod., a tudíž již od začátku bylo možno vytipovat přibližně dvacet narátorů. Až po oslovení několika předem vybraných lékařů se autoři zprostředkovaně dozvěděli o existenci dalších potenciálních narátorů, které střední a mladá generace soudních lékařů již nezná. Jde o metodu tzv. sněhové koule (snowball technique).[158] Původní počet oslovených se tedy postupně rozšiřoval o další osobnosti.

Autoři celkem oslovili[159] dvacet devět soudních lékařů v České a Slovenské republice s těmito výsledky: s poskytnutím rozhovoru souhlasilo devatenáct lékařů a pak ještě dva po dalších jednáních, tři lékaři rozhovor odmítli (viz obr. 1), dva nereagovali na zasílanou korespondenci, se dvěma komunikace ustala a jeden lékař v době rozesílání dopisů zemřel.

Autoři oslovili všechny narátory formou dopisu, v němž popsali cíle zamýšleného výzkumného záměru. Šlo o papírové dopisy posílané doporučeně poštou. Pro další komunikaci s lékaři byla zásadně volena ta forma, kterou lékaři sami užívali a preferovali (dopisy, e-maily, telefonáty, SMS).

Po obdržení kladné odpovědi (příp. po dalším upřesňování) autoři narátorům zaslali okruhy otázek s upozorněním, že jde jen o inspiraci pro rozhovor. Ve třech případech narátoři vypracovali text s biografickými údaji a zaslali ho editorovi ještě před vlastním rozhovorem.

4 Nahrávání rozhovorů

Rozhovory byly ve většině případů pořizovány na ústavech a odděleních soudního lékařství v nemocnicích (sedmnáct textů), v bytech narátorů (tři) a jeden text byl poskytnut písemně poté, co narátor odmítl upravený přepsaný rozhovor autorizovat (viz obr. 2) a nabídl možnost vypracovat text písemně na základě zaslaných okruhů.

[158] VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015, s. 159.
[159] Oslovovací dopisy jsou uvedeny v přílohách knihy.

V úvodu vlastního rozhovoru tazatelé zdůraznili, že pořizovaný zvukový záznam je interní materiál, který bude po přepsání dále upravován, s narátorem opakovaně konzultován a až pak autorizován, tedy že „surový“ text nebude zveřejněn nebo zpřístupněn nikomu mimo úzký pracovní tým. Narátorům tak byl dán prostor pro průběžné doplňování a úpravy textu. Naopak jim nebylo umožněno seznámit se s již nahranými (popř. již i autorizovanými) rozhovory jiných lékařů, i když o to někteří projevili zájem.

S výjimkou jednoho rozhovoru šlo vždy o jedno setkání. Rozhovory neprobíhaly najednou, ale s jednou nebo se dvěma přestávkami a ve většině případů byly zaznamenávány na dva diktafony. Většina rozhovorů probíhala na pracovištích soudního lékařství v nemocnicích v pracovní době, a tudíž bylo nutno počítat s rušivými vlivy (např. pracovní telefonáty).

Za příhodnější pokládali tazatelé rozvíjet probíraná témata, pokud bylo zřejmé, že jsou nosná a nepřerušovat násilně vyprávění jen proto, aby se „za každou cenu“ dostalo na všechna témata ze zaslaných okruhů. V tomto bodě se tazatelé řídili doporučením, že *„respondenti nemají pouze odpovídat na tazatelovy otázky, mají především vyprávět.“*[160] Na některá témata z okruhů naopak někdy nedošlo vůbec. Následně písařka jednotlivé rozhovory doslovně přepsala a pořídila tak surový text.

5 Editace rozhovorů

Autoři usilovali o zpřístupnění svědectví soudních lékařů široké čtenářské obci formou tištěné knihy. Jak konstatují odborníci na orální historii, *„redaktor se tak ocitá ´mezi Charybdou a Skyllou´ požadavků uchovat individuální rysy narátorova vyprávění a nároku nakladatele a především čtenáře na určitý jazykový a stylistický standard publikovaného textu“;*[161] text rovněž nemá být ukázkou lékařových rétorických schopností.

Autoři tak museli provést zevrubnou úpravu surového textu, a to s pocitem velké zodpovědnosti jak vůči narátorům, tak vůči čtenářům. Přesto však nevzniklo jednolité dílo psané knižní češtinou. Autoři si jsou vědomi syntakticky neobvyklých

[160] VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku,* s. 159.
[161] VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku,* s. 180.

míst v textu, která vznikla při převodu mluveného slova do písemné podoby, a to při vědomí, že mluvený text[162] má velmi odlišné jazykové zákonitosti než psaný text určený primárně ke čtení.[163]

Narátoři tvořili profesní skupinu náročných lékařů, kteří vyžadují přesné formulace a stylisticky vytříbený text a případné nekvalitní zpracování textu by mohlo způsobit nejen odmítnutí autorizace, ale i eventuální odstoupení od jakékoli další spolupráce. Těmito skutečnostmi byla motivována volba osmifázového procesu editace textu.

V první fázi surový text pročetl editor (jazykovědec), který byl s výjimkou jednoho případu přítomen všem nahráváním. Náplní jeho práce byla úprava zjevných omylů a nepřesností, zejména šlo o zjednoznačnění podmětů a předmětů tam, kde hrozilo chybné porozumění textu. Dále byly nahrazeny šiftry (*zde, dnes, tam, oni, naproti, tehdy*), tedy slova kontextově a situačně závislá. V této fázi byly s ohledem na lékařskou mlčenlivost[164] anonymizovány kazuistiky a odstraněny ty pasáže rozhovoru, které narátor sice pro vysvětlení uvedl, ale hned požádal o jejich odstranění.

Ve druhé fázi četl text druhý autor (soudní lékař), který zkontroloval a případně upravil odborné nesrovnalosti, chyby v přepisu jmen, termínů a slangových výrazů. Jeho úkolem bylo vyznačení z odborného hlediska nesrozumitelných míst se žádostí o upřesnění, na něž pak byli narátoři v další fázi dotázáni.

Ve třetí fázi spolupracovníci provedli formální a stylistickou úpravu textu. Ta spočívala v těchto úpravách: na morfologické rovině došlo k převodu do

[162] Srov. doslovný přepis zvukového záznamu (uložen ve Sbírce rozhovorů na Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Hradci Králové): *Zase byla rubrika cennosti. To se stále dodržuje, protože opakovaně přišlo, kde jsou prsteny, kde jsou. Takže když šlo o cennosti, tak jsem buď na místě říkal policajtovi, tohle vyfotografujte, protože z toho něco. Osm prstenů zlatých a příbuzní, kde jsou prsteny, že u mrtvé byly. Jste si to fotografoval, tak je hledejte někde u vás.*

[163] HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a-: současná situace stylistiky.* Praha: Trizonia, 1997; HOFFMANNOVÁ, Jana (ed.) *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016; MÜLLEROVÁ, Olga – HOFFMANNOVÁ, Jana – SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Mluvená čeština v autentických textech.* Jinočany: H & H, 1992.

[164] Jak uvádí Jiří Hlaváček, zveřejnění těchto osobních a citlivých informací by se „mohlo stát zákonným důvodem pro zahájení trestního stíhání narátorů a narátorek“, viz HLAVÁČEK, Jiří. Proč právě orální historie? In NEČAS, Pavel (ed.) *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři.* Praha: Galén, 2017. s. 30.

bezpříznakového tzv. běžně mluveného jazyka, na syntaktické rovině došlo zejména k odstranění anakolutů, aposiopesí, zeugmat a některých eliptických konstrukcí, typických pro ústní projev a k přeformulování větných celků tam, kde se vyskytovala přetížená větná struktura nebo byl text jinak nesrozumitelný.

Editor usiloval o co největší zachování osobitého soudnělékařského stylu, pro nějž jsou charakteristické elipsy, metonymie, generalizace významu a případně aktualizace (*Byla to jedna ze dvou nekrofilních vražd, co jsem dělal. My jsme dřív jezdili Brod i Zruč nad Sázavou. Dělali jsme smrt nějaké hraběnky. Tuberu také míváme.*). Změny byly provedeny pouze tam, kde došlo k nezamýšlené víceznačnosti (*Šli tam s močí od paní docentky. Začal jsem v 9 pitvat a v 10,30 už jsem měl hladinu alkoholu. Co člověk špatně nese, to jsou malé děti.*).

Na úrovni lexikální byla odstraněna nadbytečná zájmena (*ten, já, my, nějaký*) a vatová slova (*prostě, de facto, vím, že*). Byly rozepsány zkratky (*SSM, BSP, KÚNZ, MÚNZ*), protože působí rušivě a zejména pro mladší generaci jsou již často nesrozumitelné. Ponechána byla zkratková slova, která svým charakterem splynula s českým morfologickým systémem a často nabyla povahy profesionalismů (*Keučka, kunzák, léčprevák*). Důsledně byly ponechány prvky profesionálního slangu (*soudka, kafemlejnek, šatenka, atomkecky, ohledák*) a nářeční lexikální i morfologické prvky (*šlajfka, v truhli, chcou, su*); ne ve všech případech se bohužel tyto prvky podařilo „ubránit“ a narátoři je při korekturách odstranili (*boxer, havrani*).

Ve čtvrté fázi text revidoval editor a odeslal narátorům s komentářem, že jde teprve o první čtení (nikoli o autorizaci), kde je třeba se zaměřit především na obsahovou, nikoli formální podobu textu.

V páté fázi narátoři předali editorovi upravené a opoznámkované rozhovory, případně samostatně vypracovali další doplňkové texty (obvykle rukopisně nebo strojopisně), které písařka přepsala a editor je vložil na místa v rozhovoru, jež narátoři vyznačili. V některých případech se tato fáze opakovala několikrát, tj. narátoři text opakovaně upravovali a cizelovali jak po stránce obsahové, tak po stránce stylistické.

V šesté fázi odeslal editor narátorům opravenou verzi rozhovoru k autorizaci a případným dalším doplňkům a připojil smlouvu o souhlasu se zpracováním osobních dat dle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

V sedmé fázi editor obdržel uvedený souhlas a autorizaci a případně zapracoval další připomínky. Poté byl text zařazen do konvolutu a nahrávky uloženy do Sbírky rozhovorů na Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Hradci Králové.

V osmé fázi se k celému rukopisu vyjádřil právník a byl vypracován poznámkový aparát, vysvětlivky a biografický slovník. Poté byl celý rukopis předán do nakladatelství k redakčnímu zpracování pro publikování, což zahrnovalo drobné stylistické úpravy, gramatickou a pravopisnou korekturu. Veškeré redakční úpravy provedené nakladatelstvím byly podrobně probírány, aby ani drobnými úpravami nedošlo k významovým posunům; v některých případech až v této fázi došlo k odhalení čtenářsky nesrozumitelných míst.[165]

Z uvedeného výčtu vyplývá, že text byl od původního surového textu k autorizované podobě změněn minimálně osmkrát tak, aby vyhovoval narátorům i čtenářům (viz schéma 1).

Jednotlivé rozhovory jsou uvedeny údajem o datu a místě nahrávání, přítomných osobách, datu autorizace, je jmenována přepisující pracovnice a upravovatelé daného textu.

Závěr

Při zpracování rozhovorů se soudními lékaři byl kladen důraz na to, aby „poslední slovo“ měl narátor, a zároveň na to, aby byl čtenářům předložen kvalitně upravený a zpracovaný text. Styl jednotlivých rozhovorů je odlišný – od stylu mluveného projevu až po výraznou míru knižní stylizace. V tomto ohledu byla respektována narátorova volba stylu výsledného textu při druhém čtení, nikoli původní styl při nahrávaní samotném; v některých případech je patrný hovorový styl jak v interním nahrávaném textu, tak v autorizovaném, zatímco v jiných textech došlo k diametrálním rozdílům mezi oběma póly narátorovy výpovědi. Vysoká míra autocenzury[166] narátorů a zároveň důraz na vznik kvalitního textu vedl k tomu, že některé rozhovory byly

[165] Jde zejména o oblast kazuistik, kdy se text narátorům jevil jasný, autorům rovněž, protože byli přítomni nahrávání a znali kontext, zatímco pro nezúčastněného čtenáře byl daný passus nesrozumitelný.
[166] Viz obr. 3 - ukázku stylistických i významových posunů při narátorově úpravě vlastního textu.

změněny až ze tří čtvrtin oproti nahranému textu, jeden upravený text byl odmítnut zcela.

Předkládaná studie se pokusila shrnout postupy užité při zpracování přibližně třicetihodinového zvukového záznamu a poukázat na dvojí úskalí editorské práce: na respekt k narátorovým intencím a zároveň ohled na čtenářův komfort.

Přílohy

Vážený pane doktore,

Omlouvám se, že na Váš dopis reaguji opožděně, ale byl jsem hospitalizován a byl mi implantován kardiostimulátor.

Rád bych Vám sdělil, že patrně došlo k omylu, protože nejsem docent a tedy patrně nespadám do okruhu Vámi kontaktovaných osob. Pro Vaši informaci sděluji, že jsem pracoval od roku 1959 do roku 1961 jako sekundární lékař v Ústavu soudního lékařství v [redacted] a od roku 1961 do roku 2004 jako asistent a později samostatně pracující lékař v Ústavu soudního lékařství v [redacted] Žádnou bibliografii Vám nemohu poskytnout, protože jsem všechno skartoval.

Prosím, vážený pane doktore, abyste upustil od dalšího kontaktu se mnou, nerad bych poskytoval jakýkoliv rozhovor. Můj obyčejný život je pro tyto účely zcela bezvýznamný, takže bych Vám neposkytl žádná zajímavá fakta.

Obr. 1: Ukázka dopisu, jímž oslovený lékař odmítl účast ve výzkumném záměru. Dopis ve vlastnictví autora této studie.

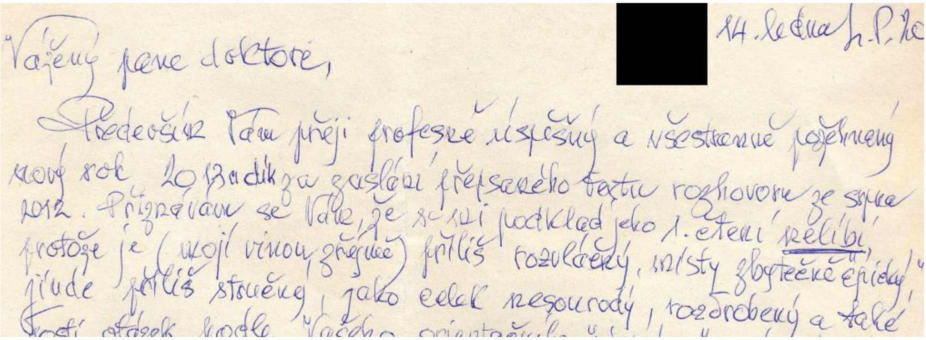
[redacted] 14. ledna L. P.

Vážený pane doktore,

Především Vám přeji profesně úspěšný a všestranně požehnaný nový rok 2013 a dík za zaslání přepsaného textu rozhovoru ze srpna 2012. Přiznávám se Vám, že se mi podklad jako 1. čtení nelíbí, protože je (mojí vinou, zřejmě) příliš rozvláčný, místy zbytečné epizody, jinde příliš stručný, jako celek nesourodý, rozdrobený a také

Obr. 2: Ukázka části dopisu, jímž narátor odmítl upravený text. Dopis ve vlastnictví autora této studie.

~~trosek, byly vyrovnány na poušti s tím, že druhý den se tím budeme zabývat, poněvadž tam je noc studená a s těly by se nic nestalo. Jenže v této oblasti byl~~ náboženský příkaz pohřbít mrtvé do západu Slunce. Vojáci dostali příkaz~~Tak~~ vyhrabat~~li~~ v poušti buldozerem díru, mrtvoly tam nahrnuli~~, rozjezdili pásákem aa~~ terén zarovnali ~~zarovnali~~ ~~to~~ Když jsme to druhý den zjistili, místní patolog jen krčil rameny.

~~My jsme po dohodě s delegací, kterou kočíroval Štrougal, dali těla vyhrabat a odvezli je do~~ Z Prahy přišel pokyn všechny oběti vyprostit a převézt v zaletovaných rakvích do Prahy. Nešlo s tím nic dělat, části těl byly promíchané~~bylo to promíchané,~~ a zcela rozlámané, jak jinak~~vypadají spálené mrtvoly~~, když ~~se~~ je přejel~~ov ještě~~ těžké pásákem~~ové~~ vozidlo. Identifikace byla vyloučená.~~Z tohoto důvodu~~ Proto byla v Praze zorganizována společná kremace~~ byly zkremované~~ a do jednotlivých uren byl rozdělen~~společně nadělané urny se~~ smíchaným popel~~em~~ a urny předány~~ pro všechny~~ pozůstal~~ým~~.

~~Dánská ambasáda byla pověřená, aby to vyřešila, protože jedna dánská rejdařská společnost, jejíž majitel zahynul v tomto letadle, kvůli tomu finančně stála. Byly~~

Obr. 3: Ukázka stylistických i významových posunů při narátorově úpravě vlastního textu.

Editace rozhovoru

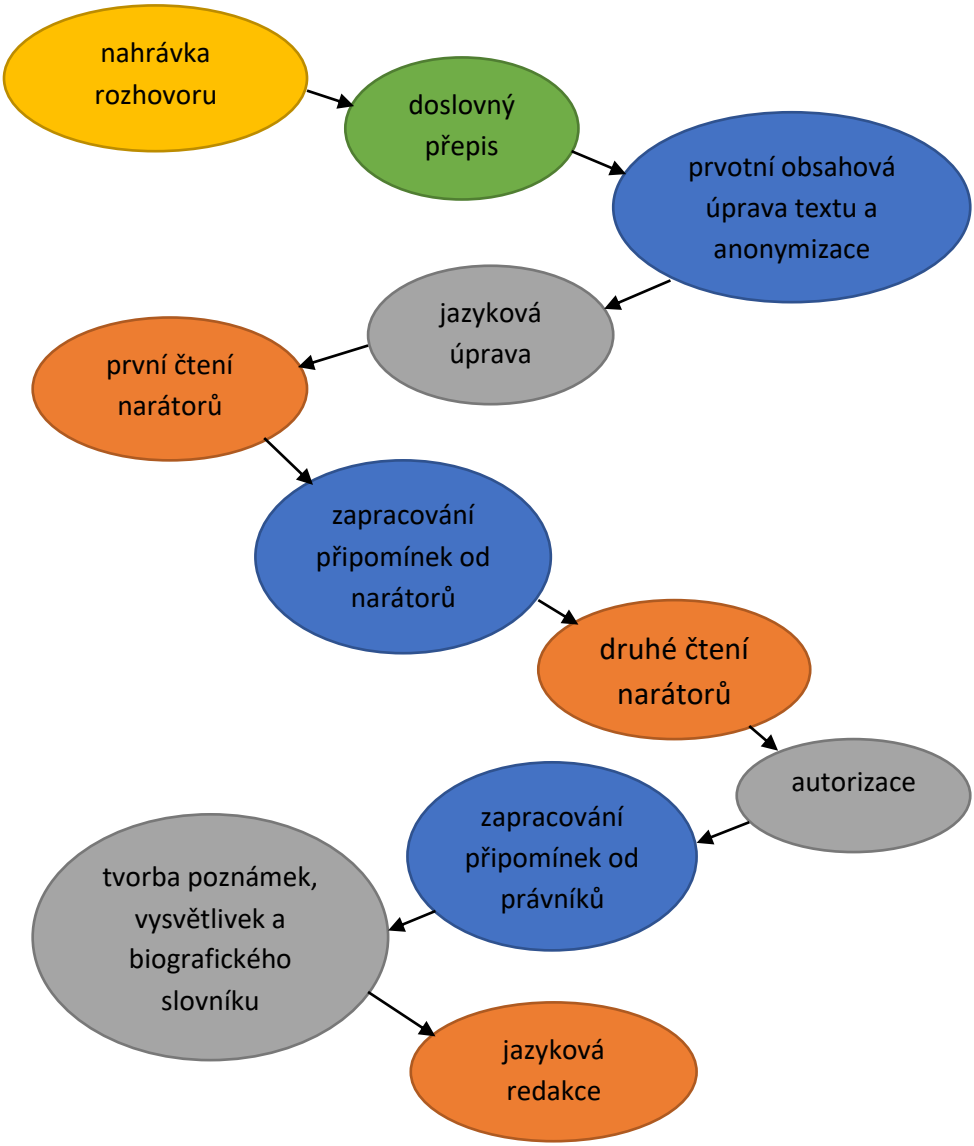

Prameny

Sbírka rozhovorů se soudními lékaři, uložená na Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Hradci Králové.

Literatura

HEJNA, Petr. Soudní lékařství – malý velký obor ve službách medicíny a práva. In NEČAS, Pavel (ed.) *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři.* Praha: Galén, 2017. ISBN 978-80-7492-317-3, s. 15-25.

HLAVÁČEK, Jiří. Promarněné naděje? Praktické a etické problémy orálně-historického výzkumu tzv. intelektuálních elit. In MÜCKE, Pavel – BRYCHTA, Martin (eds.) *Na hranici mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha – Ostrava: Česká asociace orální historie – Ostravská univerzita, 2016. ISBN 978-80-7464-880-9, s. 109-122.

HLAVÁČEK, Jiří. Proč právě orální historie? In NEČAS, Pavel (ed.) *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři.* Praha: Galén, 2017. ISBN 978-80-7492-317-3, s. 27-34.

HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a-: současná situace stylistiky.* Praha: Trizonia, 1997. ISBN 80-85573-67-9.

HOFFMANNOVÁ, Jana (ed.) *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2566-1.

HOLÝ, Jiří. *Tato fakulta bude rudá!* Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-7308-304-5.

CHROMÝ, Jan – LEHEČKOVÁ, Eva. *Rozhovory s českými lingvisty I, II, III.* Praha: Dauphin, 2007-2010. ISBN 978-80-7272-107-8, 978-80-86903-95-8, 978-80-87481-06-6.

MÜLLEROVÁ, Olga – HOFFMANNOVÁ, Jana – SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Mluvená čeština v autentických textech.* Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-85467-96-8.

NEDOROSTOVÁ, Běla. *Rozhovory s lékaři a vědci.* Praha: Beletris, 2015. ISBN 978-80-7520-018-1

VANĚK, Miroslav. *Orální historie. Metodické a technické postupy.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

VOJTÍŠEK, Tomáš. Koncepce oboru soudního lékařství, kompetence soudního lékaře. In HIRT, Miroslav et al. *Soudní lékařství, 1. díl*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5680-6, s. 25-32.

O autorovi

PhDr. Pavel Nečas, Ph.D. (1981) – vystudoval českou a klasickou filologii na Filosofické fakultě University Palackého v Olomouci a od roku 2005 působí na Lékařské fakultě UK v Hradci Králové, kde vyučuje latinskou lékařskou terminologii. Specializuje se na českou a latinskou anatomickou nomenklaturu a didaktiku lékařské terminologie.

Email: necasp@lfhk.cuni.cz

Bílý Zulu John Robert Dunn (1833–1895) a jeho stopy v povědomí dnešních Jihoafričanů/The White Zulu John Robert Dunn (1833–1895) and his traces in the awareness of today's South Africans

Naděžda Morávková

Abstrakt: Článek je věnován osobnosti, jež sehrála významnou úlohu v novodobých dějinách jihoafrických Zulů, avšak náležité historické zhodnocení jejího významu je až otázkou současné historiografie. John Dunn byl potomkem britských přistěhovalců se skotskými kořeny, narodil se v Jižní Africe v Port Elizabeth, ale osiřel a vyrůstal pak spolu s domorodými dětmi. Osvojil si výborně bantuské jazyky i zvyky těchto kmenů. V dospělosti získal přízeň zulského krále Cetshwaya a byl jím jmenován jedním z náčelníků, tedy *indunou*. Patřil mezi velmi vlivné Cetshwayovy rádce, ale v zulsko-anglické válce ho zradil a přispěl tak k porážce Zulů a konci samostatnosti jejich říše v kwaZulu. Text se snaží zmapovat rozsah a kvalitu povědomí o této osobnosti v paměti obyvatel místa, kde stával jeden z Dunnových kraalů, dnešním městečku Mtunzini v kwaZulu-Natal.

Abstract: The article is dedicated to the personality that played an important role in the modern history of the South African Zulus, but the proper historical evaluation of its meaning is only a question of contemporary historiography. John Dunn was a descendant of Scottish immigrants, born in South Africa in Port Elizabeth, but orphaned and grew up with indigenous children. He has mastered Bantu languages excellently, as well as the habits of these tribes. He gained the favor of Zulu king Cetshwayo in adulthood and was named by one of the chiefs, *induna*. He belonged among the highly influential Cetshwayo's advisors, but in the Zulo-English War he betrayed him and contributed to the defeat of Zulu people and the end of the autonomy of the kingdom in kwaZulu. The text attempts to map the extent and quality of awareness of this personality in memory of inhabitants of the place where Dunn's kraal was, the current town Mtunzini in kwaZulu-Natal.

Klíčová slova: John Robert Dunn; Jižní Afrika; Zulu, anglo-zulské války; kwaZulu-Natal.

Key Words: John Robert Dunn; South Africa; Zulu, the Anglo-Zulu Wars; kwaZulu-Natal.

Úvodem

Odkaz osobností, které rozhodujícím způsobem zasáhly do historie regionu, státu či dokonce historie obecné mívá různý impakt v různých obdobích a často i svérázné dějiny vlastních proměn. Mnohé osobnosti dojdou zájmu a ocenění až dlouho po své smrti, jiné se naopak po prvotní adoraci dočkají zavržení a dehonestace odkazu. Jedním z nejméně příznivých směrů vývoje personálního odkazu je zapomenutí. Následující článek ukáže, že jméno potomka jihoafrických osadníků ze starého kontinentu, „bílého induny[167] Zulů" Johna Dunna prošlo v rámci dosavadní historie kwaZulu-Natal[168] všemi výše zmíněnými etapami „slávy". Předmětem jednoduchého výzkumu, z něhož článek vychází, je vedle představení podstaty Dunnovy role v dějinách zulské státnosti a jejího konce také otisk Dunnova odkazu v povědomí současných obyvatel regionu, který kdysi zaujímal Dunnem kontrolovaný zulský kraal, jenž mu přidělil zulský král Cetshwayo. Půjde o region v okolí města Mtunzini na pobřeží Indického oceánu, v kwaZulu-Natal, asi 140 km východně od Durbanu, v chráněné přírodní oblasti uMlalazi Nature Reserve. Právě toto místo zvolil Dunn kdysi za jedno ze svých sídel. Dnes se zde nachází tzv. Dunn´s Pool,[169] turistická oblast v ústí řeky uMlalazi, zarostlá mangrovníky a vybavená turistickou informační cedulí o Johnu Dunnovi a jeho působení zde. Turisté i místní lokalitu hojně navštěvují, neboť odtud vyplouvají na oblíbené víkendové plavby na lodích po řece, grilovat či rybařit, nedaleko se nachází i turistický kemp. Ne každý však věnuje pozornost historii místa a osudu Johna Dunna. Většina místních Afrikánců ho má spojeného s údajem o množství jeho žen a dětí, valné většině náhodně oslovených domorodců

[167] *Induna* je významná tradiční funkce v zulské hierarchii, jde o člena královy rady a králova rádce, vojenského velitele, pro překlad do češtiny nejlépe vyhovuje výraz *náčelník*.
[168] Výraz *kwaZulu-Natal* se dnes používá pro označení oblasti v Jihoafrické republice, kde se, zhruba, nacházelo království Zulů.
[169] Viz Příloha č. 1. Foto autorka.

jméno nic neříká nebo vědí jen, že zde existuje Dunn´s Pool. Jak je to tedy s odkazem Johna Dunna v kraji, který v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století s přehledem území ovládal? Je jeho impakt skutečně tak silný, že je dodnes v kraji stále ještě pociťován? To se pokusíme v následujícím textu ozřejmit.

Valná většina pramenů a literatury na téma John Dunn, jež také byly použity pro tento text, je pochopitelně jihoafrické provenience.[170] Jedná se na prvním místě o zajímavou a originální autobiografii samotného Johna Dunna, kterou po jeho smrti vydal jeho přítel, amatérský historik regionu, D. C. F. Moodie.[171] První vědecká práce o tématu John Dunn byla napsána již roku 1939,[172] další v roce 1971,[173] za nejzdařilejší lze ovšem považovat doktorskou práci amerického historika Charlese Camerona Ballarda *The Transformatiersman: The Career of John Dunn in Natal and Zululand in 1834–1895*, kterou autor obájil na University of Natal v Durbanu, roku 1980.[174] Na 407 stranách strojopisu se podrobně zabývá životem a významem Johna Dunna a zulského krále Cetshwaya. Z obsáhlého výzkumu k této práci pak čerpá několik článků v odborných časopisech, například text Ballarda samého v *The Journal of African History*,[175] ale i texty Iana Knigta.[176] Bohatým zdrojem pramenů je fond Johna Dunna *John Dunn Papers* a fond jeho syna Domenica Dunna *Domenic Dunn Papers* ve sbírce Killie Campbell v univerzitní knihovně University of kwaZulu-Natal v Durbanu.[177] Zde je zejména Dunnova korespondence s natalskými úředníky a

[170] Něco málo pramenů se dochovalo i ve Velké Británii.

[171] MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals*. Pietermaritzburg: Natal Printing and Publishing Co., 1886; MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781108031387,

[172] SHIELDS C.S. *The Life of John Dunn: Special Reference to Zululand in 1879–1887*. Diplomová práce obhájená na University of South Africa, 1939.

[173] BARBER, S. L. *John Dunn and Zululand* 1856–1963. Kvalifikační práce obhájená na University of Natal 1971.

[174] BALLARD, Charles Cameron. *The Transformatiersman: The Career of John Dunn in Natal and Zululand in 1834–1895*. Doktorská práce obhájená na University of Natal v Durbanu, roku 1980.

[175] BALLARD, Charles Cameron. John Dunn and Cetshwayo. The Material Foundation od Political Power in Zulu Kingdom 1857–1978, *The Journal of African History*, Vol. 21, No. 1, 1980, s. 75–91.

[176] KNIGHT, Ian. In Every Way His Own King. The Life of Chief John Dunn, *Journal of Anglo-Zulu War Society*, December 2001, s. 10–21.

KNIGHT, Ian. The White Zulu, *Military Illustrated*, June 2005, s. 24–31.

[177] Campbell Colection. University of kwaZulu-Natal Libraries. Durban. John Robert Dunn Papers; Domenic Dun Papers. Local system number KCAL310110. Dostupné po povolené registraci z www: http://campbell.ukzn.ac.za/?q=node/47098.

funkcionáři, ale také vzpomínky jeho syna Domenica a jím psaná rodinná historie. Část korespondence s Johnem Dunnem se nachází také v univerzitní knihovně v Oxfordu.[178] Součástí sbírky archiválií Killie Campbell je také fond Jamese Stuarta, který byl úředníkem v Natalu. Obsahuje velmi užitečné písemnosti z přelomu 19. a 20. století, zejména sbírku různých ústních svědectví o Johnu Dunnovi.[179] Pro terénní výzkum v městečku Mtunzini, jednom z míst, které John Dunn založil, je nejvhodnějším průvodcem dílo Alberta van Jaarsvelda *Mtunzini*,[180] kde je Johnu Dunnovi věnována kapitola č. 3.

V češtině zatím existuje jediná publikace, která se blíže zabývá osobností Johna Dunna, nepočítáme-li *Dějiny Jižní Afriky* Otakara Hulce,[181] kde je Dunn zmiňován v kapitole *Britský Natal a kwaZulu za vlády náčelníka Mpandy*, a to publikace Ivo Budila *Válka Zulů*.[182] Tam čtenář najde poměrně komplexní a užitečný obraz jak osobnosti, tak role Johna Dunna v dějinách kwaZulu i anglo-zulských válek.

K výzkumu současného povědomí o osobnosti Johna Dunna v kwaZulu a zejména v Mtunzini autorka provedla výzkum mezi náhodně oslovenými obyvateli Mtuzini, ve dnech 7. a 8. ledna 2017 před nákupním centrem Spar a také mezi studenty University of Zululand v kwaDlangezwa, 13. ledna 2010. Někteří významněji odpovídající respondenti budou zmíněni dále, popřípadě citováni. Dále byly provedeny hlubší rozhovory s několika vybranými respondenty, historikem Albertem van Jaarveldem, středoškolským profesorem Leonem van Royenem, spisovatelkou Jeanette Ferreira, rezidentkou v Mtunzini Reinette van Reinsburg a docentem práv University of Zululand Kwezi Gabelou z Empangeni. Důležitým zdrojem jsou také materiály ze soukromých archivů potomků Johna Dunna, zejména pak Lawrence Lamprechta, organizátora a správce webových stránek spolku

[178] Bodleian Library. University of Oxford. Letters of John Robert Dunn.
[179] Campbell Colection. University of kwaZulu-Natal Libraries Durban. James Stuart Papers. Local system number KCAL291785. Dostupné po povolené registraci z www: http://campbell.ukzn.ac.za/?q=taxonomy/term/496.
Tato svědectví vyšla i tiskem WEBB C. de B. – WIGHT J. B. (eds.). *The James Stuart Archives.* Vol. 1. Durban: University of kwaZulu-Natal Press, 1976. ISBN 978-0869800737.
[180] JAARSVELD van, Albert. *Mtunzini.* Mtunzini: A. van Jaarsveld, 1998. s. 19–26.
[181] HULEC, Otakar. *Dějiny Jižní Afriky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-247-2, s. 126.
[182] BUDIL, Ivo. *Válka Zuluů*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80: 7254-830-1.

Dunnových potomků Dunn´s Descendants Association,[183] stejně jako novinové a internetové články o incidentech na pozemcích patřících Dunnovým potomkům, z nichž nejdůležitější budou citovány.

Životní příběh Johna Roberta Dunna

John Robert Dunn se narodil roku 1833 v Algoa Bay v Port Elisabeth v Jižní Africe. Jeho otec Robert Newton Dunn (1795–1846) pocházel z Ware v Hartfordshire v Anglii, kde se narodil Hannibalu (1770–1839) a Elizabeth (1766–1846) Dunnovým jako nejstarší z osmi dětí. Roku 1820 odjel Robert Newton Dunn do Jižní Afriky a začal se zde posléze živit obchodem s kůžemi, slonovinou a střelným prachem. Jeho otec Hannibal jej do Afriky následoval, zbytek rodiny včetně matky Elizabeth se přestěhoval spolu s druhorozeným synem Hannibalem Dunnem jr. (1797–1857) do Saffron Walden v Essexu, kde se Hannibal věnoval obchodu s nábytkem a stal se zde váženým měšťanem. Byl také členem Přírodovědeckého a historického spolku, který pod záštitou lorda Braybrooke of Audley End založil ve městě muzeum. Roku 1934 přivezl pro toto muzeum množství přírodovědných exponátů z Afriky, díky bratrově žádosti, právě Robert Newton Dunn. Robert Dunn se v Africe roku 1924 oženil s Ann Harold Biggarovou, dcerou obchodníka Alexandera Harvey Biggara a měli celkem pět dětí, čtyři dcery a syna Johna Roberta.[184] John Robert Dunn se narodil v době, kdy byl jeho otec na cestě se zbožím pro muzeum v Saffron Walden. Později se rodina Roberta Dunna přestěhovala z Port Elizabeth do Natalu, kde si zakoupili poblíž dnešního Durbanu farmu nazvanou Seaview. Tady John vyrůstal spolu s dětmi zulských služebných a dělníků na farmě, uměl stejně dobře anglicky jako zulsky. Otec ho brával na lov a učil ho pohybovat se v africké divočině a stopovat zvěř.[185]

Roku 1838 se afrikánské komando Pieta Retiefa rozhodlo udělit lekci zulskému králi Dingaanovi a napadlo ho. Odveta na sebe nedala dlouho čekat, zulská impi[186] vtrhla do Port Natalu, dnešního Durbanu, a zmasakrovala místní usedlíky bez

[183] Web společnosti *Dunn´s Descendants Association.* [online].
Dostupné z www: https://www.dunnsland.com/document.php. [Citováno dne 2018-05-02].
[184] BALLARD, Charles Cameron. *The Transformatiersman: The Career of John Dunn in Natal and Zululand in 1834–1895*. Doktorská práce obhájená na University of Natal v Durbanu, roku 1980, s. 4.
[185] MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals.* Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781108031387, s. 5.
[186] *Impi* - zulská bojová jednotka.

ohledu na spojitost s Retiefovým útokem. Při masakru měl údajně zahynout i Johnův dědeček Hannibal. Johnovým rodičům se podařilo uprchnout na lodi jménem Comet, z jejíž paluby pak celé drama bezmocně pozorovali. Když se zulské oddíly opět stáhly za řeku Tugelu, uprchlíci se vrátili a Johnův otec pokračoval v obchodu a lovu.[187] Další dramatická událost však přišla roku 1847, když bylo Johnovi pouhých 14 let. Jeho otec zemřel, údajně ušlapán slonem před Johnovýma očima. Dramatický příběh je sice poněkud obestřen podivnými okolnostmi a má více variant, faktem však zůstává, že mladík předčasně ztratil otce. Vdova se se synem Johnem přestěhovala zpět do Port Elisabeth, kam se provdaly její dcery, tedy Johnovy sestry. Do Port Natalu se John vrátil, když dosáhl věku 18 let. Začal se zde živit tím, co ho otec naučil, lovem, obchodem se slonovinou, jako nájemný stopař a průvodce v buši. Údajně zde zastřelil na výpravě s Georgem Christopherem Cato, pozdějším starostou Port Natalu, roku 1853 posledního slona žijícího na území dnešního Durbanu.[188] Jeden z búrských zákazníků však zneužil mládí Johna Dunna a odmítl mu zaplatit za roční služby, neboť podle platného holandského zákona Dunn nedosáhl věku, kdy může samostatně obchodovat. Rozhořčený John Dunn vše vyřešil odchodem z Natalu za řeku Tugelu na území Zulů. Mezi Zuly byl známý jako „Jantoni“, živil se převážně lovem a prodejem zvěře do místních kraalů a také trénováním volů pro orbu i pro zápřah k vozům. Z Natalu si s sebou přivedl svou dívku Catherine Pierceovou, jíž bylo tehdy 15 let. Její otec byl evropským přistěhovalcem, matka byla kapská Malajka, Catherina měla tedy status „barevná“, stejně jako děti, které později s Johnem Dunnem měla. Dunn se posléze sblížil s pohraničním agentem Joshuou Walmsleyem sídlícím u řeky Nonoti, jenž ho přijal jako svého asistenta. John Dunn tak získal oficiální status pro pobyt zde pro britské úřady i pro Zulské království.[189]

Roku 1856 došlo v Zulském království k dramatickému souboji o následnictví mezi dvěma syny krále Mpande, starším Cetshwayem a mladším Mbulazim. Mpande velmi otálel se jmenováním svého nástupce a Cetshwayo se rozhodl vzít iniciativu do svých rukou a zbavit se bratrské konkurence. Mbulaziho impi iziGqoza a Cetshwayovy oddíly uSuthu se utkaly na dolním toku Tugely v bitvě

[187] BUDIL, Ivo. *Válka Zuluů*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80: 7254-830-1, s 63.
[188] JAARSVELD van, Albert. *Mtunzini*. Mtunzini: A. van Jaarsveld, 1998. s. 20.
[189] BALLARD, Charles Cameron. *The Transformatiersman: The Career of John Dunn in Natal and Zululand in 1834–1895.* Doktorská práce obhájená na University of Natal v Durbanu, roku 1980.. s. 4.

u Ndondakusuka. John Dunn se poněkud nevýrazně, ale nezpochybnitelně zapojil do konfliktu, spolu s hrstkou domorodců vycvičených coby pohraniční policie, na straně Mbulaziho. IziGqoza však byly Cetshwayem zcela rozprášeny a John Dunn se před uSuthu taktak zachránil únikem přes rozvodněnou řeku. V Natalu, kam prchl, byl obviněn dvěma obchodníky s dobytkem pány Waughem a Rathbohnem, že právě Dunnovým zásahem do boje se stalo, že tito ztratili svá stáda. Ta Cetshwayo odvedl s sebou. John Dunn se nabídl, že se vypraví za Cetshwayem vyjednat, aby stáda vrátil. Byl to od něj smělý návrh, neboť bylo jasné, že Cetshwayo si všiml, na které straně mladý pohraničník bojoval, a dalo se předpokládat, že mu tudíž nebude přátelsky nakloněn. John navštívil krátce krále Mpandeho, jenž mu děkoval za pomoc synovi Mbulazimu, a pak se již Dunn vydal za Cetshwayem. Stalo se neuvěřitelné. Cetshwayo byl Johnem Dunnem okouzlen. Nejenže vrátil dobytek, ale navíc nabídl Johnu Dunnovi přátelství a možnost usadit se na území kwaZulu.[190] John Dunn rozmýšlel jen krátce, pak vzal Catherine a děti a odešel trvale žít do kwaZulu. Postavil si zde postupně několik sídel, hlavní v oNgoya, další v Mangete, další pak například ve Mtunzini. Stal se Cetshwayovým rádcem a pobočníkem, byl mu užitečný ve styku s Brity a Búry, díky svým hlubokým znalostem domorodých zvyků, kultury, práva i jazyka měl velký respekt i u Cetshwayova dvora. Když se po Mpandově smrti konečně Cetshwayo stal králem Zuluů, učinil Johna Dunna jedním ze svých indunů a členem rady isikhulu. John Dunn obchodoval, vozil do kwaZulu zbraně, z východu pak domorodce kmenů Tsonga na práci do Natalu, obchodoval s dobytkem. Brzy ovládal rozsáhlé území na východ od dolní Tugely, obydlené deseti tisíci domorodců. Místní klany si zavazoval dle ngunijských zvyků sňatky s dcerami kmenových vůdců. Dvě manželky dostal z Cetschwaovy vlastní domácnosti, tzv. isigodlo, což bylo velké vyznamenání a symbol úzkých vztahů s panovníkem. Počet jeho manželek nakonec dosáhl čísla 48. Je to úctyhodné číslo, zvážíme-li, že za každou manželku musel Dunn zaplatit rodině budoucí manželky tradiční cenu nevěsty, tzv. lobolo, jež v průměru činilo kolem tuctu kusů hovězího dobytka. Catherine sice protestovala, ale neměla šanci situaci změnit. Získala alespoň status hlavní, tzv. Velké manželky a měla právo navštěvovat manžela, aniž by byla předem ohlášena, na rozdíl od domorodých

[190] BALLARD, Charles Cameron. John Dunn and Cetschwayo: The Material Foundantions of Political Power in the Zulu Kingdom 1857–1878, *The Journal of African History*, Volume 21, No 1 (1980), s. 75–76.

manželek. John Dunn svá sídla budoval ve stylu klasických kraalů,[191] uprostřed však stál jeho dům evropského typu, vybavený evropským nábytkem,[192] stejně jako dům pro Catherine. Domky pro ostatní ženy a jejich děti měly podobu typických chat indlu[193] a byly vybavené dle tradic kmenů Nguni. Zajímavostí je, že děti vzešlé z těchto manželství pak měly po Dunnově smrti za apartheidu různé postavení – od postu černoch, přes barevný, až k postu běloch. Jeho přímé potomstvo mělo dosáhnout počtu 117.[194]

John Dunn si mezi lety 1860–1872 vybudoval vysoké postavení v rámci Cetshwayovy říše, získal respekt také v Natalu, kde ho sekretář pro domorodé záležitosti a člen legislativní a exekutivní rady Natalu Theophilus Shepstone považoval za užitečného informátora a spojku do království Zulů. Vybraná společnost Port Natalu si ho sice nevážila, zejména natalský biskup John William Colenso své pohrdání jen stěží skrýval, ale Dunnovo nebývalé bohatství, pravidelné okázalé návštěvy luxusního Royal Hotelu ve městě a snad i ostatním bílým mužům nedostupný Dunnův styl rodinného života rozhodně budily závist. Nahrazovalo to částečně skutečnost, že Dunn nebyl původem gentleman a příslušník vyšší vážené společnosti.[195]

Cetshwayova pozice zulského panovníka byla mnohem složitější než pozice jeho předchůdců. Kromě tradičních klanových šarvátek mezi Zuly samými či s okolními kmeny, zejména Swazi či Sotho, jež zdaleka neutichly po období mfecane ani po konfliktech mezi Mpandeovými syny, hrozila i nadále nevraživost mezi Zuly a Búry, zejména v oblasti hranice mezi búrským Transvaalem a severním kwaZulu v oblasti řeky Ncome, ošetřená dosti neúčinně velmi křehkou smlouvou z Waaihoeku z března 1861. Novým problémem se čím dále tím více začaly jevit Britové. Původní poměrně vstřícný přístup britských kolonistů reprezentovaný politikou Theophila

[191] *Kraal* – tradiční zulské sídliště v proutěné ohradě (kraal znamená zulsky doslova *ohrada*) - obydlí, ohrada pro dobytek, obydlí náčelníka, šamana, řemeslnické přístřešky atd.
[192] Částečně dochovaný mobiliář z pracovny Johna Dunna je dnes vystaven v muzeu Fort Nongqayi Museum Village v Eshowe.
[193] Ngunijské chatky se stavěly ve tvaru rondelů, zulsky zvaných *iQukwane*, anglicky *beehive-shaped hut*.
[194] Počet Dunnových přímých potomků, ba i počet jeho manželek, se v pramenech a literatuře různí. Zde se držíme většinových údajů a Ballardova textu. Odlišné jsou zejména tradované údaje.
[195] BALLARD, Charles Cameron. John Dunn and Cetschwayo: The Material Foundantions of Political Power in the Zulu Kingdom 1857–1878, *The Journal of African History*, Volume 21, No 1 (1980), s. 90.

Shepstona, z níž vycházela Dunnova strategie vzájemného britsko-zulského konsensu, v jejímž duchu Cetswhwayovi radil a z níž osobně také nemálo těžil na obou stranách, začínala doznávat jistých trhlin. Prvním projevem disonance byla již Cetshwayova korunovace v roce 1873, kterou John Dunn dohodl jako velkolepou demonstraci spojenectví Zulů s britskou správou v Natalu, když poradil Cetshwayovi, aby jako výraz vstřícnosti vůči Britům pozval na korunovaci Theophila Shepstona. S ním věc též předjednal. Theophilus Shepstone ovšem pojal královskou korunovaci po svém, nechal nakoupit potřebné propriety, včetně kočáru, trůnu a koruny a hodlal „jménem Británie" vložit korunu na Cetshwayovu hlavu osobně. Cetshwayo, aniž mu patrně v plné míře docházel celý symbolický význam takovéto demonstrace podřízenosti kwaZulu Británii, instinktivně Shepstonovu show plně neakceptoval a jen díky diplomacii Johna Dunna vše nakonec proběhlo bez větších konfliktů. Ještě větším problémem ve vztazích mezi Brity a domorodci se stalo tzv. Langalibaleleho povstání v témže roce. Shepstone se musel rozhodně postavit buď na stranu ochránce domorodců, jak se snažil vypadat doposud, nebo na stranu exekutivy silného evropského kolonizátora, jenž má situaci pod kontrolou. Shepstone si vybral druhou možnost, „povstání"[196] domorodých Hlubiů nechal potlačit s plnou brutalitou a náčelníka Langalibaleleho uvěznit na doživotí na Robben Islandu. Ukázalo se, že Somtsewu, tedy Bílý otec natalských domorodců, jak Shepstona Zulové a další místní kmeny nazývaly, není již zcela tím vstřícným a milujícím „otcem".

Dalším posunem ve vývoji vztahů Británie a zulského království bylo v roce 1875 nahrazení dosavadního stárnoucího zástupce kapského guvernéra pro Natal sira

[196][196] Mladí muži z kmene Hlubiů, který se po *mfecane* (někdy též *difaqane* – podstatné přesuny obyvatelstva v Jižní Africe v první polovině 19. století, související se vznikem království Zulů, provázené kmenovými boji, vyháněním a zabíjením lidí, hladomorem a vylidňováním rozsáhlých území) sídlil na svazích Dračích hor, byli najímáni v nově vznikajících dolech kolem Kimberley a místo mzdy si mnohdy přinášeli palné zbraně. Britská správa začala mít obavy ze skutečnosti, že čím dále tím více domorodců vlastní střelnou zbraň, pilným dodavatelem mimochodem byl, jak víme, i sám John Dunn, který z obchodu se zbraněmi značně profitoval. Shepstone důrazně apeloval na náčelníka Hlubiů Langalibaleleho počátkem roku 1873, aby zbraně byly přineseny k registraci. Bylo jasné, že nepůjde o registraci, ale zabavení nelegálně držených zbraní. Langalibalele nejprve otálel, ale potom se rozhodl se svými lidmi raději odejít přes Dračí hory do Basutska, dnešního Lesotha. S tím se Shepstone nehodlal smířit a vyslal za Hlubii vojsko, jež si však nevedlo příliš úspěšně. Zhrzený Shepstone jako odvetu nezdařeného pronásledování Langalibaleleho zmasakroval hlubijské ženy, děti a starce, jež zůstali, a Langalibaleleho nechal u Basutů zatknout, převézt do Pietermaritzburgu a následně uvěznit. BUDIL, Ivo. *Válka Zuluů*. Praha: Triton, 2006, s. 76–77.

Benjamina Pinea, za něhož správu Natalu vesměs prováděl Shepstone, sirem Henrym Bulwerem, a posléze, zejména v oblasti vojenské, agilním generálem Garnetem Josephem Wolsleyem.[197] Také v úřadu kapského guvernéra došlo následujícího roku ke změně, nastoupil razantní koloniální úředník sir Henry Bartle Frere, jenž měl jako někdejší guvernér Sindhu zkušenost s potlačením povstání sipáhijů a domníval se, že domorodým silám je potřeba ukázat autoritu a rozhodnost. Ztotožnil se s Carnarvonovou představou uspořádání Jižní Afriky jako konfederace pod taktovkou Británie, kde ovšem svobodné království Zulů nemělo své místo. John Dunn, který situaci s obavami sledoval, začínal tušit, že se schyluje k soumraku jeho dosavadního exkluzivního postu prostředníka kompromisní diplomacie mezi britskou koloniální správou a kwaZulu. Snažil se v ní sice ještě pokračovat, když tlumil problémy na hranici mezi Transvaalem a Zulským královstvím, eskalované mimo jiné i působením kontroverzního a nezvladatelného exkomunikovaného syna krále kmenů Swazi Mbiliniho kaMsvatiho, jenž na hraniční území v povodí Ncome uprchl po nezdařeném pokusu uzurpovat trůn svého otce. Škodil zde loupežemi dobytka na straně búrské i na straně domorodých kmenů. Cetshwayo ho sice nejprve chránil, ale posléze, na radu Johna Dunna a pod tíhou podlých Mbiliniho činů, tuto strategii opustil. Pro britskou správu však zůstalo hraniční území mezi Transvaalem a kwaZulu „nestabilním územím" volajícím po brzkém zásahu, jenž přinese Britům kontrolu nad situací. Shepstone, který se v té době snažil zmocnit nadvlády nad Jihoafrickou republikou coby Britským Transvaalem a na jehož podporu v pohraničním konfliktu vystoupil na radu Johna Dunna „spojenec" Britů Cetshwayo, musel znovu, pod tíhou nechuti Búrů nechat se podmanit Brity a hrozbou toho, že se neúspěch jeho postupů v Transvaalu donese až do Londýna, ukázat, na které straně vlastně stojí.[198] V říjnu roku 1877 se nedaleko Ncome sešel s předními induny krále Cetshwaya, kteří byli připraveni ho podpořit v konfliktu s Búry, a pronesl k nim řeč, která je měla uchlácholit, ale současně odmítnout. Značná část indunů již tehdy prohlédla a nazvala Shepstona zrádcem. Záminkou k válečnému konfliktu se však nakonec stal incident spojený s Cečwayovým oblíbencem indunou Sihayem, který měl zcela osobní charakter, ale

[197] Generál Garnet Joseph Wolsleye byl pak v průběhu anglo-zulské války jmenován do nové funkce, totiž britským guvernérem Natalu a Transvaalu.
[198] BALLARD, Charles Cameron. John Dunn and Cetschwayo: The Material Foundantions of Political Power in the Zulu Kingdom 1857–1878, *The Journal of African History*, Volume 21, No 1 (1980), s. 88–89.

Shepstone i Frere jej před londýnskou vládou rádi zneužili jako argumentaci pro údajné hrozící nebezpečí ze strany Zulů, ospravedlnění tvrdého zásahu vůči nim a záminku pro anglo-búrský válečný konflikt, jenž záhy následoval.[199]

John Dunn se musel rozhodnout, na kterou stranu se postaví. Nemusel by být ani tak zkušeným a orientovaným v místní situaci, jak byl, aby mu rychle došlo, že nad samostatností zulského státu a Cetshwayovou pozicí se neodvratně stahují mračna a jediná šance je přidat se jednoznačně na britskou stranu. To, že Cetshwayo v konečné fázi již nemohl poslechnout Dunnova opatrnická doporučení ohledně dalšího ustupování britským gradujícím ultimátům, jež ostatně nesledovala nic jiného, než vytvořit casus belli pro válku, neboť by tím riskoval vzpouru indunů, posloužilo Dunnovi jako poněkud vratké vnitřní zdůvodnění jeho rozhodnutí přidat se jednoznačně na stranu Britů a svého dlouholetého přítele a spojence Cetshwaya v této kritické chvíli opustit. Neměl však příliš na vybranou. Pokud chtěl zachovat svobodu sobě a své rodině a alespoň část svého majetku a někdejšího postavení, musel Britům jednoznačně prokázat svou loyalitu. Cetschvayo[200] a značná část zulských klanů pochopitelně považovala Johna Dunna za zrádce.

Dunnova pomoc britským vojskům v začátku konfliktu byla pro Brity velmi cenná. Bez jeho znalostí terénu, včetně královského sídla v Ulundi, znalosti poměrů v zulských bojových oddílech, aktivní vojenské pomoci i služeb jeho stopařů by britské šance v kwaZulu byly mnohem problematičtější. Před tím, než udělal ono zásadní rozhodnutí, se dohodl s velícím generálem Chelmsfordem, že o jeho rodinu a lid bude postaráno. Pak koncem roku 1878 shromáždil na svých pozemcích rodinu, 2000 stoupenců a 3000 kusů dobytka a přeplavil je za Tugelu do Natalu. Chelmsford sice sliby nedodržel a John Dunn se musel o své lidi nakonec postarat sám, alespoň však unikli pochopitelnému následnému hněvu Zulů, kteří Dunnova sídla v době války vyplenili a vypálili. Přišel tak i o značnou část cenných osobních zápisků, jichž želel nejvíce.[201]

[199] BUDIL, Ivo. *Válka Zuluů*. Praha: Triton, 2006, s. 88.
[200] BINNS, C. T. *The Last Zulu King*. London: Longmans, 1963, s. 186.
[201] MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals.* Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781108031387, s. 54.

Po válce se John Dunn s rodinou vrátil na své pozemky, zlaté časy jeho života však již skončily. Až do posledka se zatvrzele snažil zabránit osvobození svého někdejšího přítele Cetshwaya, který byl po válce internován na Robben Islandu, a jeho návratu do kwaZulu.

John Dunn zemřel 5. srpna 1895 a je pochován na svých pozemcích v Emoyeni. Britská správa posléze na jeho území zřídila tzv. Dunn´s Reserve, jednu z mnoha obdobných správních jednotek, tzv. rezervací, pro domorodé obyvatelstvo. Dunnovi potomci měli, jak již bylo řečeno, v době apartheidu různé sociální statusy, a tudíž různá občanská i majetková práva. Nikdo z jeho synů, ani nejvýraznější Domenic Dunn, nebyl schopen převzít jeho roli a území spravovat tak, jak to dělal on. Vlády se zde postupně zmocňovali domorodí indunové. Problémy s obhájením a legalizací práva pozemkového vlastnictví v oblasti tzv. Dunnslandu řeší ostatně jeho potomci dodnes. Území bylo postupně uměle obsazováno místními klany, jen ve sledovaném distriktu Mtunzini se jedná o celkem pět klanů – Zulu, Nzuzu, Mkhwanazi, Mzimela a Mathaba. Zejména po pádu apartheidu problémy eskalovaly, squatteři na pozemcích farem Dunnových potomků přibývali, objevily se i násilnosti a loupeže. Argumentem squatterů byla nelegitimnost apartheidní majetkové legislativy, jejich majetkové nároky se však neopíraly o legislativu žádnou, neboť před Dunnovým příchodem bylo v oblasti, mimo jiné i díky efektu mfecane, velmi řídké osídlení. Žádný ze zmíněných klanů zde nebyl původním obyvatelstvem. Odkaz Johna Dunna a jeho otisk v oblasti tak vlastně přetrvává dodnes. Bezprostředně po jeho smrti byla jeho osobnost hodnocena kontroverzně. Domorodé obyvatelstvo, zejména zulské klany, jej považovalo za podlého zrádce a nepřítele, který měl podíl na porážce zulského státu. Barevné obyvatelstvo jej dodnes považuje za otce zakladatele komunity v oblasti. V paměti bílých, zejména pak britských, rezidentů nabýval postupně jeho život podoby jakési historické legendy, jež ale ztrácela časem na významu a která je dnes už jen spíše předmětem muzeální expozice a turistických informačních materiálů. Pouze Dunns Descendants Association, společnost Dunových potomků, jichž je dnes v rámci širší rodiny téměř 6000, se snaží udržovat předkův odkaz.

John Dunn v povědomí dnešních obyvatel Mtunzini a okolí – minivýzkum

Mtunzini je malé město v Jihoafrické republice v dnešní provincii kwaZulu-Natal, jak již bylo předesláno, uprostřed krásné krajiny přírodního parku Umlalazi Nature Reserve na pobřeží Indického oceánu, asi 140 km východně od Durbanu. John Dunn je považován za zakladatele tohoto sídliště. Městečko má necelých 22 000 stálých obyvatel, přičemž většinu tvoří bílé obyvatelstvo (72%, z toho 33% Afrikánci, zbytek Britové), 25% procent černošské obyvatelstvo, dle výše zmíněné klanové příslušnosti (přičemž většinu, téměř 15%, představují Zulové), 1,3% obyvatelstvo indického resp. asijského původu a 1,1% tzv. barevní.[202] Předmětem jednoduchého výzkumu, který byl formou kvalitativního výzkumu prováděn v letech 2010–2016, byl problém povědomí o osobnosti Johna Dunna a hodnocení jeho odkazu mezi současnými obyvateli Mtunzini a okolí. Okruh anonymních respondentů, kteří byli dotazováni ústně, bez použití nahrávací techniky (z důvodu snazšího přiblížení se respondentům a navázání důvěry pro realizaci ústního dotazníkového šetření) zaznamenáváním odpovědí do připraveného dotazníkového archu. Předmětem tázání byly dvě otázky:

1. Co víte o Johnu Dunnovi? 2. Jak hodnotíte význam této osobnosti v rámci dějin kwaZulu-Natal?

První skupinou respondentů byli roku 2010 studenti přicházející k předzápisu na univerzitě University of Zululand v kwaDlangezwa. Bylo dotázáno celkem 77 studentek a studentů (52 dívek a 25 chlapců), z celkem čtyř fakult, Filozofické, Pedagogické, Přírodovědecko-zemědělské a Ekonomicko-správní a právnické. Jisté povědomí o Johnu Dunnovi mělo celkem 5 respondentů, přičemž jedna z těchto pěti, studentka práv, spíše díky povědomí o právních problémech s Dunnovými pozemky.

Další šetření bylo provedeno roku 2014 ve značně frekventovaném prostoru před nákupním střediskem Spar ve Mtunzini, kde bylo oslovováno nahodile kolemjdoucí obyvatelstvo. Celkem se podařilo oslovit 32 lidí, 21 žen a 11 mužů, z čehož 23 osob bylo vizuálně černošského původu. Nikdo z černošek a černochů o

[202] *Oficiální web Mtunzini Golf Club.* [online].
Dostupné z www: http://www.mtunzinigolfclub.co.za/index.php/theclub. [Citováno dne 2018-05-02].
Mtunzini. Wikipedia. [online]. Dostupné z www: https://en.wikipedia.org/wiki/Mtunzini. [Citováno dne 2018-05-02].
JAARSVELD van, Albert. *Mtunzini. A History, from Earliest Times to 1995*. Mtunzini: A. van Jaarsveld, 1998, s 1–2.

Johnu Dunnovi nevěděl, to že byl zakladatelem města, kde žijí či pracují, je roztomile překvapilo. Oslovení běloušští respondenti v 6 případech věděli, že John Dunn měl „mnoho žen a ještě více potomků“, 4 respondenti věděli o existenci nedalekého rekreačního a chráněného prostoru Dunn´s Pool.

V prosinci roku 2016 proběhlo šetření mezi členy klubu Mtunzini Country Club, který je výlučně běloušský, v rámci vánočního turnaje v bowlingu. Bylo osloveno 19 respondentů, všichni měli jakési povědomí o Johnu Dunnovi, opět se týkající především jeho rodinného života a prostoru Dunn´s Pool. Všichni také věděli, že na webových stránkách Mtunzini je mu věnován odkaz.[203] Badatelka však pojala podezření, že zpráva o budoucím dotazování se mezi respondenty roznesla předčasně a výsledek dotazování již pak nebyl objektivní. Co se týká druhé otázky, odpovědí se tazatelka dočkala jen při šetření v Country Clubu a daly by se shrnout do formulace: John Dunn byl zakladatelem Mtunzini.

Výsledek nevelkého výzkumu o povědomí o Johnu Dunnovi v oblasti Mtunzini a okolí lze, i při vědomí omezeného počtu respondentů a minimalistickém šetřícím aparátu, shrnout takto: Černošské obyvatelstvo Mtunzini a okolí není příliš obeznámeno s významem a odkazem historické osobnosti Johna Roberta Dunna. Většina obyvatel afrikánského a britského původu má jisté minimální povědomí o osobnosti Johna Dunna, hodnocení jeho odkazu vyznívá spíše pozitivně než negativně, jeho rodinný život je interpretován s jistou dávkou důrazu na kuriózност. Několik respondentů se následně zapojilo do debaty o squatterských kauzách na pozemcích Dunnových dědiců, o nichž byli evidentně dobře informováni a které jsou obecně poměrně známé z hromadných sdělovacích prostředků, zejména pokud jde o případ rodiny Pat Dunnové, o němž bude ještě pohovořeno. Diskuse pak přešla volně v širší téma násilných útoků na bílé farmáře, jež bohužel nejsou v Jižní Africe stále ještě minulostí. Tato problematika je ale místními obyvateli překvapivě vnímána bez přímé spojitosti s osobností Johna Dunna, nýbrž spíše právě v širším kontextu aktuální celospolečenské problematiky tzv. „farm attacks“.[204]

[203] *Oficiální web Mtunzini.* [online].
Dostupné z www: http://www.mtunzini.co.za/dunn.htm. [Citováno dne 2018-05-02].

[204] *Farm attacks* je termín používaný v současnosti velmi často v jihoafrických sdělovacích prostředcích a označuje útoky na bílé farmáře a jejich rodiny.

Squatterské útoky na farmy Dunnových potomků

Informace pro tuto část textu o dědictví Johna Dunna byly čerpány z hromadných sdělovacích prostředků, zejména tisku, osobních sdělení doc. Alberta van Jaarsvelda, Ph.D., emeritního vedoucího katedry historie Faculty of Arts, University of Zululand v kwaDlangezwa, žijícího ve Mtunzini a osobního přítele rodiny Pat Dunnové, Leona van Royena, středoškolského učitele v Richards Bay a obyvatelek Mtunzini Jeanette Ferreira a Reinette van Reinsburg. Dále pak též z elektronické komunikace s panem Lawrencem Lamprechtem, který působí jako správce stránek a koordinátor společnosti Dunn´s Desdendants Association[205] a žije nyní v Holandsku v Haarlemu.

Pozice potomků Johna Dunna nebyla vlastně nikdy snadná. Za apartheidu značná část z nich bojovala s rasovými předsudky, neboť byli označeni rasovými posty černoch či barevný, ani jedinci zařazení mezi bílou rasu však nebyli bez starostí, nemohli mít nikdy jistotu, že se směsí krve z rodiny Johna Dunna nebudou jejich budoucí potomci, či dokonce i oni sami, onálepkováni jako černý či barevný, tedy bez plných politických a majetkových práv. Skutečné problémy však nastaly až v době vrcholícího národně osvobozeneckého boje domorodců v Jižní Africe. Od roku 1971 se začaly objevovat první útoky samozvaných osadníků na pozemcích farem Dunnových potomků v kwaZulu. Šéfové místních domorodých klanů začali prohlašovat půdu farmářů za své národní dědictví a vznášet na ni nároky. Situace eskalovala po pádu apartheidu, zejména v oblasti Mangete, kde celé rodiny klanu Macambini nelegálně přicházely na pozemky farem a v polích s cukrovou třtinou spalovaly úrodu, stavěly si zde své kraaly, pásly dobytek a snažily se pěstovat kukuřici. Roku 1996 se do čela squatterů postavil Nkosi Mathaba,[206] který se inspiroval podobným trendem v sousední Zimbabwe a poukazoval na nový dokument vydaný vládou Národního afrického kongresu tzv. *Restitution of Land Rights Act* z roku 1994.[207] Farmáři se v obranu sdružili pod společnost Mangete Landowners Association, do jejíhož čela se postavila paní Pat Dunn a její partner John Hunt. Od té doby však útoky ještě narůstaly, rodina zažila velké loupežné přepadení počátkem roku 2000, kdy paní Pat skončila postřelená v nemocnici, stejně jako John Hunt, jenž

[205] *Dunn´s Descendants Association*. [online].
Dostupné z www: https://www.dunnsland.com/. [Citováno dne 2018-05-02].
[206] Elektronický rozhovor autorky s panem Lawrencem Lambertem, dne 15. 7. 2018, Plzeň–Haarlem.
[207] Dokument dostupný z www: http://www.justice.gov.za/lcc/docs/1994-022.pdf.

se pak musel devět měsíců zotavovat. Podobně trpěli útoky i farmáři v sousedství, např. bratr paní Pat Rex Dunn a mnozí další.[208] Situace se nelepšila, spíše naopak, vládní orgány nebyly schopné účinné pomoci.[209] Teprve po osmi letech, roku 2004, se podařilo za pomoci soudu dojít k legislativnímu vyřešení problému, když soud v Durbanu rozhodl, že squatteři nemají žádné historické ani právní nároky na zabraná území. Útoky na bílé farmáře tím ovšem neskončily.[210] Paní Pat Dunnová se snažila spolu s partnerem vést i přes problémy farmu nadále, počátkem roku 2017 však ve věku 61 let, i v důsledku zranění z útoku a neustálých stresů, zemřela.[211] Mnozí z Dunnových potomků situaci vzdali, pozemky prodali a odešli do zahraničí, stále je však ještě hodně těch, kteří vzdorují nepřízni osudu a zločinným klanům a snaží se hospodařit i nadále.[212]

---

[208] Wave of invasions hit white farmers of South Africa, *Independent*, 22th July 2000. [online]. Dostupné z www: https://www.independent.co.uk/news/world/africa/wave-of-invasions-hit-white-farmers-of-south-africa-707503.html. [Citováno dne 2018-05-02];
Mangethe invaders drive cattle to sugar farms, *IOL - internetová tisková platforma*, Jižní Afrika, 5th November 2001. [online].
Dostupné z www: https://www.iol.co.za/news/south-africa/mangethe-invaders-drive-cattle-to-sugar-farms-76407. [Citováno dne 2018-05-02];
Dunn family attacked by armed robbers on farm, *IOL - internetová tisková platforma*, Jižní Afrika, 25th April 2003. [online].
Dostupné z www: https://www.iol.co.za/news/south-africa/dunn-family-attacked-by-armed-robbers-on-farm-105342. [Citováno dne 2018-05-02];
Zulu descendants of Scot who fathered 117 children win fight with squatters, *The Telegraph*, 15th August 2004. [online].
Dostupné z www:https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/1469474/Zulu-descendants-of-Scot-who-fathered-117-children-win-fight-with-squatters.html.
[Citováno dne 2018-05-02].

[209] Rozhovor autorky s doc. Albertem van Jaarsveldem,Ph.D. dne 27. 12. 2017 ve Mtunzini.

[210] Elektronický rozhovor autorky s panem Lawrencem Lambertem, dne 15. 7. 2018, Plzeň–Haarlem.

[211] Rozhovor autorky s doc. Albertem van Jaarsveldem, Ph. D. dne 27. 12. 2017 ve Mtunzini.

[212] *"We're being invaded," says Ms. Dunn, head of the Mangete Landowners Association and leader of the vast, mixed-race Dunn clan that owns most of the sugar-cane farms in the area and in nearby Emoyeni. More than 5,000 squatters have moved onto about 60 farms in Mangete, in northern KwaZulu-Natal province, in the past year. The farms were claimed four years ago by a local Zulu chief, Khayalesha Mathaba, under South Africa's slow-moving land reform program. Apparently frustrated by delays in settling their claim, Zulu squatters have simply moved onto the farms, erecting huts and planting crops in fields that are not theirs. The Dunn family farmers say that with the squatting has come increased crime, destruction of crops, and loss of jobs and fields. Last year more than $125,000 worth of sugar cane was destroyed by squatters and this year the loss will be higher. Things are coming to a head because we just can't farm any more. We are having huge problems,"*

Závěr

Závěrem je potřeba souhrnně odpovědět na původní tázání ohledně historického povědomí obyvatel Mtunzini v případě osobnosti Johna Roberta Dunna a také obecně zhodnotit jeho odkaz dnešku. Drobný výzkum potvrdil předpoklad, že současní obyvatelé o osobnosti Johna Dunna nejsou příliš informovaní. Domorodé černošské obyvatelstvo dnes o něm neví takřka nic a nijak se o jeho osobnost nezajímá. Bělošské obyvatelstvo ve Mtunzini spojuje jeho jméno s lokalitou, kde měl John Dunn svůj kraal, a to díky popularitě místa dnes využívaného k víkendové a volnočasové rekreaci a informačním tabulím, jež Johna Dunna a jeho osudy zmiňují. Z jeho života však utkvívá v myslích současníků zejména na dnešní i tehdejší poměry „skandální" rodinná situace bělocha a křesťana Johna Dunna. Jistou informační roli také hraje web města Mtunzini, kde je prostor věnovaný jeho životu a vztahu k městu. Zkušenost s návštěvou muzea Johna Dunna v nedalekém Eshowe má minimum obyvatel Mtunzini,[213] expozici neznají ani školní děti dotázaných rodin.

Daleko známější je neblahý osud Dunnových potomků čelících od sedmdesátých let 20. století útokům samozvaných osadníků na jejich pozemcích, tzv. „farm attacs", zejména případ statečné paní Pat Dunnové a jejího partnera Johna Hunta. Kupodivu však tyto informace nejsou prvotně spojovány ve vědomí lidí s Johnem Dunnem, ale jsou součástí obecného bolestného problému současnosti, který je často ve společnosti bílých diskutován – bezpráví a násilí vůči bílé menšině po pádu apartheidu, zejména právě vůči farmářům. O této problematice má široké povědomí každý z bělošských obyvatel Mtunzini, odsuzují je však i dotazovaní příslušníci černošských rezidentů, obzvláště pak studenti.

Odkaz Johna Dunna je tedy poněkud kontroverzní. Na jedné straně je jeho silný vliv a otisk v kraji stále patrný, na druhé straně tragičnost jeho vlastního osudu jako by se přenášela generacemi dál a způsobovala tragédie nové. Doufejme, že on i

---

Ms. Dunn said. "We just want the government to act . . . We've spent years trying to resolve this dispute, getting nowhere."
Squatters invade South African farms, *The Globe and Mail*, 25th July 2000. [online]. Dostupné z www: https://www.theglobeandmail.com/news/world/squatters-invade-south-africanfarms/article1041361/.

[213] Vlastně pouze doc. A. van Jaarsveld a Leon van Royen.

jeho potomci jednou dojdou klidu a Jižní Afrika míru a harmonie, tak jak si přál velký „Madiba“, Nelson Mandela, když snil o svorném „duhovém“ národě.

Prameny a literatura

Prameny

Bodleian Library. University of Oxford. Letters of John Robert Dunn.

Campbell Colection. University of kwaZulu-Natal Libraries Durban. James Stuart Papers. Local system number KCAL291785. Dostupné po povolené registraci z www: http://campbell.ukzn.ac.za/?q=taxonomy/term/496.

Campbell Colection. University of kwaZulu-Natal Libraries. Durban. John Robert Dunn Papers; Domenic Dun Papers. Local system number KCAL310110. Dostupné po povolené registraci z www: http://campbell.ukzn.ac.za/?q=node/47098.

Vydané prameny

Restitution of Land Rights Act, 1994. Dokument dostupný z www: http://www.justice.gov.za/lcc/docs/1994-022.pdf. [Citováno dne 2018-05-02].

WEBB C. de B. – WIGHT J. B. (eds.). *The James Stuart Archives.* Vol. 1. Durban: University of kwaZulu-Natal Press, 1976. ISBN 978-0869800737.

Literatura

BALLARD, Charles Cameron. John Dunn and Cetshwayo. The Material Foundation od Political Power in Zulu Kingdom 1857–1978, *The Journal of African History*, Vol. 21, No. 1, 1980, s. 75–91.

BALLARD, Charles Cameron. *John Dunn. The White Chief of Zululand.* Craighall: Ad. Donker, 1985. ISBN 9780868520063.

BALLARD, Charles Cameron. *The Transformatiersman: The Career of John Dunn in Natal and Zululand in 1834-1895.* Doktorská práce obhájená na University of Natal v Durbanu, roku 1980.

BARBER, S. L. *John Dunn and Zululand 1856–1963*. Kvalifikační práce obhájená na University of Natal, roku 1971.

BINNS, C. T. *The Last Zulu King.* London: Longmans, 1963.

BUDIL, Ivo. *Válka Zuluů*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-830-1.

HULEC, Otakar. *Dějiny Jižní Afriky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-247-2.

HURWITZ, N. The Life Of John Dunn, The White Zulu Chief, *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 1947. roč. 1, s. 58–64.

JAARSVELD van, Albert. *Mtunzini*. Mtunzini: A. van Jaarsveld, 1998.

KNIGHT, Ian. The White Zulu, *Military Illustrated*, June 2005, s. 24–31.

KNIGHT, Ian. In Every Way His Own King. The Life of Chief John Dunn, *Journal of Anglo-Zulu War Society*, December 2001, s. 10–21.

MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals*. Pietermaritzburg: Natal Printing and Publishing Co., 1886; MOODIE D. C. F. (ed.) *John Dunn, Cetywayo and Three Generals.* Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781108031387.

SHIELDS C.S. *The Life of John Dunn: Special Reference to Zululand in 1879–1887*. Diplomová práce obhájená na University of South Africa, roku 1939.

Elektronické zdroje

Web společnosti *Dunn´s Descendants Association.* [online]. Dostupné z www: https://www.dunnsland.com/document.php. [Citováno dne 2018-05-02].

John Robert Dunn. Wikipedia. [online]. Dostupné z www: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Robert_Dunn. [Citováno dne 2018-05-02].

Oficiální web *Mtunzini Golf Club.* [online]. Dostupné z www: http://www.mtunzinigolfclub.co.za/index.php/theclub. [Citováno dne 2018-05-02].

Mtunzini. Wikipedia. [online]. Dostupné z www: https://en.wikipedia.org/wiki/Mtunzini. [Citováno dne 2018-05-02].

Wave of invasions hit white farmers of South Africa, *Independent*, 22th July 2000. [online]. Dostupné z www: https://www.independent.co.uk/news/world/africa/wave-of-invasions-hit-white-farmers-of-south-africa-707503.html. [Citováno dne 2018-05-02].

Mangethe invaders drive cattle to sugar farms, *IOL - internetová tisková platforma*, Jižní Afrika, 5th November 2001. [online]. Dostupné z www: https://www.iol.co.za/news/south-africa/mangethe-invaders-drive-cattle-to-sugar-farms-76407. [Citováno dne 2018-05-02].

Dunn family attacked by armed robbers on farm, *IOL - internetová tisková platforma*, Jižní Afrika, 25th April 2003. [online]. Dostupné z www: https://www.iol.co.za/news/south-africa/dunn-family-attacked-by-armed-robbers-on-farm-105342. [Citováno dne 2018-05-02].

Zulu descendants of Scot who fathered 117 children win fight with squatters, *The Telegraph*, 15th August 2004. [online]. Dostupné z www: https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/1469474/Zulu-descendants-of-Scot-who-fathered-117-children-win-fight-with-squatters.html. [Citováno dne 2018-05-02]

Rozhovory

Elektronický rozhovor autorky s panem Lawrencem Lambertem, dne 15. 7. 2018, Plzeň–Haarlem.

Rozhovory autorky s doc. Albertem van Jaarsveldem, Ph.D. v letech 2009–2016 ve Mtunzini.

Rozhovory s Jeanette Ferreirou, v letech 2014–2016 ve Mtunzini.

Rozhovory s Leonem van Royenem, v letech 2009–2016 ve Mtunzini a Richards Bay.

Rozhovory s Reinette van Reinsburg, v letech 2009–2016 ve Mtunzini.

Příloha č. 1. Dunn´s Pool v Mtunzini. Foto Naděžda Morávková.

Příloha č. 2. Informační turistická cedule ve Mtunzini přináší text o Johnu Dunnovi. Foto Naděžda Morávková.

Příloha č. 3. John Robert Dunn. *Dunn´s Descendants Association*. [online]. Dostupné z www: https://www.dunnsland.com/. [Citováno dne 2018-05-02].

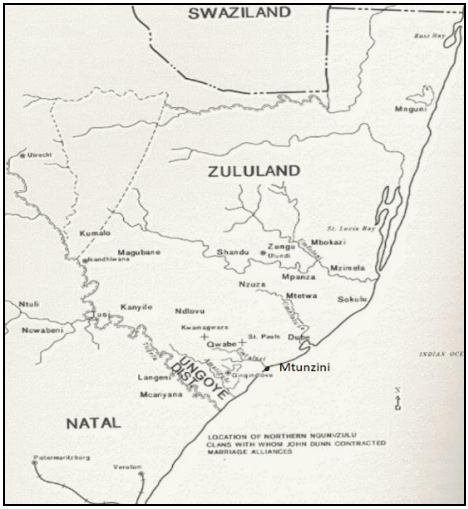

Příloha č. 4. Mapa Dunnem ovládaného území. *Dunn´s Descendants Association*. [online]. Dostupné z www: https://www.dunnsland.com/. [Citováno dne 2018-05-02].

O autorce

Doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. je vedoucí katedry historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni a vedoucí Střediska orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni. Zabývá se dějinami historiografie, biografickou metodou a metodou oral history a jejím uplatněním v didaktice dějepisu.

E-mail: nmoravkova@seznam.cz

ROZHOVORY A MATERIÁLY /INTERVIEWS AND ARTICLES

„Ta těla byla svlečená a nahá…,“ vzpomíná bývalý vězeň koncentračního tábora Majdanek Zdzisław Badio

Michal Chocholatý

Zdzisław Badio je bývalý vězeň koncentračního tábora Lublin, lidově známého spíše pod označením Majdanek. Ten byl vedle Osvětimi-Březinky jedním z největších koncentračních táborů v době druhé světové války. Ležel v Generálním gouvernementu, který se nacházel na území současného Polska. Jelikož byl tábor vzhledem ke své poloze (přibližně 70 km západně od styku ukrajinské a běloruské hranice) osvobozen Rudou armádou již v červenci 1944, materiál, získaný zde osvoboditeli, novináři, válečnými reportéry a dalšími pozorovateli, se stal důležitým dokumentačním souborem svědčícím o nacistických hrůzách, symbolizovaných právě nacistickými tábory. Zdzisław Badio je významným spolupracovníkem Státního muzea na Majdanku, kde pořádá přednášky a taktéž poskytuje rozhovory o svých prožitcích z koncentračního tábora různým médiím.

Když jste přijel do Lublinu, co potom následovalo, jak probíhala cesta do tábora a jaký byl váš první dojem, když jste spatřil tábor?

Přijel jsem sem se skupinou, se kterou jsem byl nejdříve ve vězení v Krasnymstawu, kde jsme byli zatčeni a později jsme šli do vlaku, samozřejmě pod dohledem četníků. Nevěděli jsme, kam nás vezou. Všechno napovídalo tomu, že nás vezou na nucené práce. Vůbec jsme nevěděli, že existuje Majdanek. Ale když jsme dojeli do Lublinu, zastavil se vlak a nařídili nám vystoupit. Tady už čekali četníci, SS odtud z Majdanku. My jsme nevěděli, kdo to je. Měli karabáče a hned s námi začali zacházet velmi hrubě. Pěšky nás přivedli, celou tu skupinu, na Majdanek. Šli jsme od železničního nádraží.

Z toho hlavního? Jak je dnes?

Ano, z toho. Hlavní cestou jsme došli k cestě poblíž baráku, kde je ta lázeň. Tam na tom prostranství nás zastavili.

A jak to vypadalo? To místo?

Podobně jako dnes. Rozdíl byl v tom, že vedle toho prostranství je to dnes krásně vysypané štěrkem, ale tehdy tam byla normální hlína, takže jakmile pršelo, udělalo se bláto. Když foukalo, tak se rozvířil písek.

A bylo tam nějaké zastřešení nebo něco takového, nějaký přístřešek?

Ne, nás drželi venku a tam jsme se museli převléct do nového oblečení. Byla tam i evidence, kam si nás všechny zanesli. Museli jsme naše věci odevzdat do pytlů. Hned nám tam dali čísla. Já jsem dostal číslo 16 291. Celá ta procedura, koupel, stříhání, trvala několik hodin.

To se odehrávalo v tom bloku 41?[214]

To bylo venku, všechno bylo venku. V žádném bloku. A tady už jsme se setkali s majdanskými vězni, kteří byli v pášácích.[215] Oni nás obsluhovali pod dozorem esesmanů. Všechno to sbírali, sepisovali naše jména a dělali celou evidenci. My jsme se museli svléknout do naha, ostříhali nás a vzali nám všechny naše věci. Nebylo dovolené mít u sebe cokoliv. Celá procedura koupele a evidence trvala skoro do večera. A večer naší skupinu poslali na první pole[216] do baráku číslo 14. Ten barák ještě nebyl úplně zařízený, z třetiny byl zaplněný vězni. Byli tam Židé, Rusové a Poláci. Když přišla naše skupina, nebyl ještě celý zaplněný. V baráku obvykle bývalo od tří set do pěti set vězňů. Nevím, kolik nás tam bylo, ale s naším příchodem se takřka zaplnil. Nedostali jsme večeři, protože jsme nebyli v evidenci. Dostali jsme po jedné dece a už jsme byli v tom oblečení, v pášácích a v dřevácích. Každý musel mít číslo, které dostal a které si musel našít na rukáv, na hruď.

[214] Blok N°41 byl mužský lázeňský barák. V dnešním muzeu představuje jednu z jeho dominant.
[215] Polský slang pro typické pruhované oblečení vězňů koncentračních táborů.
[216] Majdanský tábor byl rozdělen na jednotlivá vězeňská pole, která byla očíslovaná.

A také jste jej měl na tom plíšku, na té cedulce?[217]

My jsme zpočátku dostali ta čísla na látce, později byly plíšky, to bylo různé, to záleželo na období. My jsme jej ještě dostali na takových látkových proužcích.

Jako v běžných koncentračních táborech.

Ano. To byly počátky. Ten tábor se ještě nacházel ve výstavbě.

Bylo to v září roku 1942?

To bylo v září 1942. A tak jsme se vyspali a ráno jsme už šli na apel.[218] *Všichni. Ale já jsem to nějak popletl. Patřil jsem do baráku 14 a postavil se na apel k baráku 15. Když nás oblékli do těch pášáků, tak jsem nemohl poznat své kamarády. Člověk byl v šoku a mimo to každý jinak vypadal, člověk si ještě nezvykl. A tak jsem se tam tak nějak postavil. Nastal trochu zmatek, protože jak začali s kontrolou, jeden chyběl, no ale nakonec mě tam našli a dali mi několikrát po hlavě karabáčem. Ale nic strašného, nic špatného mi neudělali. A to byl první apel. V té době byl dozor následující: byl tam blokový,*[219] *blockschreiber,*[220] *vorarbeiter,*[221] *a to byli takzvaní vězeňští funkcionáři. A blokový s blockschreiberem byli Židé ze Slovenska, nikoli Poláci.*

Z Československa. Z Čech, nebo ze Slovenska?

Ze Slovenska, protože přijel transport slovenských Židů. A byl tam samozřejmě blockführer[222]*, to byl esesman s tím, že ti vězeňští funkcionáři tam společně s námi byli celou dobu, zatímco ten blockführer tam přicházel pouze na kontrolu. Když měl chuť, tak tam přišel, aby se podíval, co se tam děje. Na apelu kontrolovali přítomnost, bylo třeba se postavit, přišel feldführer*[223] *a kontrolovali počty. Byla tam takzvaná komanda přidělovaná na práci. V počátečním období jsem byl přidělen na práci do komanda, kde nás bylo asi pět, k civilistovi. Ti tu pracovali, měli povolení a my jsme jim trochu pomáhali. Řezali jsme prkna, přibíjeli je, ale to trvalo asi týden. Později mě přemístili*

[217] Je známo, že majdanští vězni měli vězeňská čísla vyražená na kruhovém kusu plechu, který nosili kolem krku.
[218] Sčítací shromáždění vězňů.
[219] Baráky byly v koncentračních táborech obvykle nazývány „bloky".
[220] Písař.
[221] Předák pracovního oddílu.
[222] Vedoucí bloku.
[223] Vedoucí táborového pole.

– tou dobou spočívalo gró práce v kopání takového hlubokého kanálu tady v těch místech [ukazuje okny na travnaté prostranství vedle budovy Centra obsluhy návštěvníků na Majdanku]. Protože nebyla voda, přiváděla se. A tady, vím, že to teď vypadá pěkně, ale v půlmetrové hloubce je kámen, takže to bylo velice náročné. A gró vězňů pracovalo právě tady. Ale jak jsem říkal, pracovali i jinde. Později mě přeřadili na tyto zemní práce. Pracoval jsem tady asi do října. Jeden z mých známých, který byl asi o čtyři roky starší než já, bylo mu dvacet jedna, dvacet dva, se objevil během oběda tak zmlácený. Měl rozbitou hlavu a již po půl dni práce nemohl jít do práce, zůstal tam, a když jsme se vrátili, tak už nežil. Další – pravděpodobně, protože jsem toho nebyl svědkem – tam někde zemřel během práce, přinesli ho. Lidé při takovémto jídle ztráceli síly, protože se muselo pracovat. Ty první dny, my jsme to nemohli jíst, pamatuji si, že to samé říkali i ostatní. Bylo to tak nechutné, až se zdálo, že to není k jídlu. Ale to trvalo jen několik dní. Nevím kolik, tři, čtyři, a člověk si později musel na tu smradlavou polévku zvyknout. Museli jsme se postavit do fronty. Vydávali z kotle. A nás tam bylo v baráku dvě stě, tři sta osob. A neodsýpalo to rychle. Nebylo jí dost, takže ta smradlavá polévka došla. Lidé padali z vysílení velice rychle. V té době nebyly žádné balíky, žádný kontakt s rodinou a bylo to velice těžké období. Ke konci října mě přemístili na práci vedle třetího pole.[224] *Tam byl barák, vedle kterého jsme upravovali terén, a z toho baráku vyšel esesman s jedním vězněm. Ten esesman se na nás zadíval a nakonec na mě ukázal a řekl: „Komm, komm!“ Myslel jsem si, že dostanu výprask, že si všiml, že jsem tam stál, a tak jsem k nim šel. Ten vězeň,* dolmetscher[225]*, mi říká, že mě berou k sobě na práci. Neměl jsem ponětí, oč jde. Co jsem jim měl říct? Zařídili to s tím, co nás hlídal a vzali mě k sobě do toho baráku. Ukázalo se, že to byla jídelna pro esesmany.*

Kantýna.

Takzvaná kantýna. Obsluhovalo ji komando o asi deseti osobách, věžních. Podmínkou bylo umět německy, ale já jsem neuměl. Nicméně jsem musel něco říct, že jsem se německy učil a tak dále, takže mě tam přijali. Myslel jsem si, že mě za den či dva vyhodí, ale tak nějak jsem tam vydržel. Byly tam ideální podmínky, na táborové poměry. Byli jsme pod střechou, měli jsme co jíst, byla tam voda, možnost umýt se,

[224] V současné době je jediné toto táborové pole prakticky plně zrekonstruované pro muzeální účely.
[225] Tlumočník.

bylo teplo, takže jsem tam v té době nabral trochu sil. A ti, co tam pracovali – jak se ukázalo, tak tam mimo jiné pracoval kněz. A já o tom nevěděl. Přišel ke mně a začal se mnou mluvit. Říkal: „Ty jsi mladý, nenech se zlomit! Možná ještě máš šanci přežít.“ A řekl mi, že je kněz. A tím to skončilo. A tehdy k nám dorazila zpráva, že se u Stalingradu zhroutila fronta. Němci radost neměli, ale nám svitla jakási naděje, že někdy ta válka skončí. No a tak to trvalo možná dva týdny, možná déle, přesně si to nepamatuji. Jeden vězeň z naší skupiny utekl, jenom tam přišel, nevím odkud a následující den utekl. A všechny z nás odtamtud vyhodili, takže jsem se vrátil k předchozí práci. Ale už jsem byl trochu zocelený, fyzicky posílený, protože tam jsem měl co jíst. Také jsem se trochu rozkoukal, protože bylo důležité umět v tom chodit. Vždy, když šel esesman: „Mützen ab!“ V práci bylo zapotřebí se hýbat a ne stát, protože jakmile to někdo zpozoroval, mohl vás zbít anebo si jen zapsat číslo a pak potrestat dvaceti pěti ranami.

Jistého večera jsem se vrátil na barák. Bylo to ke konci listopadu, ale přesně už to nevím. Poslali mě a ještě několik dalších pro brambory. Ve dvou jsme nesli v takovém vědru brambory. Bylo to už večer, v pološeru. A zblízka bylo vidět. Ale už byla skoro tma. Přicházeli jsme přímo ke vchodu do našeho baráku a já byl v pokušení. Sáhl jsem pro bramboru a chtěl ji někam schovat. Bylo tam hodně kápů. Jeden z nich mě chytil a vzal mě vzadu za límec. Praštil mě nějakou holí do hlavy, až jsem upadl a on mě ještě bil po zádech. Ale já se zvedl a podařilo se mi utéct do baráku. Musel jsem se mu tam ztratit někde mezi těmi pryčnami. Nevím, jestli to vzdal, nechtěl už mě hledat. A tak to skončilo. Svědkem této události byl blockschreiber, který mě znal ještě z té kantýny, když jsem mu kdysi přinesl cigarety. Našel si mě, vzal mě k sobě, protože oni tam měli takový svůj koutek, umyl mě, dal mi vodu, dal mi mützke[226], protože tehdy jsem svoji ztratil, no a ještě jsem musel nastoupit na apel. Bál jsem se na ten apel jít, ale šel jsem. Řekl mi, musíš jít na apel. Ráno následujícího dne jsem se přihlásil na revír[227]. A tak se stalo, že mě přijali, protože jsem byl zbitý. Dostal jsem se na ten revír a v nemocnici jsem strávil dva týdny. Tak nějak jsem se vykurýroval. Pamatuji si, že nás z té nemocnice pustili tři. Po dvou týdnech již hrozila selekce[228]. Propustili mě a přemístili nás na třetí pole. A také do baráku číslo 14, ten

[226] Čapku.
[227] Táborová nemocnice pro vězně.
[228] Výběr vězňů k likvidaci.

barák ještě stojí. S čím jsem se v tom baráku nesetkal! Byl neobyčejně přeplněný, dokonce nebylo pro všechny místo na spaní. Byli tam samí Poláci, žádní Židé. Židé v táboře byli, ale tam ten barák obývali pouze Poláci. Co tam se dělo! Z důvodu přeplnění se nikdo nemyl, protože nebyla voda. Večer nebylo možné vycházet. Nebyla tam latrína, jenom takové nádržky, které začaly přetékat, nedalo se dýchat.

Strašlivý smrad.

Smrad, špína. Když nebyla voda, jak to mohlo jinak vypadat? Mimo to tam byla spousta hmyzu. Já si pamatuji, jak na mě první noc všechno nalezlo… A vy jste se mě ptal na krematorium?

Ano.

Jistého večera tam vedle nás stálo pět Rusů. Já jsem nevěděl, kde pracují, co dělají a tak dále. Jeden z naší skupiny, ale starší, bylo mu kolem čtyřiceti let, jmenoval se Nosar, se chtěl dostat na revír. A oni, že se už jistě nevrátí. A já se ptám, co se s ním stalo? Celou tu frontu, která čekala na lékaře, vzali do krematoria. A přiznali se mi, že pracují v krematoriu. Velice dobře vypadali. A tak mě zajímalo, kde pracují a oni se přiznali. Řekli, že pracují v krematoriu. Tam dostávali dvojité porce a tak dále. A říkali, víme, co nás čeká. Ti lidé, co tam pracovali, neměli na výběr. A skutečně, Nosar se již nevrátil. Takže to odpovídalo pravdě. Tolik vím na téma krematorium. Ale neviděl jsem to tam.

Jde o staré krematorium?

Staré. Bylo to takové provizorium. Já jsem viděl pouze dým, protože my jsme byli na druhé straně krematoria, na prvním poli a tohle bylo vedle. Stálý dým a smrad z těch těl. Ale nebyli schopni ta těla spálit, tak je odváželi auty do Krępcu[229]*, do lesa.*

A to jste viděl?

Já jsem to viděl. Ta těla byla svlečená, nahá, házená jako klády dřeva na přívěsy. Vyváželi je do Krępce, kde je pohřbili.

[229] Krępiecký (Krempjecký) les byl vzdálen několik kilometrů od tábora. Nacházely se zde masové hroby a v pozdějším období i kremační hranice ke zpopelnění mrtvol přivážených sem především z Majdanku.

A odkud je odváželi? Z nádvoří krematoria?

Ne, z prvního pole, podle toho, kudy vůz projížděl, protože očividně jezdil po polích a sbíral ta těla, která tam zůstala. Já jsem ho akorát viděl, když jel. Ale také stál na našem poli již naložený těly. Na přívěsech. Jako klády dřeva. A ti, kteří tam jezdili – protože někteří vězňové jezdili [do Krępcu] a tam těla pohřbívali – říkali, jaké to tam bylo. My jsme teď mluvili s místním, který tam bydlel a byl toho svědkem.

Vedle Krempcu?

On tam hned vedle toho bydlel a vlastně pořád bydlí. Ještě je živ. Když jel jednou ten vůz po ještě nezpevněné cestě, převrátil se a všechna ta těla spadla. Přijely vozy, na které je přeložily a odvezly je.

A těla do Krępce se odvážela také od plynových komor?

To je velice možné, ale nevím, neviděl jsem to. Těžko říct. Později již více těl spalovali v tom novém krematoriu, ale to bylo až v roce 1943. Ke konci čtyřicátého třetího roku zprovoznili to druhé krematorium. Ale předtím to bylo jen takové provizorium. Spalovali ta těla a ten smrad, ten stálý dým, my jsme jej cítili a viděli. Ale samozřejmě jsem tam nebyl.

A od starších vězňů jste slyšel o plynových komorách?

Slyšel jsem, samozřejmě, že jsem slyšel.

A co říkali?

Nebylo možné tam jít a dívat se. A ti, kteří to viděli – ti Rusové to viděli, protože tam pracovali. A jinak vězňové říkali, že jsou tu plynové komory, ale nebylo možné tam jít a dívat se.[230]

[230] Rozhovor pořízen dne 5. 4. 2017 na Majdanku.

Obr. č. 1: Budova starého krematoria mezi poli I a II v majdanském koncentračním táboře (foto z archivu M. Chocholatého).

Obr. č. 2: Ploty bývalého koncentračního tábora Majdanek (foto z archivu M. Chocholatého).

Archivy vysokých škol v České republice jako paměťové, správní a vědecko-výzkumné instituce

Karel Řeháček

I. Úvod

V České republice působí několik desítek vysokých škol, jejichž existenci upravuje vysokoškolský zákon. Nejdůležitější skupinou jsou veřejné vysoké školy univerzitního a neuniverzitního typu, kterých je aktuálně 26 (24 univerzitních a 2 neuniverzitní), dvě vysoké školy jsou státní (Policejní akademie Praha, Univerzita obrany Brno), zbytek tvoří soukromé vysoké školy (3 univerzitní a 36 neuniverzitních) a pobočky zahraničních vysokých škol (jako první byla registrována Hornoslezská vysoká škola obchodní v Katovicích, která zřídila fakultu v Ostravě).

Z činnosti všech výše uvedených subjektů vznikají dokumenty, které jsou vysoké školy jako veřejnoprávní původci podle § 3 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen AZ) uchovávat a umožnit z nich výběr archiválií. Ve většině případů jsou k tomu podle AZ kompetentní místně příslušné státní archivy, několik vysokých škol však disponuje vlastním akreditovaným archivem a některé vysoké školy se vydaly cestou zřízení správního archivu jako mezistupně mezi spisovnou a akreditovaným archivem. Příkladem posledního budiž Západočeská univerzita v Plzni, která v roce 2014 zažádala podle § 68 a 69 AZ o povolení správního archivu. Jeho činnost je následující: po dobu pěti let zůstávají dokumenty uloženy v centrální univerzitní spisovně, kde dojde ke skartačnímu řízení u dokumentů se skartačními lhůtami kratšími než pět let. Dokumenty s delšími skartačními lhůtami budou ze spisovny předány do správního archivu, kde budou uloženy po dobu trvání svých skartačních lhůt, než proběhne jejich standardní posouzení příslušným státním archivem.

II. Akreditované archivy vysokých škol

Vysoké školy uchovávaly dokumenty vzniklé z jejich činnosti automaticky od počátku jejich existence. Nejstarší česká univerzita, Univerzita Karlova v Praze, disponuje archivem pravděpodobně již od jejího vzniku. Po rozdělení univerzity na českou a německou v roce 1882 archiv spravovala až do roku 1918 německá univerzita, po vzniku Československa ho převzala univerzita česká, v letech 1939–1945 se vrátil opět do správy německé univerzity (česká byla v době okupace uzavřená) a po válce existoval jako součást Univerzity Karlovy. V roce 1958 byl zřízen Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy a archiv se stal jedním ze dvou jeho oddělení. Druhým „historickým" vysokoškolským archivem byl archiv Českého vysokého učení technického (ČVUT) v Praze. Plány na jeho vznik se datují již od třicátých let 20. století, ale k jeho zřízení došlo až v roce 1962.

Poválečné československé archivnictví se k možnosti zřizování archivů vysokých škol nestavělo pozitivně, obor byl silně centralizovaný a převládaly tendence ukládat archiválie pouze ve státních archivech a v archivech národních výborů. Existovaly tak pouze dva již dříve uvedené archivy a snahy dalších vysokoškolských pracovišť o jejich zřízení zůstávaly nevyslyšeny. Největší zájem o zřízení vlastního archivu měla brněnská univerzita, ovšem ani ta ve svém úsilí neuspěla. Ani zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, nebyl v otázce vzniku vysokoškolských archivů přístupnější a jen potvrdil exkluzivitu dvou výše uvedených pražských archivů, které byly zařazeny do skupiny archivů zvláštního významu. O tuto možnost se kontinuálně pokoušela i brněnská univerzita, které se její úmysl podařilo naplnit až koncem roku 1987 a nově zřízený univerzitní archiv se stal do roku 1989 jediným nově vzniklým archivem zvláštního významu (navíc měl jako úplně jediný své sídlo mimo Prahu).

Po roce 1989 se podmínky pro vznik vysokoškolských archivů výrazně zlepšily. Již v roce 1992 vznikl archiv Vysokého učení technického v Brně, od roku 1994 se datují počátky archivu Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, o rok později si archiv založila i Univerzita Palackého v Olomouci a Mendelova univerzita v Brně a následovaly další. Dne 1. ledna 2005 vstoupil v platnost již zmiňovaný AZ, který v § 51 vysokoškolské archivy zařadil do skupiny specializovaných archivů, jejichž existenci podmínil úspěšným zakončením akreditačního řízení. Do jejich péče

náležely archiválie vzniklé z činnosti jejich zřizovatelů nebo jejich právních předchůdců a archiválie získané darem či koupí. V § 52 zároveň AZ stanovil náplň činnosti specializovaných archivů.

Specializované archivy tedy podle AZ vznikaly na základě žádosti zřizovatele, který musel předložit doklady o splnění akreditačních podmínek (zejména stavebně-technických, prostorových, bezpečnostních, materiálních a personálních). O žádosti rozhoduje v akreditačním řízení Ministerstvo vnitra jakožto ústřední správní orgán na úseku archivnictví a spisové služby. Podle § 80 odst. 4 AZ byly čtyři dosavadní archivy vysokých škol (Univerzity Karlovy, Masarykovy univerzity v Brně, Českého vysokého učení technického v Praze a Vysokého učení technického v Brně) uznány za specializované archivy automaticky, ostatní zřizovatelé museli do šesti měsíců od nabytí účinnosti AZ požádat o udělení akreditace s tím, že se na ně prozatím pohlíželo jako na archivy akreditované. Prvním nově akreditovaným vysokoškolským archivem se stal již v dubnu 2005 Archiv Univerzity Hradec Králové, další archivy postupně přibývaly (nejvíce v letech 2008–2012) a současný stav akreditovaných vysokoškolských archivů dosáhl počtu 11.[231]

[231] Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Archiv ČVUT v Praze, Archiv Masarykovy univerzity v Brně, Archiv Vysokého učení technického v Brně, Archiv Univerzity Hradec Králové, Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Archiv Slezské univerzity v Opavě, Archiv Vysoké školy báňské-Technické univerzity v Ostravě, Archiv Mendelovy univerzity v Brně, Archiv Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně, Archiv Akademie výtvarných umění v Praze.

Sídlo	Počet	Názvy
Praha	3	Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy Archiv ČVUT Archiv Akademie výtvarných umění
Brno	4	Archiv Masarykovy univerzity Archiv Vysokého učení technického Archiv Mendelovy univerzity Archiv Veterinární a farmaceutické univerzity
Hradec Králové	1	Archiv Univerzity Hradec Králové
Olomouc	1	Archiv Univerzity Palackého
Opava	1	Archiv Slezské univerzity
Ostrava	1	Archiv Vysoké školy báňské-Technické univerzity

III. Úkoly akreditovaných archivů vysokých škol

Úkolů, které specializovaným archivům v § 52 ukládá AZ, je celá řada. V oblasti spisové služby dohlížejí na výkon spisové služby u všech součástí vysokých škol, poskytují jim metodickou pomoc, konzultace a organizují školení, mnohde mají i metodický dohled nad podatelnou a spisovnou, spoluvytvářejí a aktualizují spisový řád a spisový a skartační plán jejich zřizovatelů. Podílejí se mj. i na rozvoji digitálního archivnictví a na tvorbě koncepce dlouhodobého ukládání digitálních dokumentů na vysokých školách.

V oblasti skartačního řízení jsou kompetentní k výběru archiválií, jejich evidenci v systému Národního archivního dědictví a provádějí inventury archiválií vyhlášené Ministerstvem vnitra. Převzaté archiválie odborně zpřístupňují a inventarizují. Co se týče vlastnického poměru k archiváliím, jedná se nejčastěji o archiválie v přímé péči archivů (evidenční status 1), v menší míře o archiválie uložené na základě smluv o úschově (evidenční status 3). Archiválie tvoří archivní fondy či sbírky. Nejrozsáhlejším typem archivních fondů jsou fondy úřední (celouniverzitní útvary, fakulty, instituce), nejčastějším osobní fondy. V případě sbírek se obvykle jedná o fotografie, videozáznamy, medaile, obrazy.

Podle stavu evidence Národního archivního dědictví ke konci roku 2016 měly výše uvedené specializované archivy vysokých škol v péči celkově 891 archivních souborů o celkovém fyzickém rozsahu téměř 18 bkm (17961,06 bm), zpracovanost archiválií činila zhruba 35 %. O největší objem archiválií pečoval Archiv Univerzity Karlovy (195 archivních souborů o celkové metráži 7,1 bkm), dále Archiv Masarykovy univerzity v Brně (229 archivních souborů o celkové metráži 2,3 bkm), Archiv Mendelovy univerzity v Brně (146 archivních souborů o celkové metráži 2,1 bkm), Archiv Vysokého učení technického v Brně (53 archivních souborů o celkové metráži 2 bkm), Archiv ČVUT v Praze (117 archivních souborů o celkové metráži 1,8 bkm) a Archiv Vysoké školy báňské-Technická univerzita v Ostravě (41 archivních souborů o celkové metráži 918 bm).

V oblasti využívání archiválií v nich archivy vyhledávají pro potřeby vysokých škol, úřadů, právnických a fyzických osob (např. potvrzení o studiu, o vykonání státní závěrečné zkoušky, vystavování duplikátů diplomů, výpis klasifikace) a podílejí se na vědecko-výzkumné, publikační, výstavní a propagační činnosti vysokých škol. Archivy rovněž zřizují specializované knihovny potřebné pro plnění stanovených odborných úkolů. Některé archivy také dohlížejí na péči o kvalifikační a autorské práce a na jejich zpřístupňování. Problematika uchovávání a ukládání závěrečných prací studentů byla svého času hojně diskutovaná. V současné době se tyto práce většinou nacházejí pod správou univerzitních knihoven, kam jsou odevzdávány v elektronické i analogové podobě, knihovny vedou jejich jednoznačnou evidenci a zajišťují i jejich předkládání. Závěrečné práce všech typů mají ve spisových normách skartační znak V a třicetiletou skartační lhůtu, po jejímž uplynutí budou předkládány příslušnému archivu k výběru.

IV. Závěr

V současné době se na území České republiky nachází 31 akreditovaných specializovaných archivů, z nichž je 11 zřízeno vysokými školami (35 %). Do budoucnosti lze předpokládat, že dojde k rozšiřování jejich počtu především v oblasti zřizovatelů z řad vysokých škol. Specializované archivy však v některých případech opomíjejí svoji roli ve výkonu předarchivní péče u zřizovatele a čistě archivní činnosti (ochrana, evidence, zpracování, zpřístupnění archiválií, osvětová, publikační a vědecká činnost) jsou upřednostňovány na úkor pravidelné metodické činnosti v oblasti spisové služby na organizačních útvarech zřizovatele.

Znění příslušných ustanovení AZ ve vztahu archivu a jeho působnosti v oblasti výkonu spisové služby je bohužel velice neurčité a neumožňuje ani zásah ze strany příslušných kontrolních orgánů. Podle současné legislativy může Ministerstvo vnitra akreditaci odejmout pouze kvůli nedodržení podmínek, za kterých byla akreditace udělena. Podle dosavadních zkušeností by proto bylo účelné tuto možnost rozšířit i o nedodržení výkonu působnosti, pro který byl specializovaný archiv zřízen.

Ukázky vítězných prací ze soutěže SOHI2018

První kategorie (6. - 7. třída, prima – sekunda), 1. místo

Hry a hračky našich rodičů a prarodičů

Simona Löblová Gymnázium Stříbro

Hry a hračky našich rodičů a prarodičů, na toto téma jsem se zeptala své babičky Jarmily Hájkové, narozené 26. 3. 1952 a mé maminky Edity Löblové, narozené 7. 6. 1978.

Babička bydlela ve vesnici Svinná. Do školy chodila 9 let pěšky, a to za každého počasí. 5 let chodila 2 km do Vranova a další 4 roky docházela 4 km do Stříbra. Její rodiče se živili zemědělstvím. Musela pást housata, kachňata a hlídat pasoucí se kozy. *„Při této práci jsme si s kamarádkou šily oblečky pro panenky,“* dodává. Jindy si udělaly důlek a cvrnkaly kuličky. *„Vždy jsme se radovaly, když jsme vyhrály nějakou pěknou barevnou kuličku,“* řekla babička. Když je to nebavilo, hrály jiné hry, třeba Čáp ztratil čepičku, Zlatá brána otevřená a také hru Kolo, kolo mlýnské či skákacího panáka. Nejraději si hrála s kuchyňkou, kterou jí vyrobili rodiče z mlátičky na obilí, ze které vyndali motor. Za hasičskou zbrojnicí v obci byly navezené klády z lesních stromů, na které se rády chodily s dětmi houpat. Hrály společně míčové hry, například školku, to je házení míče o zeď a při tom se plní různé úkoly. Vzpomněla si, jak vyráběli telefony z krabiček, kterými protáhly saturnu, za kterou tahaly, aby telefon zvonil. *„Babičko, jakou hračku jsi měla nejraději?“ „Hračku, na kterou nejraději vzpomínám, byl použitý proutěný kočárek. Bylo vidět, že není nový, ale to mi vůbec nevadilo. Má kamarádka už kočárek měla, proto jsem za něj byla hodně ráda,“* vzpomínala. Jelikož bydleli na vesnici, měli ve vsi vepřín. Vzpomíná, jak tam chodili s kamarády na banány, datle a vařené brambory, co tam měli na krmení prasat. *„Moc jsme si pochutnávali“*, dodává. V zimě se sáňkovalo na svahu za vsí, kdo neměl sáně, jezdil na pytli vycpaném slámou. *„Chodili jsme bruslit na malý rybníček na návsi. „V létě se sem chodívalo i koupat, já však plavat neuměla,“* vzpomíná babička. Scházely se tam i děti z okolních vesnic. *„Moc jsme si to všichni užívali.*

Chodívali jsme hrát fotbal na louku, kde jsme měli udělané hřiště a branku. Můj bratr promítal filmy, tak jsme chodili i do kina, které bylo v sále hostince. Moc nás to bavilo," vzpomínala babička s úsměvem.

Když byla maminka malá, bydlela s rodiči a bratrem v Sytně v panelovém domě uprostřed vesnice. Navštěvovala zde mateřskou školu, která byla hlavně pro děti ze Sytna a okolních obcí. *„Na základní školu jsem chodila stejně jako ty, do Mánesovy ulice ve Stříbře,"* řekla maminka.

V dětství si maminka nejraději hrála se svojí nejlepší kamarádkou Janou, která bydlela ve stejném domě. *„Často s Janinou vzpomínáme, jak jsme se navštěvovaly. Běhala jsem za ní o patro níž jen v ponožkách,"* směje se. Nejraději si dívky hrály před domem, kde bylo pískoviště a houpačka. Zde se scházely všechny děti ze vsi. *„Byli jsme dobrá parta, hodně jsme si společně vyhráli,"* vzpomínala. Mezi nejoblíbenější hry patřily Krvavé koleno, Cukr káva limonáda, pPpeži, papeži, kolik je hodin na věži. Často se do her děti tak zabraly, že zapomněly jít domů v domluvený čas. Nejednou pro ně musely maminky přijít.

„Maminko, jaká byla tvá nejoblíbenější hračka?" „Nejoblíbenější hračka pro mě byla chodící a mluvící panna s mrkacíma očima, kterou jsem dostala k Vánocům. Nejvíce jsem na ní obdivovala její dlouhé vlasy a mrkací oči," povídá maminka. Jednou se rozhodla, že panence zkusí vlasy zastřihnout. Napoprvé zastřihla vlasy nakřivo a následné srovnávání nakonec špatně skončilo. Krásná panenka skončila s krátkými vlasy. *„Byla jsem z toho moc smutná, ale už to nešlo vrátit,"* posmutněla. Další oblíbenou hračkou byl chodící a štěkací pes, kterého dostala od svého tatínka. Většinou mají malé holčičky rády hraní s panenkami, ale to maminku moc nebavilo. Nejraději vozila v kočárku svého mladšího bratra. Když trochu povyrostla, velmi ráda hrála deskové hry se svým bratrem. Společně s dětmi si hrály na vojáky, fotbal, vybíjenou a soft tenis. Maminka hrála dobře fotbal, kluci ji naváděli, aby si nechala ostříhat vlasy a vydávala se za kluka, aby hrála s nimi za jejich fotbalový tým. Ráda vzpomíná na zimy, kdy se s partou dětí vydaly do lesíka, kde byl menší kopec a zde lyžovaly. Nikdo to moc neuměl. Největší zážitek byl, když kamarád, který měl lyže ještě po své mamince, skočil na skokánku a lyže zlomil. To se tehdy všichni nasmáli. *„Mami, a co ti na to babička řekla, když jsi přinesla zlomené lyže?" „Babičce to nevadilo, byly to staré lyže, které se už v tu dobu nepoužívaly. Měli jsme je schované*

dlouhá léta ve sklepě, už by na nich stejně nikdo nejezdil.“ Další oblíbenou hrou byly závody na kolech. *„V obci byl asi 1 km dlouhý okruh, měli jsme startovní čáru, odkud se vyjíždělo. Jely vždy dvě děti a každé vyrazilo na opačnou stranu, schválně, kdo bude první v cíli. Vítěz vyhrál žvýkačku.“* Vymýšlely si spoustu her.

Když bych měla porovnat mé dětství a dětství mé babičky a maminky, musím uznat, že v médiích, kde se rozebírá život dnešních dětí, mají v lecčem pravdu. Hlavně v tom, že děti chodí málo ven s kamarády a znají se spíše přes sociální sítě. Hry hrajeme spíše na mobilních telefonech a počítačích, než abychom si šli hrát ven s kamarády. Když jsem si vyslechla babičku a maminku, je mi to vlastně trochu líto. Nyní máme spousty drahých hraček, kterých si leckdy ani nevážíme. Dříve se hry spíše vymýšlely a hračky se vyráběly. Myslím, že čím méně hraček děti měly, tím více si jich vážily. Babička neměla lehké dětství, ale i tak se z něj radovala a má pěkné vzpomínky. Moje maminka už měla dětství jednodušší, neměla tolik úkolů jako babička. Měla více času na kamarády a hry. Já mám také plno kamarádů, navštěvuji různé kroužky, sportovní, hudební a vědecké, kde se potkáváme s dětmi. Stejně je mi teď trošku smutno, že kamarádky ze vsi tak málo vídám. Došlo mi, že bych s nimi chtěla trávit více času. Pokusím se to napravit.

Obr. č. 1. Na téhle loučce babička hrála fotbal a k lesíku chodila sáňkovat.

Obr. č. 2. Nejoblíbenější kočárek mé babičky.

Druhá kategorie (8. - 9. třída, tercie – kvarta), 1. místo

Hry a hračky našich rodičů a prarodičů

Viktorie Möllerová (Gymnázium Stříbro)

Rozhodně celkem zajímavý úkol, vzít poznatky o hračkách celých tří generací a všechny je porovnat. Získávání všech těch informací vyžadovalo nemalé množství vyslýchání, otázek, odpovědí a vzpomínání. Ale jakmile člověk zachytí nitku z pomyslného klubíčka vzpomínek, už stačí jen malinko zatáhnout a nechat se vést barevnou přízí plnou historie a zážitků a vzpomínky už se objevují skoro samy.

Jako první jsem oslovila oba svoje prarodiče, za jednoho nepříjemně studeného večera, hned po večeři s vytaseným zápisníkem a propiskou. Ze začátku to bylo poněkud zdlouhavé, ale po chvíli jsem nestačila zapisovat. Co se týče celé nejstarší generace, rozhodně trávili mnohem více času venku. Oba moji prarodiče se shodli na tom, že většinu svého volna trávili právě na zahradách či na hřištích. Na hřištích jednoznačně vítězily skupinové hry, ty klasické, které jsme jako malí hráli snad všichni. Schovávaná, skákání panáka, školka s míčem… Tyhle hry jsou dodnes pořád stejné, jediné, co prošlo jakousi změnou, je samotná účast v hrách. Teď už se nevidí to, co dle slov mé babičky, probíhalo dříve: *„Po vyučování se sešla celá ulice na hřišti a hráli jsme si venku. Na babu, na schovávanou… Skoro až do večera.“* Je pravda, že i já sama jsem ve věku předškolním a na prvním stupni základní školy, trávila venku celkem dost času, tedy v porovnání s dětmi tohoto věku v současnosti určitě.

Své prarodiče jsem vyslýchala i ohledně jejich vlastních hraček, ale to už každého zvlášť, proto by asi bylo fér každému z nich věnovat jeden odstavec. A vzhledem k tomu, že etiketa říká „dámy mají přednost“, začnu svou babičkou. Ráda vzpomíná, že si s děvčaty venku stavěla domečky z mechu, klacíků a kamínků, což je i dnes velmi oblíbená hra na dětských táborech. A také panenky z růží – květ bez okvětních lístků byl hlava, stonek tělo a listy zelená zavinovačka. Tohle mi přijde svým způsobem trochu depresivní, vzhledem k tomu, že miminko pár hodin po každé hře zvadlo, uschlo a co z něj zbylo, to zetlelo, a vzala si jej země.

S hračkami to dříve nevypadalo příliš růžově, bylo jich velmi málo a možná také to je důvod, proč si tehdy děti hrály spíše venku. Babička se zmínila o tom, že měla panenku. Jednu jedinou mrkací panenku, bez vlasů a s hadrovým tělem. Oblečky na ni byly ručně šité. Dnes je panenek neuvěřitelná spousta a oblečky se dají kdykoliv dokoupit (ale jen tak mezi námi, často vypadají hůř, než ty doma vyrobené). Ještě mě zaujala jedna taková menší historka – kdo zná mou babičku, ví, že je to tak trochu přísná paní držící se striktně pravidel etikety, a tak máte dojem, že nikdy neudělala nic podivného nebo nevhodného. Proto mě překvapilo, když zmínila, že jako malí chodili sbírat chrousty a topit je v loužích. Přiznejme si, že všichni jsme asi někdy popravili nějaký ten nebohý hmyz, ale v tu chvíli mě to zarazilo, opravdu si nedokážu představit někoho, jako je má babička, jak pobíhá po venku, chytá chrousty a se zlomyslným pocitem zadostiučinění je topí ve špinavých kalužích.

Dědečkova výpověď byla trochu kratší a poněkud strohá oproti té babiččině, ale neméně přínosná. Za času jeho dětství prý byly celkově mezi chlapci oblíbené stavebnice, zejména Merkur, proslulý díky Otto Wichterlovi, vědci, který ji použil na sestavení prototypu aparátu pro odlévání kontaktních čoček. Děda vzpomínal i na elektrické vláčky a hru „Spilky“, která, jak jsem po několika otázkách zjistila, je stejná jako dnešní Mikádo (tahání tenkých pruhovaných dřívek z hromádky tak, aby se nepohnula).

Hračky mých rodičů, to už bylo pro mě trochu bližší téma, vzhledem k tomu, že se spoustou z nich (hlavně s těmi maminčinými), jsem si jako malá hrála. Z celého rozhovoru s mamkou vyplynulo, že jako děti také trávily spoustu času venku, i když asi o něco málo méně než mí prarodiče. Kupříkladu s děvčaty skákala gumu. Ke skákání jsou potřeba tři lidé – dva, co drží napnutou prádelní gumu, a jeden, který skáče v různých daných kreacích. V případě absence kamarádů lze natáhnout gumu mezi dvě židle a hopsat jen tak sám. Co se týče maminčiných hraček, asi nejpodstatnější věcí, kterou si vybavuji, je domeček pro panenky. Takový malý dřevěný domek s pěti místnostmi, vybavený miniaturním nábytkem a stejně malou rodinkou panenek. Mamka mi vyprávěla i o tom, jak jim strojila na Vánoce stromek vyrobený z malé větvičky, jak jim vyráběla noviny, které tam mimochodem stále jsou ve skříňce v mrňavém obýváku, hned vedle televize, na jejíž obrazovce je několik desítek let zamrzlý jediný program. Oblíbené tehdy byly papírové vystřihovací panenky, jakých je u dědy ve sklepě plná krabice a spousta z nich je i ručně

nakreslená. Mám takový pocit, že jsem přispěla zhruba tak dvěma panenkami vlastní výroby. Významnou hračkou maminčina dětství jsou igráčci. To jsou malí plastoví panáčci, často se prodávali v různých úborech a s nástroji souvisejícími s jejich povoláním. Jsou velmi podobní dnešním figurkám Playmobil, vždyť původně obě tyhle značky tvořily jednu společnou firmu, dokud se nerozdělily. Snad v každé době byli mezi dětmi oblíbení plyšáci. Mezi takové plyšové hračky mojí mamky patřili monˇičáci. Jsou to podivná stvoření neurčitého druhu, vypadají trochu jako opička s dětským obličejem a lidskýma rukama a chodidly. Údajně původně pochází odněkud z Japonska, odtud možná ten podivný název. Mimochodem, bylo velmi obtížné je v té době sehnat, a kdo takového monˇičáka vlastnil, okamžitě stoupl na společenském žebříčku popularity o několik příček výš. Stejně tak jste mohli mezi vrstevníky prorazit, pokud jste byli vlastníky digitální hry na motivy ruského kresleného seriálu „Jen počkej zajíci“. Samozřejmě tedy byla černobílá, a co se týče grafiky, velmi jednoduchá. Vlk, coby hlavní postava ovládaná samotným hráčem, měl za úkol sbírat vajíčka. *„Tehdy to byl vrchol technické vymoženosti, nám se ani nesnilo o tom, že jednou budou barevné displeje mobilů nebo tabletů...“* Je vidět, že moderní technologie zaznamenaly celkem rychlý vývoj za relativně krátkou dobu. Zbytek zmíněných hraček už se víceméně shoduje s tím, co známe my – lego, Rubikova kostka, stolní hokej…

Rozhovor s mým taťkou byl relativně stručný. Když byl úplně malý, jeho nejoblíbenější hračkou byl “plyšák Lišák” - jméno mluví za vše, byla to nepříliš velká plyšová liška. Také jsem zjistila, že stavebnice Merkur očividně nijak neztratila na oblíbenosti a další generace si s ní hrála s nemenším nadšením. Stejně tak s elektrickými vláčky, které už ale pomalu začala nahrazovat typická kovová autíčka, takzvaní „angličáci“.

Pokud tedy chceme srovnávat, myslím, že si dříve děti svých hraček více vážily, protože jich opravdu bylo méně a nebylo moc případů, kdy by dětské pokojíčky byly plné hraček až po strop, jak to mnohdy můžeme vidět dnes. A s tím souvisí možná i bližší vztah k hračce samotné. Dnes je dle mého názoru dětem jedno, jak se jejich hračky „cítí“, když je přestanou bavit, nechají je nečinně ležet někde v koutě, mají přece spoustu jiných... Jejich kouzlo násobené vzpomínkami a fantazií, která do nich byla vložena, pomalu skomírá na dně tmavé krabice nebo ve stínech mezi bubáky, kteří se schovávají v temných končinách pod dětskou postelí.

Recenze / Reviews

AVEN, Petr. *Vremja Berezovskogo/Čas Berezovkého*. Moskva: AST: CORPUS, 2018. ISBN 978-5-17-104791-7.

Igor Zavorotchenko

I wasn't going to read this book[232] and just lose the moment it had been published. Boris Berezovsky himself and his biography have never been in my attention focus. However, a friend of mine being known about my interest in Oral history and contemporary history not only recommended me the book to read but have bought it and gave it me in hand with such recommendation. My friend's reputation is quite enough for me to start reading, and then I wouldn't stop it until come to the end. Firstly, I was rather considering the interview method and criticising it from Oral history methodology perspective. And more I read more I was engaged with the content.

Despite of possible negative comments from professional oral historians, I definitely could classify the book as an oral history one. In fact, we are talking about not historical research but interview collection, which are completely interesting and are a first-class source for historical study and analysis.

The author, Petr Aven, was a member of Yegor Gaidar's economic reform government of Russia in early 1990s during Boris Yeltsin presidency. He was responsible for the Russia transition from closed and ideologized foreign trade to open commercial one. Later he became one of the owners of the Alfa Group, which is one of the biggest business imperia in post-Soviet Russia. The book includes of 27 narrators' interview, among which are politicians and government members (as Anatoly Chubais – vice-premier of the government and "Russian privatisation Father"; Valentin Yumashev – B.Yeltsin's son-in-law, journalist, Chief of the

[232] In Russian original *Пётр Авен. Время Березовского. – Москва: Издательство АСТ: CORPUS, 2018.*

President administration; Alexander Voloshin - Chief of the President administration in last years of B.Yeltsin presidency and early years of V.Putin presidency), the richest Russian businessmen (as Mikhail Fridman, Eugene Shvidler), famous Russian journalists (Vladimir Posner, Sergey Dorenko), two from three Berezovsky's wives, and other both far-famed and little-known friends and colleagues of Berezovsky, who knew him in different periods of his life. Thus, the book consists of chapters collecting interviews' part connected to that periods. The chapter titles also reflect the biography stages: *Mathematician (1970s-1980s), Businessman (1990-1993), Tycoon (1994-1996), Oligarch (1997-1999), Oppositionist (2000-2004), Exile (2004-2013).* There are the author's foreword, epilogue, entrance comments and brief chronology for every chapter in the book, as well as several dozens of the pictures from private archives of author and narrators.

The title of the book reveals the author's idea that the book isn't about Mr. Berezovsky himself but rather is about 1990s epoch, because by the author's opinion 1990s was the epoch of Berezovsky who represents this contradictory, complicated, and fateful piece in the contemporary Russian history. Some of the narrators disagree in it with P. Aven, e.g. A. Chubais doesn't feel that years were "Berezovsky epoch". I like the narrators choir doesn't sing in unison. Their opinions and assessments considerably differ regarding as the character, as the time. The portrait of B. Berezovsky doesn't seem glanced over and rosy, and thankfully the author didn't wish it.

As for me, I don't really think we could equal Berezovsky and 1990s, but I definitely belief they are essentially connected. This hero's nature and biography illustrate excellently the time and give us good reason to discuss seriously some question in regard with genesis and formation contemporary Russian economic, society and state.

In a sense, we have got some postmodern version of the classic Russian novel about our time hero[233], in which we have the mix of interviews recorded and commented amateur writer instead of the chain of essays and stories by literature artist, and direct consideration and recollection instead of psychological portrait of the

[233] I mean the well-known novel *A Hero of Our Time* by Russian famous literature classic Mikhail Lermontov (published first in 1840).

hero in the different circumstances. Indeed, every particular time defines its main hero as well narration style limits. Interesting peoples openly discussing interesting history age is an infallible formula for interesting book creating, isn't it? The book wouldn't become uninteresting even if reader a priori has a negative perception of the time, the character, the narrators, and the author.

Considering fairly narrow topic from outside point of view (Mr. Berezovsky's life story) and not too small size (816 pages) of the book we shouldn't expect it would be translated from Russian in immediate future. Therefore, I need recommend reading it in original for everybody whom Russian language is available for. Besides a reader will know the opinion of the author about some of crucial issues connecting contemporary Russian and its recent history expressing in his question and comments, at the same time he will also get the truly valuable information and original interpretation from participants and witnesses of the events. So, the reading would be worth.

SOBKOVÁ, Helena. *Kateřina Zaháňská*. Mladá Fronta, 1995. 269 s. ISBN: 80-204-0532-1.

Iva Vorlíková

Pro svoji recenzi jsem zvolila knihu *Kateřina Zaháňská* od Heleny Sobkové. Na první pohled čtenáře zaujme nejen, že „kněžna z Babičky" opravdu existovala, ale také působivá ilustrace samotné hlavní hrdinky na titulní straně. Při prvotním otevření knihy si nelze nevšimnout části rodokmenu rodiny vévodkyně Kateřiny Zaháňské umístěného přímo na obalu a první stránce. Stejný rodokmen pak najdeme i v poslední části knihy, opět umístěný na poslední straně a obalu. Tento nákres však patří rakouskému kancléři Clementovi Václavovi Lothar von Metternichovi a jeho rodině. Tyto dva rodokmeny od sebe dělí pouze 269 stran, což nepochybně ocení řada čtenářů. Kniha je i s předmluvou rozdělena římskými číslicemi do osmnácti kapitol. Já osobně bych ji rozdělila na tři části pomocí poutavých ilustrací a fotografií. První část se věnuje Kateřinině mládí, jí samotné a její rodině. Druhá část Kateřinině dospívání, především korespondenci a vztahu s Metternichem. Třetí část nás pak postupně vede až do samotného konce nazvaného „kruh se uzavírá".

Autorka knihy, Dr. Helena Sobková, se narodila v roce 1932. Českou čtenářskou veřejnost zaujala především svými díly, která se věnují životu Boženy Němcové. Jejím velmi úspěšný dílem se stala kniha *Tajemství Barunky Panklové*. Za další knihu s názvem *Nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové*, kterou vydalo nakladatelství Horizont v Praze v letech 1991 a 1992, dokonce získala prémii Českého literárního fondu. V průběhu pátrání o původu Boženy Němcové měla dr. Sobková možnost prostudovat i archiválie, deníky, korespondenci, jež se týkaly rodiny vévodkyně Zaháňské. Ty se také později staly základem pro její další životopisné vyprávění „o paní kněžně".

V první části knihy se autorka zabývá především rozebráním rodokmenu Kateřiny Zaháňské. Téměř čtvrtina knihy nás na můj vkus možná až příliš podrobně informuje o předcích Kateřiny až do minimálně čtvrté generace. Když už čtenáři konečně svitne naděje, že se o otci dozvěděl vše a Kateřina se může narodit, začne ještě podrobný rozbor vztahů a generací z matčiny strany. Následuje ještě dlouhý,

podrobný popis vztahu otce a matky, v němž nás autorka informuje o velkém věkovém rozdílu mezi Kateřininými rodiči a o tom, že otec byl předtím již dvakrát ženatý atp. Text je však stylisticky napsaný velice působivě, a proto věřím, že přílišné podrobnosti v první části knihy mnoho čtenářů autorce rádo odpustí. Celá kniha nás také seznamuje nejen bezprostředně s Kateřininou rodinou, ale postupně se dozvídáme například i o rodinách dalších postav (Metternich str. 125–128…).

Mimo rodin však autorka rozebírá i politickou situaci tehdejší Evropy, módu, plesy nebo společnost. Následující kapitoly věnované samotné Kateřině a jejím sestrám nám prozrazují, že Kateřina měla celkem pět sourozenců. Kateřina byla dítětem nejstarším a rodiče do ní vkládali největší naděje. Dokonce s nimi asi ve čtyřech letech absolvovala náročnou dvouletou cestu do Itálie. Pouze tři její sestry se dožily dospělosti. Všichni sourozenci byli dětmi Anny Charlotty Dorothey von Medem, vévodkyně Kuronské a Petra Birona, vévody Kuronského. Jediným dítětem, které Petrovo nebylo, byla nejmladší Dorothea, jejíž otcem byl hrabě Batowski. Petr ji však později přijal za svojí legitimní dceru.

V knize se autorka také snaží vysvětlit nebo vyvrátit několik tvrzení. Jedním z nich je i to, že Božena Němcová byla dcerou vévodkyně Zaháňské a rakouského kancléře Metternicha. Kromě vysvětlení v poznámkách (I/1, str. 258) nám nesmyslnost tohoto tvrzení dojde i na stranách 72 a 78, kdy se dozvídáme, že Kateřina měla jedno dítě, dceru Gustavu s o čtyřiadvacet let starším Gustavem Armfeldem. Porod se však bohužel nezdařil a Vilémina již nikdy později děti mít nemohla. Dále se dočkáme vysvětlení vévodkynina jména. I když se opravdu Kateřina jmenovala, po přečtení knihy víme, že mnohem oblíbenější oslovení v její rodině bylo Vilemína.

Druhá část knihy je věnovaná krásám Ratibořického údolí, napoleonským válkám, ale především vztahu Kateřiny a Klemense Metternicha. Kniha uvádí, že pro oba to byl nejintenzivnější vztah jejich života. V této části knihy autorka nešetří přímou řečí, citově zabarvenými slovy, ale také subjektivními pocity, ze kterých čtenář pochopí, že tzv. „babiččino údolí“ autorku velmi zaujalo. Nejzajímavější částí těchto kapitol, ale možná i knihy vůbec, je bezesporu ukázka korespondence mezi Kateřinou a ostatními, především muži tehdejší společnosti. Setkáme se zde s korespondencí jak Metternichovou, tak např. Windischgrätzovou, který byl také velkou láskou naší vévodkyně.

Ve třetí části se dočteme o Vídeňském kongresu, jehož byl Metternich součástí, o schovankách vévodkyně Zaháňské, či se nám autorka snaží objasnit záhadu, která schovanka se mohla stát předlohou pro slečnu Hortenzii v knize Boženy Němcové. Knihu zakončuje kapitola „Kruh se uzavírá“, kde je popsána i smrt vévodkyně. V této části knihy se opět začínáme setkávat s příliš podrobným popisem a rozborem možností, kdo mohl být skutečnými rodiči Boženy Němcové. Celá kniha pak je zakončena doslovem, poznámkovým aparátem, použitými zdroji a obsahem.

V závěru své recenze bych ráda shrnula své osobní pocity a poznatky. Celkově knihu hodnotím kladně. I když kniha se mi začala líbit více až zhruba v polovině, kdy začíná část věnovaná Kateřininým vztahům. Tato bibliografická kniha není sice zásadní nosnou platformou pro studia dějepisu, ale přínosem pro nás rozhodně být může. Dovídáme se, že vévodkyně Zaháňská nebyla jen ta vyrovnaná a laskavá žena z knihy Boženy Němcové, ale také výrazná, okouzlující osobnost, která zejména ke konci života trpěla častými psychickými problémy. Měla vliv na mnoho mužů, a také na politické dění celé tehdejší Evropy. Velice kladně pak hodnotím fotografie, které jsou podrobně a přehledně popsané. Mezi zápory bych zařadila možná až příliš subjektivních pocitů, citového zabarvení samotné autorky a lehkou nepřehlednost v kapitolách. Na závěr bych uvítala poznámky uvedené spíše pod čarou než na konci knihy, což mně osobně přijde nepraktické. Knihu bych doporučila nejen historikům se zájmem o biografie historicky méně vyzdvihovaných osobností, ale rovněž i laikům zajímajícím se o historii. Podobná díla tvoří stabilní platformu, která dokáže laiky motivovat k zájmu a k nahlédnutí i do odbornější problematiky historické vědy.

TESAŘ, Jan – SERYNEK, Josef. *Česká cikánská rapsodie, svazek I.* Praha: Tiráda, 2016. 502 s. ISBN 978-80-87256-84-8.

Jana Hejkrlíková

V roce 2016 vyšla první kniha z třísvazkového díla Česká cikánská rapsodie. Autor Jan Tesař publikuje kompletní vzpomínky Josefa Serynka – romského „Černého partyzána“, které zaznamenal v letech 1963–1964. Materiál z nahrávek poskytl v minulosti několika historikům a sám jejich části použil v publicistických textech, nicméně až nyní dochází k jejich ucelenému vydání. Jak sám v knize uvádí, jde o snahu představit Serynkův příběh a umožnit vhled do vnitřní struktury 2. odboje. Dalším záměrem je přiblížit práci s pamětníkem v době, kdy se v Čechách orální historie teprve rodila, s čímž čtenáři napomáhá svými komentáři, v nichž zpětně reflektuje svá pochybení.

Odborná literatura zabývající se Josefem Serynkem prakticky neexistuje, pouze sporadicky bývá zmiňován v dílech tématicky zaměřených na odboj na Vysočině nebo na cikánský tábor v Letech u Písku. Seznam těchto publikací je zařazen na konci knihy a každá je doplněna poznámkou upřesňující rozsah informací.

Hlavní část tvoří přepis Serynkových vzpomínek opatřených Tesařovými komentáři. Vyprávění je sepsáno chronologicky i s dodatky, ve kterých Serynek později doplňoval informace k událostem. Začíná stručnou informací o Serynkově narození v Bolevci u Plzně roku 1900 a rodinnými poměry. Poté se zaměřuje na období první světové války a první republiky. Na začátku druhé světové války pracoval s manželkou na statku, odkud byl v srpnu 1942 s rodinou deportován do cikánského tábora v Letech u Písku. Podává svědectví o podmínkách, které zde panovaly, což je, vzhledem k velmi malému počtu přeživších, velmi cenný materiál. V září 1942 se mu společně s dalšími dvěma vězni podařilo uprchnout. Krátce na to se u Serynka objevuje myšlenka aktivního boje proti nacistům, a tak putuje po území Protektorátu a snaží se získat zbraně. Na konci roku 1943 se již sám dostal na Vysočinu, kde se seznámil s místními obyvateli, kteří pomáhali uprchlým sovětským

zajatcům. Tito Sověti se následně stanou základem jeho lesního oddílu. Skrze obyvatele vesnic navázal na začátku roku 1944 spolupráci s podzemní sítí ilegalistů. V následujících letech se setkával s významnými osobnostmi odboje, jako například s Eduardem Soškou, Františkem Hýškou, Miroslavem Pichem, Josefem Svatoněm, Karlem Šteinerem a gen. Vojtěchem Lužou. Po zavraždění gen. Luži v Hřišti 2. října 1944 byl Serynek poslán na odvetnou akci na přibyslavskou četnickou stanici. V závěru Serynkova vyprávění je možno nahlédnout do organizace skupiny Jermak a dalších sovětsko-českých partyzánských oddílů na Vysočině. První svazek končí na začátku května 1945 krátce před osvobozením a popisuje boje v Koníkově a Bystřici a začátek povstání.

Druhou část knihy představují doplňky Jana Tesaře k významným milníkům Serynkova vyprávění. Analyzuje podmínky v cikánském táboře a poválečné vypořádání, dále zatčení Františka Hýšky a akci v Přibyslavi. V přílohách se nalézá přepis rozhovoru s Josefem Ondrou, kovářem z Krásného a výraznou postavou z řad civilního obyvatelstva, což pomáhá dokreslit jak tuto etapu Serynkova života, tak samotné fungování partyzánů na Vysočině. Na konec Jan Tesař zařadil medailonky o zmíněných významných osobnostech. Práce nejen vypráví příběh „Černého partyzána“, ale rovněž tvoří velmi přínosný vhled do historie Romů a druhého odboje celkově a může být velmi nápomocná v další badatelské práci na tato témata.

Zprávy / Chronicle

Stalo se…

XX. mezinárodní kongres International Oral History Association

Michal Louč

Ve dnech 18.–21. června 2018 se v konferenčním centru Paviljonki ve finském Jyväskylä konal XX. mezinárodní kongres International Oral History Association (IOHA) s podtitulem *Memory and Narration*. Organizátorem konference byla Jyväskylská univerzita ve spolupráci s Finnish Oral History Network (FOHN) a IOHA. Konferenční program byl skutečně nabitý. Zaznělo okolo 300 příspěvků (včetně čtyř key note), byla připravena výstava projektových posterů a další doprovodný program (např. prohlídka muzea Alvara Alta a jím navrženého univerzitního areálu). Z České republiky na konferenci přijelo 17 vystupujících. Tematicky byla konference jako obvykle široce rozkročená. Mezi hlavní okruhy patřilo trauma a konflikty, výzkumná metodologie a etika (sdílená autorita, mocenské vztahy), technologie (digitalizace, online archivy, strojové rozpoznávání řeči), využití orální historie ve vzdělávání (včetně muzeí a archivů), či další dílčí témata, jako je feminismus a LGBT, dětství a rodinná paměť, zdraví a nemoci, průmysl, nebo umění (divadlo, literatura, gaming, čtenářství). Jelikož kongres probíhal v osmi paralelních sekcích, nebylo v lidských silách sledovat vše, krátce se zastavím alespoň u některých příspěvků.

I letošní konference potvrdila silný zájem o problematiku válek, represí a traumatu, přičemž v mnoha vystoupeních zazněly pojmy jako ticho, nebo potlačené vzpomínky (*silences, silenced memories*). *Vilho Amukwaya Shigwedha* (University of Namibia, Namíbie) hovořil o masakru spáchaném roku 1978 v táboře Cassinga jihoafrickými vojáky na namibijských uprchlících. Stručně přiblížil protikladné paměti této události, které analyzoval ve své knize *The Aftermath of Cassinga Massacre*. Při konferenci se zaměřil na vzpomínky obětí masakru, které utrpěly nejen zjevné fyzické, ale také méně viditelné psychické trauma. *Eerika Koskinen-Koivisto* (University of

Jyväskylä, Finsko) přiblížila dětskou zkušenost druhé světové války v Laponsku. Vyprávěla nejen o traumatických zážitcích (bombardování, útoky partyzánů, nemoci), ale také o pozdějším obtížném vzpomínání (mimo jiné kvůli ambivalentnímu vztahu k německým vojákům) a místech paměti rozpoznatelných v materiální kultuře, pomnících, nebo krajině samotné.

Erin Jessee (University of Glasgow, UK) v příspěvku *Conceptualizing trauma in the aftermath of 1994 Rrandan genocide* shrnula poznatky své knihy *Negotiating Genocide in Rwanda. The Politics of History*. Mimo jiné zkoumala, jak část obětí formuje svou identitu kolem traumatu (PTSD – posttraumatická stresová porucha), zatímco jiní tento rámec odmítají. Zemi ovládající Rwandská vlastenecká fronta přitom různými způsoby (muzea, média, neziskové organizace) podporuje oficiální narativ genocidy a zajišťuje potřebnou podporu jejím obětem. Traumatu způsobenému rwandskou genocidou je přitom věnována velká pozornost. Autorka uvedla, že databáze Google Scholar na toto téma registruje více než 40 000 publikací. *Ondřej Žíla* (Karlova univerzita, ČR) vyprávěl o vzpomínkách na exodus sarajevských Srbů z města po skončení války v Bosně a Hercegovině.[234]

Autoři hned několika příspěvků se zabývali pamětí, respektive rodinnou a mezigenerační pamětí. *Klára Kohoutová* a *Lucia Heldáková* (Slovenská akademie věd, Slovensko) se zaměřily na narativy členů několika generací rodin, které se staly součástí poválečné výměny obyvatel mezi Československem a Maďarskem. Diskutovány byly například proměny jejich identit, otázka stigmatizace, popřípadě jaký příběh přesídlení zůstal zachován v rodinné paměti. *Michal Pavlásek* (Akademie věd, ČR) hovořil o mezigenerační paměti příslušníků české menšiny v Chorvatsku. Rodinné narativy přitom představil jako jeden z prostředků mezigeneračního předávání hodnot a morálních měřítek. Zmínil rovněž problém rehabilitace ustašovské ideologie, a naopak stigmatizace antifašistů, ke kterým nemalá část chorvatských Čechů za druhé světové války patřila. *Oto Polouček* (Masarykova univerzita, ČR) zkoumal proměny společenského a kulturního života na jihomoravské vesnici. Jejich součástí byla mimo jiné stavba velkých kulturních domů v době tzv. normalizace, rostoucí motorizace, díky které se do kulturního života zapojovali lidé ze

[234] Více o výzkumu viz ŽÍLA, Ondřej. Exodus Srbů ze Sarajeva po skončení války v Bosně a Hercegovině: základní východiska zkoumání. In: ŠTĚPÁNEK, Václav – MITÁČEK, Jiří (eds.) *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII.* Brno: Moravské zemské muzeum, 2017. s. 363–374.

vzdálenějších obcí, nebo nástup rockové hudby, která vytlačovala tradiční dechovku. Zajímavá je autorem zmíněná role rockových skupin režimem v 70. letech vytlačených z center na periferie. *Miroslav Vaněk* (Akademie věd, ČR) popsal aktuální projekt *Studentská generace 1989 v časosběrném pohledu: životopisná interview po dvaceti letech,* v jehož rámci jsou znovu prováděny rozhovory s tehdejšími studentskými vůdci.[235] Mimo jiné diskutoval proměny (heroizaci) paměti narátorů, metodologické problémy výzkumu, popř. vliv aktuální politické situace v ČR.

Lenka Krátká (Akademie věd, ČR) ve svém vystoupení porovnávala dva typy pramenů pro zkoumání historie Československých aerolinií (ČSA): autobiografická vyprávění a memoáry jejich pracovníků. ČSA byly tématem také příspěvku *Rudolfa Andraschka* (Univerzita Karlova, ČR), který se tímto tématem zabývá v rámci svého doktorského studia. Andraschko se zaměřil na roky 1967–1975. Zajímal se o osudy rehabilitovaných pilotů v době tzv. pražského jara, politický a mocenský dohled nad společností, nebo citlivá témata v provedených rozhovorech (pašování, dohled StB, nebo politická angažovanost zaměstnanců). *Pavel Stehlík* (Vojenský historický ústav, ČR) shrnul svůj výzkum vedený mezi českými příslušníky vojenské mise v Mali. Zaměřil se na obranu hotelového komplexu v letovisku Kangaba při útoku teroristů v červnu 2017. *Michal Louč* (Ústav pro studium totalitních režimů, ČR) představil probíhající projekt výzkumu československého vězeňství v letech 1965–1992. Zaměřil se na použitou narativní metodu a dosavadní výsledky výzkumu. Představil tři hlavní narativy pojící se k československému vězeňství a popsal jejich měnící se vliv, vzájemné soupeření i integraci do vyprávění jednotlivých narátorů.

Zajímavá debata se vyvinula v souvislosti s příspěvkem Davida Beorlegui (Universidad del País Vasco, Španělsko) o zániku velkých průmyslových podniků v Bilbau v 70.–80. letech 20. století. Autor je v kontaktu s bývalými pracovníky těchto podniků, kteří si zachovali silnou hrdost na své někdejší zaměstnání a dodnes shromažďují a opravují všemožné s průmyslem spojené artefakty. Jejich vnímání historie města je v kontrastu s jeho aktuální proměnou, která se tyto tradice snaží spíše upozadit. Beorlegui v této souvislosti hovoří o radikální nostalgii bývalých pracovníků

[235] Pro původní výzkum viz OTÁHAL, Milan – VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. 860 s.

průmyslu, přičemž obdobné postoje nalezly ve svých výzkumech rovněž do diskuse zapojené finské výzkumnice Niina Naarminen a Eerika Koskinen-Koinsto.

V průběhu konference se jako obvykle uskutečnila valná hromada IOHA spojená s volbou nového vedení. Bylo také rozhodnuto, že příští kongres IOHA se bude konat roku 2020 v Singapuru.

Místo konání konference finské Jyväskylä. Foto Michal Louč.

Místo konání konference finské Jyväskylä. Foto Michal Louč.

Vyhlášení výsledků historické soutěže SOHI2018[236]

Marie Fritzová

Katedra historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni a odborného střediska SOHI vyhlásily čtvrtý ročník historicko-literární soutěže. *„Soutěž je vyhlašována pro žáky a studenty druhého stupně základních škol a gymnázií v Plzeňském kraji. Letos máme rekordní účast a to 121 příspěvků,“* říká Lenka Burianová, jedna z orgnizátorek soutěže. Studenti a studentky měli letos za úkol vyzpovídat svoje rodiče a prarodiče na téma: „Hry a hračky.“

„Jsme nadšeni, že jsme se mohli opět zúčastnit a přivést cenné umístění,“ říká paní magistra Monika Drechslerová učitelka dějepisu a českého jazyka na Gymnáziu Rokycany. Studenti z Gymnázia Rokycany se totiž pravidelně účastnili všech čtyř ročníků soutěže. Velice úspěšné byly letos studentky z Gymnázia Stříbro, které ovládly první místa v obou kategoriích. Mgr. Dana Svobodová a Mgr. Jitka Soutnerová, učitelky z tohoto gymnázia, přiznávají, že je velice potěšilo, že jejich škola brala v obou kategoriích zlato. *„Jsem ráda, že jsme nejeli na vyhlášení zbytečně, a že vezeme dvě první místa,“* komentuje úspěch Dana Svobodová.

„Každým rokem přibývá účastníků a jsme rádi, že zájem o naši soutěž stoupá. Doufám, že se zapojí ještě více škol v dalších ročnících. Letos o nás navíc informovala i regionální média, např. Pzeňský deník nebo Tachovský deník. Nejvíce nás potěšil článek od Jana Vitingera v MF Dnes, či uveřejnění výsledků na portálu České asociace orální historie.“ dodává organizátorka soutěže.

Příspěvky hodnotí nezávislá komise, která je složena ze dvou členů Katedry historie ZČU, ředitele archivu města Plzeň a nezávislého historika z jiného než Plzeňského kraje. Slavnostní vyhlášení výsledků a předávání cen proběhlo 5. 6. 2018 od 10. 30 v prostorách Katedry historie ZČU.

Nad soutěží převzal záštitu náměstek primátora Petr Náhlík, věcné ceny pak věnovala celá řada sponzorů – tímto děkujeme magistrátu města Plzně, CK Avetour a

[236] Více o všech ročnících soutěže můžete nalézt na našich webových stránkách: *Středisko Orální Historie – Society of Oral History*. [Online] Dostupné z URL: <http://www.sohi.maweb.eu> [Cit. 2018-06-15].

CK Andrea a Karel Hrdličkovi, ZF Engineering Plzeň s.r.o., Techmanii Science Centeru, Grafickému Studiu 5ka, Skautské outdoorové prodejně Liman sport, Městu Plzeň a organizaci Plzeň – TURISMUS. Chtěli bychom také poděkovat nezávislé studentské iniciativě Otevřeno Fakulty Pedagogické na ZČU, že pomohla s celou organizací slavnostního vyhlášení cen SOHI2018 a také předvedla malé vystoupení, které celý program obohatilo a příjemně zpestřilo, jmenovitě děkujeme Domicu Jačkovi a Petru Pánkovi. Všechny školy pak zveme k účasti na pátém ročníku, který už tradičně bude vyhlášen na podzim roku 2018.

Výsledky 1. kategorie (6. - 7. třída, prima – sekunda)
1. Simona Löblová - Gymnázium Stříbro
2. Diana Kumpová - Gymnázium Rokycany
3. Filip Náhlík - Gymnázium Rokycany

Výsledky 2. kategorie (8. - 9. třída, tercie – kvarta)
1. Viktorie Möllerová - Gymnázium Stříbro
2. Jana Kučerová - 28. ZŠ Plzeň
3. Carmen Kovarski - Gymnázium Rokycany

Účastníci IV. ročníku soutěže SOHI2018. Foto Marie Fritzová.

Úspěšná výprava ze stříbrského gymnázia. Foto Marie Fritzová.

Vyhlášení výsledků soutěže „Zlatý diktafon“[237]

Dne 3. 3. 2018 byly na valném shromáždění České asociace orální historie (COHA) slavnostně předány ceny *Zlatý diktafon* vítězům ve třech kategoriích: základní, střední a vysoké školy. Cena *COHA Zlatý diktafon* oceňuje nejlepší projekty žáků a studentů za poslední dva školní/akademické roky, které byly vypracovány metodou orální historie, tedy laicky „vyzpovídáním pamětníků“ daných událostí.

„Metoda orální historie je v dnešní době často používaná nejen historiky, ale i laickou veřejností. Má ale svá určitá pravidla, která se snažíme studenty učit už od základní školy,“ říká Pavel Mücke, dosavadní předseda výkonného výboru České asociace orální historie a dodává: *„Jsme velmi rádi, že 5. ročník této ceny vzbudil ve větší míře zájem u základních škol. Vítězná práce v této kategorii ukazuje, že i žáci 8. tříd dokáží s metodou orální historie dobře pracovat.“*

Jednou z nejzajímavějších prací napříč kategoriemi, kterou Výkonný výbor COHA ocenil 1. místem, byla diplomová práce Venduly Novákové. Ta se věnuje generačním proměnám skautských idejí po roce 1945 na příkladu vzpomínek tří generací českých skautů a skautek z pražského 18. střediska Kruh. Porotu zaujala především kvalita analytického zpracování a interpretační schopnosti autorky.

Kategorie základní školy:
1. místo Šimon Cibulka, Julie Cibulková, Luka Brajanoski
Žijí mezi námi (film), Základní škola Mendíků, Praha 4

2. místo Eda Chalupa, Markéta Michalíková, Niky Heryčová, Veronika Štechrová
Časopis Mendík: Útěk z Jugoslávie, Základní škola Mendíků, Praha 4

3. místo Šárka Faicová
Zakládání JZD v Liběticích v roce 1957, Gymnázium Jaroslava Vrchlického, Klatovy

[237] Oznámení převzato z oficiálních stránek COHA viz: *Vyhlášení výsledků soutěže „Zlatý diktafon“ | Česká asociace orální historie* [Online] Dostupné z URL: <http://www.coha.cz/vyhlaseni-vysledku-souteze-zlaty-diktafon/> [Cit. 2018-06-15].

Kategorie střední školy:
1. místo Michaela Ondráčková
Druhá světová válka na Mladoboleslavsku: zaměřeno na Mladou Boleslav
Gymnázium Dr. Josefa Pekaře, Mladá Boleslav

2. a 3. místo neuděleno

Kategorie vysoké školy:
1. místo Mgr. Vendula Nováková
Generační proměny skautských idejí po roce 1945 na příkladu 18. střediska Kruh
FHS UK, Praha 2016

2. místo Mgr. Markéta Foitová
Generace Y: Sondy do života první české porevoluční generace
FHS UK, Praha 2017

3. místo Mgr. Barbora Podškubková
Kubisté sobě. Funkcionáři Filmového klubu v Uherském Brodě v letech 1976-1989
FF MU, Brno 2017

The Czech
of Scie
e Czech Academ
of Sciences

Výsledky voleb do orgánů COHA 2018[238]

V pátek 2. 3. 2018 byl na valném shromáždění COHA zvolen nový výkonný výbor a revizní komise. Novým předsedou asociace se stal Jiří Hlaváček (COH ÚSD AV ČR, FHS UK), místopředsedkyní Marie Barešová (NFA). Valná hromada také schválila výroční zprávu za rok 2017.

Cíle a plány COHA pro rok 2018 jsou:

1) Aktivní podíl na účasti a propagaci na ESSHC kongresu 2018 (Belfast – Velká Británie), XX. IOHA konference (Jyväskylä – Finsko) a 52th OHA and CANOHA Annual Meeting (Montreal – Kanada);

2) Realizace XVII. ročníku orálně-historického workshopu na Sovinci (7.–9. červen 2018);

3) Vypracování doporučení ke vztahu orální historie a evropské směrnici o GDPR, která vejde v platnost v květnu 2018.

Konkrétním střednědobým cílem je hledání lokálního organizátora VI. konference COHA, která by se měla uskutečnit v roce 2019.

Všeobecné dlouhodobé plány a cíle:

COHA chce i nadále pokračovat v intenzívní propagaci organizace směrem navenek (mediální výstupy, sociální sítě apod.) s cílem zvýšit povědomí o existenci naší organizace mezi odbornou, studující i laickou veřejností. Její členové by si měli udržet alespoň elementární míru zapojení do aktivit a chodu asociace (např. aktualizací webových stránek, zasíláním novinek, zpráv, oznámení o konferencích etc.) a snažit se získat nové členy z řad osob i institucí, které projevují vážný zájem o metodu orální historie.

[238] Oznámení převzato z oficiálních stránek COHA viz: *Výsledky voleb do orgánů COHA | Česká asociace orální historie* [Online] Dostupné z URL: <http://www.coha.cz/vysledky-voleb-do-organu-coha/> [Cit. 2018-06-15].

Pokyny pro autory

Časopis MEMO (Časopis nejen pro orální historii) se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a aplikace této metody do vyučování dějepisu na základních a středních školách, ale i na výzkum soudobých dějin dalšími historickými, antropologickými či sociologickými metodami. Žádaná jsou témata dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace týkající se soudobé historie, výzkumu v archivech apod.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu: mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 12, jednoduché řádkování). Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku.

První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků, s. 22. Použití latinského slova ibid nebo českého tamtéž, nebo zkratek jako Loc. cit., Op. cit. apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. Contested Rituals: *Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet. Bergen: Fagbokforlaget*, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL: < http://translate.google.cz/#cs|en|dokument > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah studií je omezen na max. 30 stran (54.000 znaků včetně poznámek pod čarou a mezer). Rozsah recenze: max. 1-2 strany. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Články publikované v časopisu MEMO procházejí nezávislým recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují přispěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Prefered are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen: University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) Selvstending of beskyttet. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia´s liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

<http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 30 pages. Scope of review: max. 1-2 pages. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorial revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal´s style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen, Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail:sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz; mmaja.fritzova@gmail.com

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

sohi@khi.zcu.cz